

Grønt Miljø

7 / SEPTEMBER 2023

Mental og fysisk overgang

Som medarrangør havde Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet, stand på Have & Landskab. Afsættet var bl.a. Katrine Kern Jespersens og August Smedegaard Vangstrups bachelorprojekt om en designmetode der kalder overgangszonen der over tid skal få grønne arealer til at rumme mere biodiversitet (se mere i KU's Videnblad 04.00-17).

Overgangszonen ligger mellem Naturzonen der er urørt og Kulturzonen der er menneskets domæne. Kulturzonen er først mest kultur, men bliver - via ny drift - natur. Med 'blikfangsarter' knyttes stærkere bånd til naturen så det bliver lettere at opgive arealet. Overgangszonen er derfor både mental og fysisk.

På et 'barometer-hjul' kunne folk måle hvor 'vilde' de er ved at se vildere og vildere eksempler på natur. Man kunne også stemme på det foretrukne naturudtryk. Flest foretrak en blomstereng, niveau 2. Niveau 1 var plæne med klippede buske og bar jord og niveau 4 var sumpskog. Foto: K. Kern-Jespersen.

Golflandskabet. Kommunal kondens gav grønt lys for det store reservoir. 4
LER. Registret er standardiseret og gjort digitalt så det går meget hurtigere. 8
Parkdage. Der er mange dilemmaer når krav kolliderer og landskabet ændres. 12
Tirana. Albaniens hovedstad er i hurtig udvikling, og det grønne halser efter. 18
Have & Landskab '23. Reaktionen, produkter, indlæg og meget mere. 21-60
Planteanvendelse. Uden plantningernes vækst og vitalitet tilgodeses intet. 62

Træerne på "Amager Skibakke" kommer fra den fynske muld

Træerne og buskene på Amager Ressource Centers skibakke er vokset op i den fynske muld. Her er de blevet plejet med passion efter miljørigtige og bæredygtige principper.

Du er altid velkommen til at henvende dig til os og få kvalificeret rådgivning om, hvordan du for eksempel tænker grønt i tider med danske træer i forbindelse med dine projekter.

KORTEGAARD

Telefon 65 97 26 56
pkp@kortegaard.dk
www.kortegaard.dk

DSV Frø leverer genetikken til Danmarks bedste Superliga-Stadion Brøndby Stadion

Skal vi også levere ny fantastisk genetik til dig?

Naturgræsser Blomstereng Prydplæner

Nærmeste forhandler
Tlf. 9742 0533
www.dsv-froe.dk

Innovation og vækst

A-huset

Islands Brygge

Det gamle A-Hus på Islands Brygge er i en dristig ombygning forvandlet til livstilsboliger til storbyens snævre segmenter og med Københavns lækreste tagterrasse på toppen.

Systemopbygning fra ZinCo:

1.350 m² Fixodrive. 950 m² FD40 til planter og græs.

ZinCo Danmark A/S · Tlf. 86 28 04 66 · salg@zinco.dk · www.zinco.dk

engcon®

Effektivitet = arbejdsglæde

ENGCON TILTROTATOR

f @ y t in

Tlf. + 45 70 20 13 50 | www.engcon.dk

NYHED
G2700 TELE

GIANT
BY TOBRACO

G2700 Tele HD

G2700 Tele HD+

G2700E Tele

 Vil du vide mere om de nyeste modeller?
Kontakt Julius Bjerg på 76 88 44 65 eller
Vagn Hansen på 76 88 44 10 (Syddjylland).
www.giantminilaesser.dk

Find nærmeste Giant forhandler, scan QR-koden.

Brdr. Holst Sørensen A/S
Julius Bjerg 76 88 44 65
Vagn Hansen 76 88 44 10 (Syddjylland)

DÆKBARK FRA KOLD
TRANSPORT- & HANDELSFIRMA

- SORTERET BARK:**
 - DÆKBARK 40 (20-80 mm) Fyr
 - DÆKBARK 20 (10-30 mm) Fyr/Gran
- FALDUNDERLAG:**
 - DS-godkendt faldsand
 - LEGEARK (20-60 mm) Gran
- USORTERET BARK:**
 - REVE DÆKBARK Gran (0-120 mm)
 - BARCKSMULD (0-10 mm) til jordforbedring
- FLIS OG SPHAGNUM:**
 - TRÆFLIS (20-50 mm)
 - RIDEBANEFLIS
 - SPHAGNUM grov/fin

DÆKBARK FRA KOLD
DANMARKS STØRSTE BARKLEVERANDØR

HOVEDKONTOR:
Vognmand Kold A/S Tlf. 4635 0531
Stærkindevej 37, fax 4635 2199
Vindinge E-mail: Salg@kold-bark.dk
4000 Roskilde www.kold-bark.dk

Jylland: Tlf. 9839 2722

LAGER PÅ SJÆLLAND
LAGER PÅ FYN
LAGER I JYLLAND

SPECIALPRIS VED
STØRRE LEVERANCER

KOMMENTAR

TRÆER, DÆKKE OG AFSTAND

Man skal kunne se 3 træer af god kvalitet fra sit hjem. Bydelen skal have et kronedække på mindst 30%. Og der må højst være 300 meter til et offentligt grønt område af en vis kvalitet. Denne norm eller tommelfingerregel for forsyningen med friarealer er spredt hurtigt i fagmiljøet det sidste års tid, bl.a. gennem Grønt Miljø. På Have & Landskab blev normen gennemgået af dens ophavsmand: Cecil Konijnendijk der bl.a. er professor i urban forestry ved University of British Columbia.

Normer for forsyningen med grønne områder har været en del af faget næsten lige siden det blev et fag. Til tider har de præget den faglige og politiske debat, til tider ikke, fordi normer kan være et tvægget sværd. Vel kan de bruges når man vil argumentere for at et kvarter er underforsynet med friarealer, men de kan også bruges modsat for at fortætte bydele der ligger over normen. Og normerne kan i teorien også grænsemanipuleres ligesom den 'gerrymandering' vi kender fra valgkredse i USA.

Det bliver ikke nemmere af at sammenhængen er meget nuanceret. Normerne handler om både arealer og afstande. Så og så mange m² pr. indbygger. Så og så mange hundrede meter eller minutter til den nærmeste park af en vis størrelse. Men hvad regner man med? Parker og natur selvfølgelig, men hvad med kirkegårde, idrætsarealer, sø- og åbredder og byrum? Og hvad med de bolignære friarealer, bl.a. gårde og haver? Og altaner? Og skal kun det kvantitative med, ikke det kvalitative? Og hvordan opgør man så det? Og hvad gør man når de grønne områders brug ændrer sig, f.eks. når de bolignære friarealer går af mode til fordel for byrum og parker? Man kan derfor argumentere mod den slags normer og så tvivl om deres legitimitet.

Her er 3-30-300-normen mere robust og realpolitisk, især fordi der ikke er væsentlige arealkrav som ellers er det mest problematiske. Både kravet om træerne man skal se fra sit hjem og kronedækket kan klares på ret små arealer. Og begge krav er tilmed nødvendige klimamæssigt set. De forudsætter til gengæld en omhyggelig planlægning, anlæg og forvaltning der sikrer de mange træet gode levevilkår.

Afstanden til nærmeste park kan derimod nødvendiggøre nye større grønne arealer. Til gengæld er der ikke krav til bolignære friarealer, så med lidt kynisme kan man bygge tættere hvis man blot sikrer sig grønne flader i bygningsmassen - men ikke over 600 meters afstand så ingen har mere end 300 meter derhen. Som man forstår er den nye norm ikke uden for diskussion, men det er et spændende udspil som vi har brug for. **SØREN HOLGERSEN**

Grønt Miljø grontmiljo.dk facebook.com/grontmiljo

Redaktion: Søren Holgersen, ansv. (sh). SH@dag.dk. Tlf. 2065 1507.

Lars Lindegaard Thorsen (lt). LLthorsen@gmail.com. Tlf. 6116 9394.

Abonnement: Randi Salzwedell, RS@teknovation.dk. Tlf. 4613 9000.

Annoncer: Steen Lykke Madsen, Teknovation ApS. SL@teknovation.dk. Tlf. 3035 7797. Tlf. 4613 9000.

Udgiver: Danske Anlægsgartnere

Tryk: Jørn Thomsen Elbo A/S. Trykoplæg: 4.550.

Nettoplag: 1.7.21-30.6.22: 4.307 ifølge Danske Medier.

Medlem af Danske Medier. 41. årgang. ISSN 0108-4755.

Grønt Miljø er et magasin om planlægning, anlæg og drift af have, park og landskab. I ti årlige numre skriver vi for fagfolk i privat eller offentlig virksomhed, fagets kunder, leverandører og uddannelsessøgende. Årsabonnement: 450 kr. inkl. moms. Kollektive abonnementer kan aftales.

• Deputy course manager Martin Svarre Selck ved det nye reservoir der kan rumme 100.000 m³ vand. Det opsamler overskudsnedbør, men aftager også kondensvand fra en nærliggende varmepumpestation. Foto: Greenkeeperen.

I tørkens vandrige golflandskab

PROJEKT. Kommunalt kondensvand gav grønt lys til at etablere et vandreservoir på 5 ha der skal sikre den naturskønne golfklub The Scandinavian mod fremtidens tørre somre

Voldsomme kræfter har altid spillet med musklerne i landskabet hvor golfklubben The Scandinavian ligger i dag - i den sydlige del af Allerød Kommune i Nordsjælland. Terrænet i området er kendetegnet ved et bakket dødisrelief. Der har flere steder været gravet ler hvilket yderligere har formet områdets terræn.

Efter isen og gravemaskinerne kom kanonerne da området blev anvendt til militært øvelsesterræn for Farum Kaserne fra 1954 til 2003 indtil den anden form for naturkraft - Farumborgmester Peter Brixtofte - købte den daværende kaserne til byudvikling.

I dag er området ejet af tre privatpersoner som købte det for at etablere den golfbane, som de seneste år har været udsat for endnu en naturkraft - klimaforandringerne. Under

den tørre sommer i 2018 døde klubbens rødsvingelgræs nemlig, og alle fairways måtte re-etableres med nye græsfrø. Det fik klubbens bestyrelse til at beslutte at man var nødt til at sikre vandforsyningen.

Fem hektar reservoir

Da banen oprindeligt blev anlagt, blev der lavet et vandsystem der gjorde det muligt at anvende det overfladevand der naturligt er til rådighed på grunden for ikke at belaste områdets grundvandsressource. Det foregår ved at opmagasinere regn- og overfladevand i en række småsøer inden for golfbanens areal.

I alt blev der flyttet 800.000 tons jord i forbindelse med etableringen af golfbanen som faktisk består af to golfbaner The Old Course (færdig i 2010) og New Course (færdig i

2011), men deputy course manager Martin Svarre Selck fra The Scandinavian understreger at banedesignerne Robert Trent Jones II Golf Course Architects havde stort fokus på at følge landskabet i designet og etableringen.

„Man har prøvet at være så tro ved omgivelser som muligt, bl.a. ved at følge landskabets bevægelser. Ved ét hul, New Course, hul 11, kan man endda stadig se en gammel riffelskydebane, og ved mange områder mellem huller kan man opdage kampvognsspor og skyttegravshuller,“ siger Martin Svarre Selck.

Nyt uddybet reservoir

Da sommeren 2018 viste at reservoirkapaciteten i de eksisterende småsøer ikke længe var nok til at dække golfbanens vandingsbehov, fik klub-

ben i 2020 i samarbejde med Niras udarbejdet et projekt for at udvide anlæggets kapacitet med et nyt reservoir.

Selve reservoiret ligger i en naturlig lavning i landskabet, men uddybet i 4 meters dybde i de midterste 1,5 ha. Takket være en jordvold hele lavningen rundt kan vandet desuden stige op til 0,5-1 meters højde. Hele reservoiret er dermed 5 ha. Ved at placere vandreservoiret i en naturlig lavning reducerede man behovet for terrænændringer, og der blev opnået en naturlig indpasning i landskabet der i forvejen var præget af små søer og moser.

Sideskråningerne i det udgravede område blev anlagt med et stejlt anlæg (1:2) så der ved naturlig udskridning opstår et varieret udseende af brinkerne når der er lav vandstand. Jordvoldene omkring

reservoiret blev anlagt med en fladere, variabel hældning så de ikke fremtræder så tydeligt i landskabet.

Græsset må gerne visne

Det nye vandreservoir ligger altså bag jordvolden, og i alt kan det rumme 100.000 m³. Grunden til den store kapacitet er at de midterste 1,5 ha er udgravet, forklarer Martin Svarre Selck og kommer ind på grunden til at man ikke bare har gravet ét hul i samme dybde: „Nu vil der være vand i midten i de tørre somme mens vådområdet omkring den centrale udgravning langsomt tørrer og får planteliv som kan tåle både de tørre og de våde perioder. Med ét stort hul ville du få en hel bar brink i takt med at sommeren skrider frem, og vandstanden falder.“

Det nye reservoir er ikke kun sat i verden for at holde græsset i live, men også for at sikre den æstetiske oplevelse. Martin Svarre Selck fortæller at man med det ekstra vand ikke ønsker at lave en bane der ligner de meget grønne og frodige baner under sydligere himmelstrøg. I stedet er ønsket at afspejle den danske natur og de forhold der er her så græsset må gerne visne ned og gå i dvale. Det skal bare ikke dø, for det er både en dyr affære at reetablere fairways, og der går en rum tid før udtrykket er tilbage.

Kommunal kondens

Der var fredskov på en del af arealet hvor der nu er reservoir, og faktisk fik The Scandinavian først afslag af Fredningsnævnet på at bygge et teknisk anlæg på arealet. Men så opdagede Allerød Kommune at Farum Fjernvarmes nye, nærliggende varmepumpeanlæg havde en stor mængde kondensvand som man skulle slippe af med. Så skred Allerød Kommune ind og hjalp med at få tilladelsen. Det forventes at varmepumpeanlægget vil kunne levere mellem 15.000 og 25.000 m³ kondensvand til golfklubbens reservoir årligt.

Under jorden er der etableret omkring 100 km drænrør, der er 90 km vandingsanlæg samt i omegnen af 2.000 sprinklere. Dertil kommer et betydeligt antal km styrekab-

ler så det hele kan computerstyres. Det betyder at der på banerne ikke kan falde en regndråbe uden at der er et drænrør inden for to en halv meters afstand. Vanding med regnvand betyder i øvrigt at der vandes med mere kalkfattigt vand som alt andet lige er bedre for græsset.

Det hele er forbundet

Før de to golfbaner blev bygget, var der naturlige søer i området. Ved anlæggelsen blev der desuden udgravet adskillige vandingsøer og kanaler som både havde tekniske funktioner og var en del af landskabsdesignet.

Det særlige ved The Scandinavians landskab er at alle søer er forbundet med hinanden, og at næsten al vand kan

flyttes rundt på banen ved hjælp af pumper fra syv pumpestationer.

Samtidig samarbejder The Scandinavian med kommunen for at sikre - eller hindre - at vand føres videre til nærliggende, beskyttet natur. Golfbanen ligger nemlig i det øverste opland til Vassingørødløbet som er rørlagt til cirka 2 km nedstrøms golfbanen hvor det løber åbent ind i Natura 2000-området.

„Det nye vandreservoir vil medvirke til at tilbageholde vand fra Natura 2000-området i de perioder hvor det regner meget, men vil også kunne bidrage med tilførsel af vand i tørre perioder,“ fortæller Martin Svarre Selck.

Fra maj til september skal 10.000 m³ vand løbe over bas-

sinkanten gennem vandløbet til Natura 2000-området for at holde liv i det i sommertørken. Omvendt holder golfbanen på vandet om vinteren så området ikke oversvømmes. Så her agerer golfbanens nye reservoir buffer for vandforsyningen til natur.

Fredskov = erstatningsskov

Selve golfbanen blev ikke påvirket af anlægsarbejdet da The Scandinavian ejede en tilstødende mark der blev brugt som kørevej og til jordopfyld. Nu, hvor reservoiret er færdigbygget, er man ved at gøre klar til at Birkholm Planteskole denne vinter kommer og planter blandet løvskov af barrodsplanter. Tilladelsen til at rydde 2,4 fredskov blev nemlig kun givet mod at der blev gen-

• Reservoirudgravning oktober 2021. Midt i det 5 hektar store reservoir er de midterste 1,5 hektar gravet 4 meter dybere. Den opgravede jord er anvendt til en jordvold og terrænregulering på et tilstødende areal hvor der snart bliver plantet erstatningsskov. Foto: The Scandinavian.

• Reservoiret september 2023. Knap to år efter udgravningen er reservoiret allerede grønt og ligner en naturlig del af landskabet. Foto: The Scandinavian

- Der blev givet tilladelse til at fælde 2,4 hektar fredskov mod at The Scandinavian rejste 4,8 hektar erstatningsskov. Det vil ske på dette areal som golfklubben ejer og har anvendt til jorddepot og kørevej under anlægsarbejdet. Foto: The Scandinavian

plantet en mindst 4,8 ha stor skov på dette udyrkede, og ubebyggede område.

„Det skal nok blive fint, og man skal huske at selv om det lyder flot med fredskov, så var det mest bare et pilekrat. Nu planter vi nyt, og der kommer dobbelt så meget af det, så det kommer til at passe fint ind i de naturlige omgivelser,“ forklarer Martin Svarre Selck.

Der blev i alt gravet 60.000 tons jord til udgravningen af reservoiret. En del blev brugt til jordvolden mens resten blev brugt til støjvold og terrænregulering på arealet til den nye erstatningsskov.

Vild natur på ny bane

Kun cirka halvdelen af The Scandinavians knap 200 hektar er golfhuller, stier, bygninger og tekniske anlæg. Resten er gammel skov, sø og mose, og det markante naturpræg bliver der også taget højde for i driften, fortæller Martin Svarre Selck.

„Mange spillere siger at det føles som en gammel golfbane fordi den er så kuperet og naturskøn. Det forsøger vi at understøtte ved bl.a. at lade roughen stå og kun slå den én gang om året. Samtidig er det en eksklusiv golfklub, så de klippede områder står rigtig skarpt, og på den måde får man også en god kontrast mellem det plejede og det vilde og urørte,“ siger Martin Svarre Selck.

„I vådområdet vil vi fjerne opskydende træer når vi kan komme derud og naturligvis også på jordvolden for at bibeholde digefunktionen,“ fortsætter han. „Resten får lov til at vokse vildt og springe i skov, for hele baglandet er vildt og naturskov, så her får det nye lov til at fade ud i det gamle.“

Han fortæller at vådområdet allerede ser levende ud med siv og pil og har fået et langt større dyreliv, bl.a. er der for første gang observeret isfugle på The Scandinavian. Martin Svarre Selck har også måttet flytte salamandere fra greens til nærliggende vandhuller for at undgå at de bliver klippet samtidig med græsset.

Netop greens er naturligvis

The Scandinavians mest plejkrævende arealer. De er nu anlagt med krybende hvene og bliver slået med en walk behind cylinderklipper selv om Martin Svarre Selck mener at man får lige så gode resultater med en rider. Til gengæld kan man lave de fine parallelle linjer i græsset med den mere præcise, men tidskrævende walk behind.

Problem med dollarspot

Som alle andre i golfbranchen har The Scandinavian også pesticidforbruget helt nede omkring nulpunktet. „Og med de nye EU-direktiver der er på vej, kommer den udvikling kun til at fortsætte,“ mener Martin Svarre Selck.

Han påpeger i den forbin-

delse svampesygdommen dollar spot som den helt store udfordring: „Dollar spot er et kæmpe problem. Der er kommet nye biologiske produkter, men intet virker i øjeblikket, og hele branchen kæmper med det. Især når lovgiverne vil ned på et nulforbrug mens fungicider er et must med vores klima. Men jeg håber da at de opfinder noget der virker, og som vi må bruge.“

Banens greens er ifølge Martin Svarre Selck anlagt i sand for at kunne styre fugtigheden og skabe de bedste muligheder for det plejkrævende græs, men denne sommer har græsset i forsommeren og juni først været meget stresset af varme og tørke. Derpå fulgte mere end en måned med regn som har skabt optimale vilkår for den p.t. ubekæmpelige svampesygdom.

Det er forståeligt hvis man nu har fået lyst til at svinge driveren og lade golfbolden flyve over de smukke, men også teknisk svære huller med mange vandhuller og korridorer mellem skovpartier. Både Old og New Course er nemlig designet varieret så man skal have alle jern frem for at komme igennem alle de 18 huller. I givet fald kan man besøge thescandinavian.dk for at finde priser for årsmedlemskab og greenfees. *lt*

PROJEKTET
Rådgivende ingeniør: Niras.
Entreprenør: Henning Have A/S.
Vandingssystem: Udvidelsen i forbindelse med projektet stod The Scandinavians egne folk selv for.
Planter: Birkholm Planteskole

- Golfklubben The Scandinavian har mange vandhazards og skovpartier. De to baner - Old Course og New Course - er designet så man skal have alle køller frem for at nå gennem de 18 huller. Foto: The Scandinavian.

Batteridrevne plænetraktorer

82V batteri
Professionelle havemaskiner
25 maskiner til samme batteri
Ligeså kraftig som benzin
Uden lugt og røg

IMPORTØR:
TIMA A/S • tel. 36342550 • salg@tima.dk

REN POWER
TIL FAGFOLK

cramerhave.dk

LER er digitaliseret og standardiseret

Det går nu meget hurtigere og smidigere med LER 2.0 når man skal vide hvad der er i den jord man skal til at grave i

Gennem ledningsejerregistret LER kan man nu udveksle oplysninger om ledninger i jorden næsten fuldt digitalt og i et standardiseret format, bl.a. med ensartede signaturer. Hvor det kunne tage op til fem dage at få oplysninger, tager det nu højst 2 timer som den nye LER-lov kræver.

Den 1. juli var skæringsdatoen for hvornår ledningsejerne skulle omstille sig til de nye krav til digitalisering og standardisering. Moderniseringen er koordineret af Styrelsen for Dataforsyning og Infrastruktur der styrer LER og registrets modernisering. Der er dog nogle mindre ledningsejere som endnu ikke er kommet på den digitale vogn, og dem vil styrelsen nu tage kontakt til.

Oplysningerne er dog ikke blevet mere præcise end de var før. Det vil kræve en ny opmåling af alle eksisterende ledninger. Der kan gå mange år før hele nettet er indmålt med en mere ensartet nøjagtighed, men først da opnår man registrets fulde potentiale, hedder det fra styrelsen.

Samler en ledningspakke

LER blev oprettet i 2005 for at begrænse antallet af graveskader og alle de samfundsmæssige omkostninger der følger med. Registret indeholder oplysninger om ledningsejerne og deres interesseområ-

der så man gennem LER kan søge ledningsoplysninger.

Når en graveaktør, f.eks. en entreprenør, skal grave i jorden, kan vedkommende rette en forespørgsel i LER i et standardiseret format. LER samler derefter en samlet ledningspakke fra de forskellige ledningsejere og sender dem videre til graveaktøren. Som sådan er LER hverken før eller nu et ledningsregister, men en koordinerende funktion.

Efter en ny LER-lov blev en ny udgave, LER 2.0, søsat i 2020. Her var der bl.a. krav om at ledningsejere skal indberette skader på egne ledninger. Det er LER 2.0 der nu er blevet digitaliseret og standardiseret efter over 3 års arbejde.

Det har gjort det smidigere og hurtigere at udveksle ledningsoplysninger mellem ejere og aktører - og dermed kan man få sænket antallet af graveskader. Det skal ses i lyset af at der i de kommende år vil blive gravet meget på grund af udrulningen af fjernvarme, fibernet og elnet for at understøtte den grønne omstilling.

Læs stadigvæk terrænet

Der tilbagestår et problem med de ledninger der hører til en privat fællesvej, f.eks. knyttet til vejbelysning og vejafvanding. Hvem har ansvaret for dem? Kommunerne må dog gerne indlevere oplysning-

er om ledninger kommunen ikke selv ejer, f.eks. ledninger der ejes af en grundejerforening, men kommunen har ikke ansvaret for oplysningernes nøjagtighed.

En anden begrænsning er at stikledninger kun er omfattet af LER-loven hvis de ejes af et forsyningselskab og er en del af forsyningsnettet. Her anbefaler styrelsen at forsyningselskaberne hjælper de private lodsejere med at udlevere deres private stikledninger. Så kan man f.eks. løse problemet med de mange stikledninger til private ladestander og jordvarmeanlæg som kan krydse offentlig vej.

„Sørg derfor stadig for at læse terrænet ved gravestedet,“ anbefaler Carina Saxtorph fra styrelsen. „Husk desuden at ældre ledningsoplysninger ikke bliver mere nøjagtige af at blive digitaliseret.“

Der er cirka 750.000 km nedgravede rør og ledninger i Danmark fordelt på cirka 4.000 ledningsejere. Der foretages i gennemsnit cirka 800 graveforespørgsler dagligt. LER omfatter også havbunden og nu også luftledninger. sh

KILDER

Carina Saxtorph (2023): Det er blevet enklere at få overblik over nedgravede ledninger. Trafik & Veje 8/2023. Styrelsen for Dataforsyning og Infrastruktur (2023). SDFI.dk. Besøgt 25.8.2023. Ler.dk. Besøgt 25.8.2023.

Blegede PVC-rør skal ikke kasseres

PVC-rør der er bleget i solen behøver man ikke at kassere eller være særlig påpasselig med af frygt for at slagstyrken er faldet. Det viser en test som den danske rørproducent Wavin har foretaget, oplyser Teknologisk Instituts rørcenter i Kloaktuelt december 2022.

I testen blev et solbleget rør sammenlignet med et nyt rør. Og det viste sig at det solblegede rør ikke fik mindre slagstyrke end det nye rør. Slagstyrken er relevant når entreprenører f.eks. dumper sand ned fra stor højde eller komprimerer tæt på røret.

Førhen var det god latin at kassere eller være forsigtig med at bruge PVC-rør der var for blegede. Først skulle man tjekke produktionsdatoen, og kun hvis røret var under et år gammelt, kunne det bruges uden videre. Men efter et år begyndte slagstyrken at falde, hed det sig. Derfor skulle man lægge rørene varsomt, men var de først lagt uden problemer, var levetiden ok. sh

Flere gasledninger graves over

Entreprenører graver flere og flere gasledninger over, lyder det fra Evida der har det overordnede ansvar for det danske gasnet. I 2019 var der 408 overgravninger, og siden er tallet kun steget. I 2022 var det 705, og i første halvår af 2023 var det 516.

Tendensen bekymrer Evida, især på grund af sikkerheden og arbejdsmiljøet. Hertil kommer forbrugernes forsyningsikkerhed og de miljømæssige følger når gassen slipper ud i atmosfæren, oplyser Per Persson, tilsynschef i Evida.

Anlæg med fjernvarme står for halvdelen af overgravningerne, oplyser Evida der undersøger hver opgravning. „Vi kontakter graveaktørerne der forårsager overgravningerne, uddeler foldere og underviser i hvordan man undgår overgravninger,“ oplyser Per Persson. Han påpeger også at graveaktørerne tjekker Ler.dk så de ved hvor der er gasledninger og anbefaler at fingravnin- gen klares med håndskovl. sh

• Det er sin sag at grave i dette kaos af rør og ledninger. Foto: Styrelsen for Dataforsyning og Infrastruktur.

AO ER EN STOLT OG AKTIV DELTAGER I

DAG PARTNERSKABSNETVÆRK

Vi ønsker hele tiden at udvide vores sortiment til Danske anlægsgartnere så deres dagligdag bliver nemmere.

Her har vi vist nogle af vores nyeste skud på stammen fra AO til DAG - Jordens bedste håndværkere.

TAK FOR SIDST!

AO vil gerne sige tusinde tak for jeres besøg på Have og landskab 2023.

Se nærmere på AO.dk eller kontakt din nærmeste håndværkerbutik.

Er der noget du mangler i vores sortiment? Så send meget gerne en mail til hek@ao.dk

AO er en førende byggevaregrossist som leverer et bredt varesortiment til professionelle håndværkere. Gennem et effektivt lager- og distributions-system er AO i stand til at varetage hurtige leverancer. AO fokuserer, med sine 57 håndværkerbutikker i Danmark, på behovet for lokal tilstedeværelse. Kunderne kan via PC, tablet, smartphone samt AO365 bestille og afhente varer døgnet rundt.

Urbanisering kan dæmpe klimaændringerne, bl.a. fordi infrastrukturen bliver mere effektiv. Men samtidig bliver naturlige økosystemer omkring byerne til hårde bylandskaber der udleder mere drivhusgas end naturlige økosystemer. Det trækker modsat.

Det viser en ny undersøgelse fra Aarhus Universitet og flere andre universiteter verden over. Den peger dog også på at mere 'naturbaserede' drifts løsninger i byen kan være med til at mindske problemet.

I forskningslitteraturen har forskerne fået svar på hvordan udledning af drivhusgasser, især de kraftige lattergas (N_2O) og methan (CH_4), påvirker klimaet. Det viser sig at jor-

den i byer frigør betydeligt mere lattergas end jorden i landområder. Årsagen er mest at der på landet deponeres mere kvælstof i jorden, og at der i byen frigives mere os fra fossile brændstoffer. Samtidig ændrer byjorden sig, f.eks. bliver den mere kompakt og mister evne til at optage methan.

„Det påvirker økosystemtjenester såsom forsyning af rent vand ligesom sådanne økosystemers funktion og rolle som klimaregulatorer også bliver påvirket,“ siger professor Klaus Butterbach-Bahl der var med i undersøgelsen. Han peger på at vi kan gøre noget:

„Fordi flere og flere mennesker bor i byer over hele verden, er det vigtigt at vi bygger

byerne på en måde der ikke skader naturen. Vi skal passe bedre på de grønne områder i byerne,“ siger Klaus Butterbach-Bahl. „Vi skal ikke bruge for meget gødning, og vi bør lave små haver og landbrug i byen for at erstatte det landbrugsjord vi mister. Vi bør også plante flere træer i byerne fordi de kan hjælpe med at fange den dårlige luft og gøre den bedre. Ved at gøre disse ting med naturen kan vi fange farlige gasser, reducere dem og gøre byerne stærkere mod problemer.“ Cirka 4% af verdens areal er allerede urbaniseret, og halvdelen af verdens befolkning bor i byområder.

Ifølge studiet bør byplanlæggere og beslutningstagere

vide hvordan man prioriterer bæredygtige byplaner og strategier der kan reducere udledninger af drivhusgas, øge kulstofopsamling og forbedre miljøet. Klaus Butterbach-Bahl: „Det er rigtig vigtigt lige nu at bruge smarte måder at udvikle vores byer på så de er gode for naturen. Vi skal tænke på miljøet og bruge idéer, der ikke skader det.“ sh

KILDER

Klaus Butterbach-Bahl, Yang Zhang, Zhisheng Yao m.fl. (2023): Urbanization can accelerate climate change by increasing soil N_2O emission while reducing CH_4 uptake. Global Change Biology.

Aarhus Universitet (2023): Forskere: Byudvikling er med til at øge klimaforandringerne pga. Udledning fra jorden. Aarhus Universitet, Technical Sciences Institut for Sgrøøkologi. Au.dk 25.8.2023.

Når land bliver by, slipper mere gas ud

Drivhuseffekten kan dog modvirkes med målrettet grøn forvaltning

Ferskvandssøer skal ikke oversvømme lavbundjord

Syddansk Universitet anbefaler efter studier på Rysensteen Strand saltvand, enge og moser

Oversvøm ikke lavbundsjord så der opstår lavede ferskvandssøer med stående vand. De udleder meget mere metan end f.eks. saltvandslaguner og løsninger hvor jorden kun bliver fugtig, f.eks. som i enge og moser.

Det konkluderes i et studie fra Syddansk Universitet offentliggjort 18. juli. Baggrunden er planerne om at tage 100.000 ha lavbundede jorde ud af drift inden 2030 og omdanne dem til vådområder. Sigtet er CO_2 -besparelser fordi den iltfrie jordbund i vådområder udleder mindre drivhusgas end iltholdige, dyrkede jorde.

Men „vi kan risikere at nye vådområder slipper flere drivhusgasser ud end de sparer os for,“ oplyser professor i økologi Erik Kristensen fra Syddansk Universitet. Han og hans kolleger fra Biologisk Institut har i

flere år fulgt oversvømmelsen af Gyldensteen Strand på Fyn, bl.a. ferskvandsområdet Engsøen og en saltvandslagune.

„Når vi er på felttur til Engsøen og vader gennem vandet, kan vi se hvordan der dannes bobler hvor vi går. Det er metan der frigives fra muddret hvor vi træder,“ siger han.

Årsagen er at metanproducerende bakterier trives i ferskvand, men hæmmes i det salte vand. Men når et ferskvandsområde kun er fugtigt, f.eks. mose eller fugtig eng, vil ilten fra atmosfæren trænge ned og hjælpe bakterierne i den fugtige overflade med at spise al det metan som siver op fra dybere iltfrie lag. Det sker ikke i fritstående vand.

Gyldensteen er i dag oversvømmet i to dele: en med havvand og en med ferskvand. Og det er altså målinger af de

• Ved oversvømmelsen af Gyldensteen blev en del af området oversvømmet med ferskvand og derved dannedes Engsø. Foto: SDU.

to forskellige vådområders udslip af drivhusgasser der får forskerne til at fraråde lavbundede ferskvandssøer.

„Vi kan se at når der er stående ferskvand i et vådområde - om der så står bare 10 cm

- så foregår der en kraftig metanfrigivelse. Det samme sker slet ikke i et område der er oversvømmet med saltvand, siger Erik Kristensen.

Ifølge forskernes beregninger er der tale om betydelige mængder metan. De understreger dog også at deres beregninger alene bygger på Engsøen på 144 ha med en 1 meter middeldybde.

Ekstrapolerende beregninger viser at 100.000 ha udlagt som ferske vådområder med fritstående vand vil frigive knap 6 mio. tons CO_2 -ækvivalenter om året. Man skal modregne en CO_2 -gevinst ved at områderne ikke længere dyrkes. Den er på 3 mio. tons CO_2 svarende til 750.000 køer. Områderne vil altså producere 3 mio. tons flere tons CO_2 -ækvivalenter end hvis lavbundsjorden var holdt under plov.

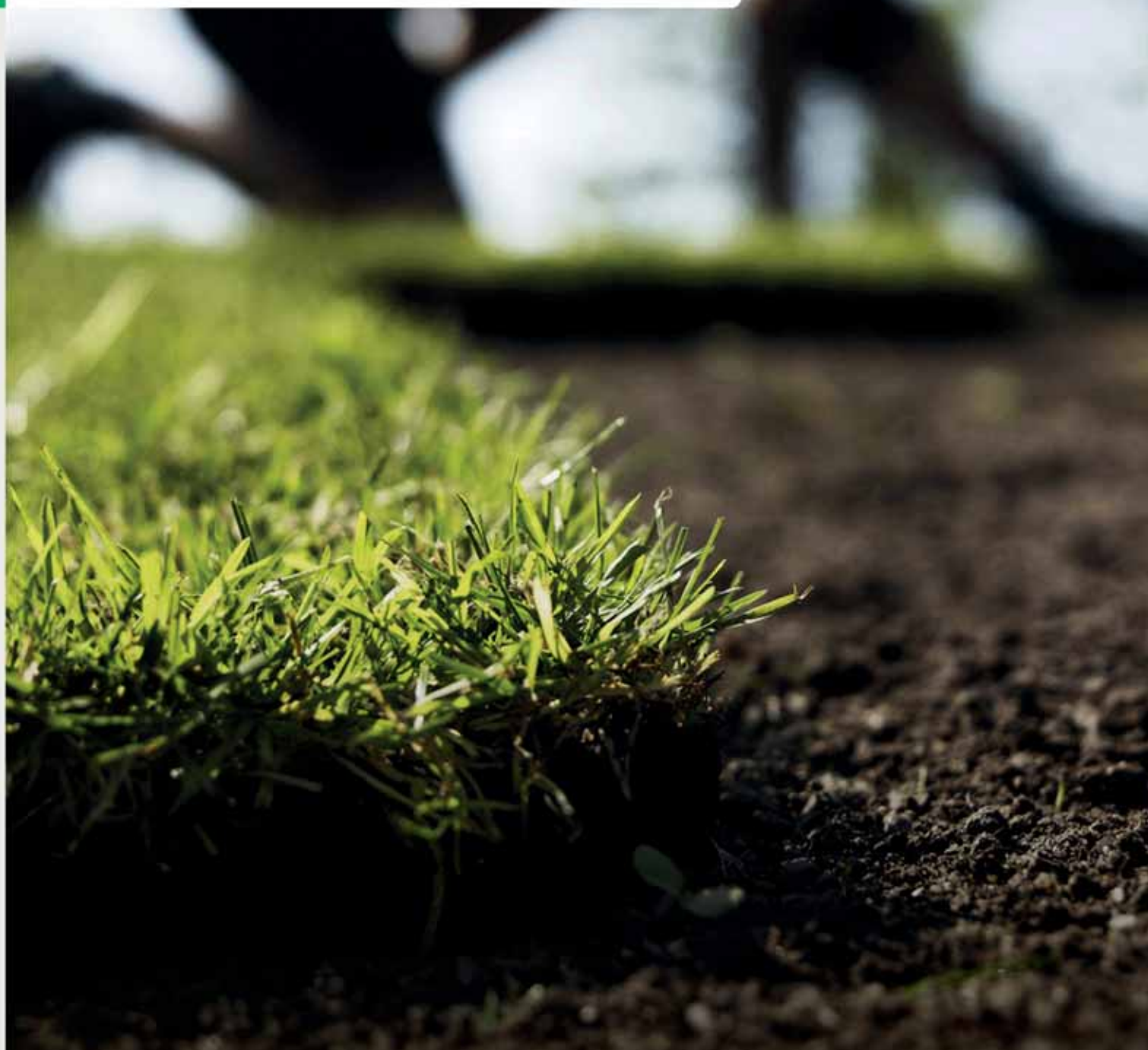
I kystlagunen ser regnskabet meget bedre ud. Der udledes ikke CO_2 , og det er en forbedring i forhold til dengang det var landbrugsjord. Man skal også medregne de metanbobler som forskerne har gjort på Gyldensteen Strand. sh

RULLEGRÆS

- Dyrket og testet i Danmark
- Levering hele året
- Ring for pris

 Følg os på facebook og bliv opdateret på professionel pleje af græsplæner. Søg efter: DLF plænegræs

Kontakt din konsulent for mere information:
Jylland/Fyn:
Kasper Kildevæld - mobil: 4021 0214
Sjælland:
Bo Jeppesen - mobil: 4021 0213

Samarbejde og planlægning i et landskab i forvandling

KONFERENCE. Danske Parkdage behandlede de dilemmaer der opstår når mange krav kolliderer, og kulturlandskabet ændres voldsomt

Det er som om den grønne branche stadig oftere står over for en ny udfordring der kræver 100% opmærksomhed - uden at nogle af de gamle udfordringer forsvinder. Fuldt fokus på LAR, lavere CO₂-aftryk, håndtering af klimaforandringerne påvirkning i byerne og plads til biodiversitet. Det er bare nogle af de krav som grønne planlæggere i løbet af de sidste 10-15 år er blevet bedt om at håndtere oven i alle den grønne forvaltnings traditionelle opgaver som friluftsliv og æstetik.

Derfor var der ingen lette løsninger, men masser af blive klogere på da Danske Parkdage blev holdt den 4. til 6. september med Viborg som værtskommune. Og som altid med Park- og Naturforvalterne som målgruppe og arrangør.

„Vi var oppe i helikopteren denne gang, for landskaberne er virkelig under forandring, så Danske Parkdage fokuserede på det strategiske og det store billede og ikke helt nede i den konkrete mere detaljerede, grønne faglighed,“ fortæller formand for Park- og Na-

turforvalterne, Jon Pape. „Lige nu kører etableringen af eksempelvis solcelleparker på fuld kraft, og vi har set nogle uheldige løsninger rundt omkring, for det går hurtigt derude. Og hvis man følger regeringens planer, skal arealer på størrelse med Bornholm fyldes med solceller. Så pilen peger i retning af at der er store forandringer på vej. Den tendens prøvede vi at klæde kommunernes planlæggere på til at agere i med årets program,“ siger Jon Pape.

Landskabsstrategi sammen

Professor Jørgen Primdahl fra Københavns Universitets Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning satte netop fokus på håndteringen af landskabets kommende forvandling.

„Flere hundredetusinde hektar i det åbne land vil ændre anvendelse. Hvis det skal hænges sammen, og vi skal have bedre landskaber ud af det, kræver det ordentlig planlægning. De mange reguleringer og incitamenter der er kommet fra Bruxelles og Christians-

borg vedrørende den grønne omstilling, mødes i landskabet. Den omstilling kræver en landskabstilgang og kan ikke klares på ejendomsniveau alene,“ sagde Jørgen Primdahl.

Han slog fast at flere af de nye problemstillinger er uafgrænsede 'wicked problems' der ikke findes optimale eller 'rigtige' løsninger på, og at traditionel planlægning er dårligt egnet til at håndtere disse problemstillinger. „Derfor er det kun i dialog og samarbejdsrelationer og altså ikke på planlægningskontoret alene at man kan opnå en helhedsorienteret og integreret plan,“ fastslog Primdahl.

Udgangspunktet for oplægget var den landskabsstrategi som Viborg Kommune har vedtaget for den centrale del af Nørreådalens omkring Ø Bakker. Strategien sætter en retning for udviklingen af ådalslandskabet og supplerer den regionale landskabsstrategi for hele ådalen fra Viborg til Randers med konkrete mål og planløsninger. Strategien er blevet til i samarbejde mellem offentlige og private aktører

hvor eksterne eksperter og lokal viden er bragt sammen og har skabt løsninger som der er bredt ejerskab til.

Dogmer og midlertidighed

Danske landskabsarkitekter så allerede skriften på væggen for flere år siden og begyndte at undersøge hvilke blinde vinkler der var i forhold til landskabsplanlægning i stor skala. Det blev hurtigt tydeligt at ingen rigtig kiggede på energilandskaberne dengang og særligt solceller. Derfor inviterede Danske Landskabsarkitekter også landskabsarkitektforeningerne fra Sverige, Norge, Finland og Island med i arbejdet. På den baggrund kunne man i marts 2022 præsentere 10 dogmer for fremtidens solcelleanlæg (se boks). Disse dogmer og problemstillingerne om energilandskaber var Danske Landskabsarkitekters formand Martin Hedevang Andersen kommet for at præsentere på Danske Parkdage.

„Det er gået stærkt, og det er ikke altid gået lige godt når man ser på solcelleparkerne. Og ingen er eller var helt klar over konsekvenserne af disse store anlæg i det åbne land. Det startede med en undren over at planlægningen kunne udmønte sig således, men det gav god mening da vi dykkede ned i det. Der mangler simpelthen planlægningsværktøjer og viden og en national strategi. Derfor lavede vi de ti dogmer for at kunne give udviklere, lodsejere, naboer, planlæggere og andre interessenter et udgangspunkt for at lave et godt projekt,“ sagde Martin Hedevang Andersen.

Han understregede at det er foreningens håb og forslag at solcelleparkerne ses som midlertidige strukturer fremfor landskabets endelige form da et solcelleanlægs normale levetid kun er 20-30 år. Forhåbentlig vil energiteknologien til den tid have udviklet sig så landskabet kan gå tilbage til landbrug eller natur.

Områdeplaner prioriterer

Når det nu engang var Park- & Naturforvalterne der arrangerede, var det passende at netop Viborg Kommunes 'Natur- og parkplan' var omdrejningspunktet for torsdagens oplæg:

• Fredag gik turen bl.a. til Kongenshus Mindepark i Kongenshus Hede, et af Danmarks største sammenhængende heder på 1.200 ha. Området er i dag beskyttet natur, Natura 2000 og fredet, og bærer ikke præg af tidligere tiders forsøg på opdyrkning. Foto: Lotte Kunstmann.

• Sidste stop og oplæg på fredagens ekskursion ved Hærvejen foregik i Dollerup Bakker. Hærvejen har været transport- og forbindelsesvej gennem århundreder, men er i dag mest kendt som en rekreativ rute hvor mange mennesker vandrer hvert år. Foto: Lotte Kunstmann.

'Fra politik til plan' med landskabsarkitekt i Viborg Kommune Lotte Kunstmann.

„Vi har en stor geografi med mange parker, så vi fandt ud af at vi var nødt til at have en plan for hver enkelt park. Ellers er der risiko for at der kommer et element af tilfældighed i driften. Eller at en park hvor borgerne råber højt, får mere opmærksomhed end en anden park som kan træne-

ge til mere opmærksomhed, men hvor borgerne ikke er helt så fremme i skoene,“ sagde Lotte Kunstmann om arbejdet med at udvikle 50 områdeplaner der indgår i kommunens Natur- og parkplan.

Områdeplanerne er et prioriteringsværktøj som både ser på hvad parken indeholder af elementer, men også hvilke oplevelser, den skal byde på.

„Områdeplanerne gør det

lettere at kommunikere med borgerne. Både når de ønsker flere skraldespande, mens vi kan se at den allerede har 10 og det kun er en mindre bydelspark. Men også når eksempelvis mountainbikere og friluftsfolk og dem der bare ønsker ro i naturen, støder hovederne sammen. Her er det jo lettere for os at agere i dialogen når man på forhånd har defineret parkens karakter og visionerne for den,“ pointerer Lotte Kunstmann.

Hver områdeplan definerer arealets beliggenhed og areal, dets karakter, dets mål og værdier, dets udtryk og plejeniveau samt netop dette områdes prioriterede indsatser. Eksempelvis 'naturpleje' for vådområdet Brandstrup Mose eller 'ophold og aktivitet' og 'fælles drift' for byparken Anlægget i Bjerringbro. Områdeplanerne kan alle findes på Viborg Kommunes hjemmeside.

Når borgerne drifter

At netop 'fælles drift' er indskrevet i nogle af Viborg Kommunes områdeplaner, skyldes

at der arbejdes aktivt med at inddrage frivillige i forskellige dele af kommunens arbejde da det er et politisk ønske at skabe flere fællesskaber. Her er den grønne drift også et af de områder som frivillige bliver involveret i. Og det er en vigtig indsats, men rummer også dilemmaer som man skal være opmærksom på, fortalte afdelingsleder i Park og Vej i Viborg Kommune Kræn Bach Holmberg.

„Der er et skisma når man kommer helt ned og ser på den enkelte gartners arbejde. For selv om det er et prisværdigt fokus, er det også meget at bede den enkelte ansatte om at udføre sit arbejde efter en stram plejeplan og på fast timepris og så samtidig give personen et ansvar for at løfte ældre ud af ensomhed,“ sagde Kræn Bach Holmberg.

„Vi har en bestiller-udførermodel i Viborg Kommune som fungerer virkelig godt, men som ikke altid er så oplagt at agere i når det gælder de blødere værdier som frivilligheden kræver. Og samtidig skal

Danske Landskabsarkitekters

10 dogmer for fremtidens solcelleanlæg

1. Indtænk solcelleanlæg i relevante nationale strategier, f.eks. ved at indskrive solcelleanlæggene i planloven.
2. Udfør grundig landskabsanalyse, og stil krav om æstetisk stillingtagen til skala, holistiske kvaliteter og kulturarv.
3. Afsøg mulighed for bynær placering inden det åbne land tages i brug.
4. Planlæg ud fra demokratiske principper hvor naboer og lokalbefolkning inddrages.
5. Stil krav om naturindhold og drift der fremmer biodiversitet.
6. Planlæg anlæg med multifunktionalitet som eksempelvis rekreative forbindelser og adgang til naturen.
7. Placer anlæg på arealer planlagt til fremtidig byudvikling.
8. Planlæg med midlertidighed, fastsæt udløbsdato.
9. Sørg for regional/tværkommunal koordinering af ovenstående krav til energiselskaberne.
10. Inddrag landskabsarkitekternes fagkompetencer.

• I oplægget 'Landskabsforvaltning og energilandskab' fortalte chefkonsulent og ekspertise- og markedschefen fra Niras, Hanne Brendstrup Nielsen, om at landskabet er en størrelse der ofte er svær at håndtere i planlægning og sagsbehandling fordi den ikke er direkte målbar og ikke har grænseværdier.

Den viden om landskabet som vi tilvejebringer med en landskabsanalyse, er væsentlig for at kunne varetage hensynet til landskabet og afveje eller skabe synergier mellem det krydsfelt af interesser der findes i det åbne land. Foto: Lotte Kunstmann.

man også være opmærksom på at hvis man vil overdrage givende opgaver såsom pleje af roser og biodiversitet til frivillige, bliver der mindre af den slags fagligt interessante opgaver til vores ansatte," sagde Kræn Bach Holmberg.

Park og vej har vundet udbuddet med Viborg Kommunes grønne drift, og Holmberg fortalte at der er meget godt at hente i bestiller-udførermodellen når begge parter har fælles fodslag.

„Eksempelvis skal Viborg Kommune spare mange millioner på administrationen, og her er vi jo en del af organisationen og ser det som vores opgave at hjælpe med at finde de penge. Heldigvis er samarbejdet tæt, for vi arbejder ud fra en partneringaftale, og det kræver et godt forhold og et fælles råderum hvor det er til-

lid og ikke ustandselige kontroller der driver samarbejdet. For at få en velfungerende drift skal man nemlig også kunne drøfte hvorfor vi gør som vi gør og lytte og komme hinanden i møde, og ikke bare køre rigid styring ud fra plejeplaner.“

Udflugter alle dage

Deltagerne fik særligt gode muligheder for at studere Viborg Kommune da man for første gang i arrangementets historie havde faglige ekskursioner i alle arrangementets tre dage.

Onsdag var det blot korte ture sidst på eftermiddagen, bl.a. ud på Viborg Søerne, til Nørremølle Enge eller Hede-Danmarks biodiversitetspark.

Torsdag kunne man vælge ét af tre spor med halvdags ekskursioner under temaerne

'bæredygtige landskaber', 'aktive landskaber' og 'demokratiet og landskabet'.

Fredagen bød traditionen tro på heldagsudflugt i de kulturhistoriske tunge landskaber på Viborgeggen. Her gik turen først til Kongenshus Hede og Mindepark med 1.200 ha aldrig opdyrket hede.

Bagefter fremviste arkitekt og landskabsarkitekt Erik Brandt Dam og skovfoged i Naturstyrelsen Kronjylland Steen Bonne Rasmussen de 5 Halder. De består af borgruiner og herregårdsmiljø i et af Danmarks smukkeste naturlandskaber mellem Dollerup Bakker og Hald Sø.

Derfra var der ikke langt til Dollerup Bakker og Hærvejen der i disse år bliver gennemgået og opdateret med flere sløjfer, overnatningsmuligheder og oplevelser. *It*

• Viborg Kommune har vedtaget en lokal landskabsstrategi for den centrale del af Nørreådalens hvor der sættes fokus på natur, landbrug og friluftsliv. Den var udgangspunktet for Jørgen Primdahls oplæg. Han slog på at de mange krav til landskabet kræver en helhedsorienteret tilgang med borgerne. Læs mere i Primdahls 'Fremtidens landskaber - visioner og planer for det åbne land'.

• På anden dag kunne man vælge mellem tre udflugter med fokus på 'bæredygtige landskaber', 'aktive landskaber' og 'demokratiet og landskabet'. Bagefter blev der grafisk opsummeret på udflugternes udbytte i samarbejde med grafikerne fra JodyPrody. Foto: Lotte Kunstmann.

Designere
Andreas Engesvik
& Jonas Stokke

MUNCH er designet af Andreas Engesvik og Jonas Stokke til det nye Munchmuseum i Oslo. Nu lanceres siddemøblerne i nye versioner med behagelige armlæn, der bidrager til større brugervenlighed, komfort og tilgængelighed.

Eksperter skal styre PFAS-indsatsen

10 eksperter indgår i en ny videntaskforce nedsat af Miljøstyrelsen. De skal sikre fokus på det der giver størst effekt når mennesker og miljø skal beskyttes mod PFAS. Første møde blev holdt 24. august.

Miljøstyrelsen og andre har de senere år fundet PFAS i miljøet stort set alle steder der er ledt, f.eks. i havskum, græs, jord, vand og vilde ænder. „Vi kommer til at leve med PFAS i vores omgivelser langt ud i fremtiden,“ siger kontorchef Jane Hansen fra Miljøstyrelsen.

Taskforcen skal i 2023 sikre et overblik over viden om forekomst, risici og spredning af PFAS i miljøet i Danmark, herunder hvordan PFAS påvirker miljø og sundhed, hvor PFAS kommer fra og de teknologiske muligheder for at rense op. På den baggrund skal taskforcen pege på videnhuller og foreslå en prioritering af projekter der skal udføres i 2024. Sidst i 2024 skal taskforcen anvise anbefalinger til en indsats mod PFAS-forurening.

Natur får jægerne ud og jagtlejen op

Muligheden for at skyde vildt er hverken det der primært driver jægerne ud eller jagtlejens pris op. De største faktorer er nemlig friluftsliv, kammeratskab og landskab. Det viser rapporten 'Værdisætning af det danske jagtlejemarked' som Jonas V. Legarth, Bo J. Thorsen og Thomas Lundhede har lavet for Miljøstyrelsen.

Rapporten hviler på en spørgundersøgelse om motivation, præferencer og jagtmuligheder som blev sendt til 20.000 danske jægere, næsten 10% af alle med jagttegn. Desuden har forskerne analyseret 2.300 jagtlejekontrakter og udregnet hvad prisen påvirkes af.

Bl.a. øges prisen med 42% hvis arealet er på et gods, og øges med 29,2% hvis der er adgang til jagtlytte. I forhold til vildtudbytte stiger prisen med 13% hvis der er nedlagt hjortevildt på arealet, og stiger 1,5% for hvert stykke nedlagt hjortevildt derefter. Hvis der er udsat fuglevildt på området, øges prisen med 12,3%.

VERDENS LANDSKABER

Parken i Manchesters gamle industriområde

Mayfield Park i den engelske by Manchester er den første nye park i den centrale del af byen i over 100 år. I Manchester ligger forladte industriområder tæt på bykernen da den industrielle revolution for alvor tog fat netop her allerede i slutningen af 1700-tallet.

I 2020 startede arbejdet med at gøre 10 hektar heraf til 500 boliger, 1. mio. m² kontorbygninger, hotel, butikker og ikke mindst en park. Mayfield Park fylder en fjerdedel af den nye

bydel og var bevidst det allerførste der blev anlagt.

En central plæne præger parken der ellers er bygget op med en række varierende rummæssige oplevelser da parkens stier snor sig og passerer både tidligere rangér-arealer hvor der er sået en række tørketålende planter, men også bevarede industribygningdele og etableret prydbede, små skovpartier og kuperede naturgræsarealer.

Floden Medlock var skjult bag høje mure eller ført under lagerhaller, men er blevet frit-

lagt, og brinkerne og lavere-liggende områder gjort til skybrudssikring der kan håndtere en 100-års hændelse i den nye bydel. I flodsengen er der udplantet måtter med arter der både tåler periodevis tørke og oversvømmelse.

En stor del af planterne er desuden udvalgt efter om deres blomsters farve var lilla da området var kendt for produktionen af lilla tekstil. I alt er 140 nye træer fordelt på 45 arter plantet i Mayfield Park. Læs mere på studioegretwest.com/places/mayfield.

Lav selv et design til en vandringsbænk i Winnipeg

Vandringsfolk på vandringsruten gennem skovene ved Victoria Beach nær byen Winnipeg i det centrale Canada kan nu slappe af på lidt utraditionel vis. Designeren Thom Fougere har hen over sommeren 2023 skabt en serie af ringformede bænke hvor den bredeste af dem omkran-

ser et nåletræ mens tre mindre ringe er fritstående, suppleret af tre skamler.

Bænkene er skåret ud af en enkelt 1,25 cm tyk stålplade på 2,4x2x4 meter. Ud af denne plade skar han fire stadig mindre cirkler og ud af midten af pladen blev skamlerne skabt.

Projektet opstod i forbindelse med en fortløbende, lo-

kal konkurrence fiffigt nok kaldet 'Benchmarks'. Her bliver en designer hvert år udvalgt til at designe en bænk som bliver en permanent installation på vandringsstierne omkring Winnipeg.

Læs mere om konkurrencen (og indstil måske dit eget bænkdsgin til 2024-konkurrencen) på: storefrontmb.ca/benchmark. It

HELLE

Det faglige sproghjørne

En helle er en flad klippe eller sten der både kan være en del af grundfjeldet og optræde som en løs og normalt relativ tynd flise. Stavningen har før været hæl-le eller helde. Udtrykket stenhelle har også været brugt, måske for at understrege at heller også kunne være andet end sten. Vi kender også ordet hellekiste om en gravkiste eller stengrav dannet af stenheller. Ordet helle kendes fra oldtidens helleristninger der er figurer hugget (ristet) ind i fjeldet. Som man f.eks. ser det på Madsebakke på Bornholm hvor figurene er fra bronzealderen, cirka 3000 år gamle.

Heller er ikke kun gode til helleristninger, også til belægninger, men her har ordet flise fået overtaget i den faglige og almindelige sprogbrug. Helle eller helleanlæg er derimod stadig brugt som en beskyttet eller fredet zone eller fristed. Det gør den i trafikken hvor hellen f.eks. beskytter et skilt eller træ, danner en busholdeplads ind mod cykelstien eller giver forgængere en sikker plads på vej over en bred vej. Hellen er i denne sammenhæng ofte kantet og hævet eller har andre beskyttelsesanordninger.

Den kan også være suppleret af et hellefyr, typisk en gul lysende søjle op i cirka 80 cm højde.

På samme måde bruges helle om et sted man ikke kan fanges eller hvor man kan være i fred, f.eks. i børnelege og andre sociale sammenhænge. Hvorfra denne trafikale og sociale betydning af 'helle' som et fredet fristed kommer af, kan Grønt Miljø ikke lige opklare, men en flad klippe eller sten kan jo være det sted fristedet fysisk er.

Helle er også en forkortelse af hellig, og et helligt sted er et sted der også kan opfattes som fredet ligesom i trafikken og legen. Det er derfra at navne som Helga og Helle kommer. De fisk der hedder noget med helle - helleflynder, hellefisk mv. - henviser også til hellig. I den katolske tid måtte man ikke spise kød på helligdage, men gerne fisk.

Flise kommer fra det gammeltyske vlise hvor v udtales som f. Fliser forbinder vi mest med tilhuggede sten eller en støbte plader af beton eller andet materiale. Flise er muligvis beslægtet med flint som også er noget man hugger til, mens hellen mere bruges som den er. *sh*

• Helleristning på Madsebakke på Bornholm med skibsmotiver fra bronzealderen på de isskurede heller. Foto: Søren Breiting, Ritzau Scanpix.

5 FJERNSTYREDE TERRÆNKLIPPERE

ENERGREEN®

ROBO-EVO:

Suverænt arbejde på stejle skrånninger

Motor: 40 hk Yanmar 3-cylindret diesel

Miljø: Opfylder Stage 5 emissionskrav / godkendt til HVO brændstof

Køler: Selvrensende

Bredt udstyrsprogram f.eks.: Slagleklipperhoved, grenknuser, stubfræser, fingerklipper, skovl + overfaldsgreb, teleskoparm, rotorharve, rotorklipper osv.

Læs det nye katalog på www.mi.dk

OP TIL **55** HÆLDNING

RoboMINI

RoboEVO

RoboFIFTI

RoboMIDI

RoboPLUS

Kontakt MI have- & parkteam på tlf. 76 40 86 85 eller se www.mi.dk

Pres på Tiranans grønne infrastruktur

FAGREJSE. Hoxhas regime er fjern fortid i byen der udvikler sig hastigt. Det grønne halser efter, både på den gendannede centrale plads, i de grønne facader og den store byskov

Af Kjell Nilsson

At besøge Albanien hovedstad Tirana er som at komme til hvilken som helst syd-europæisk storby. Det er svært at forestille sig at det kun er næsten 30 år siden landet var stort set lige så utilgængeligt som Nordkorea er i dag. Det er først når man kommer ud på landet og ser at de bruger samme landbrugsredskaber som i min smålandske landsby i 1950'erne at man indser at Albanien er et af Europas fattigste lande.

Tirana derimod befinder sig midt i en byggeboom. Internationale arkitektvirksomheder som MVRDV, Stefano Boeri Architetti og Bjarke Ingels Group konkurrerer med lokale arkitekter om at fylde hvert et tomrum. Det sætter hårdt pres på Parku i Madh i Tiranës, den store park som er byens grønne lunge, og på det omgivent

de landskab. Parken hedder på engelsk Grand Park of Tirana eller Grand Lake Park.

Flirter med det lokale

Rotterdam-baserede MVRDV er en af de mest aktive udenlandske arkitektvirksomheder i Tirana. De står bl.a. bag den 140 meter høje bygning der på engelsk hedder Tirana Tower, og den 85 meter høje bygning Skanderbeq Building ved den centrale plads. Bygningen har ligesom pladsen fået sit navn efter nationalhelten, den albanske fyrste Gjergj Kastrioti Skanderbeq (Alexander).

I begge tilfælde drejer det sig om bygninger som i stueetagen har butikker. Derefter følger nogle etager med kontorer og derefter lejligheder. Begge bygninger flirter med det lokale. Tirana Towers facade har balkoner som tilsammen danner et relief af et Albanienkort. Skanderbeq Building

omgives af bølgende balkoner som former busten af nationalheltens hoved.

Ifølge Winy Maas, en af MVRDV's stiftere, har man gjort det for at modvirke den ensretning i arkitekturen som betyder at husene ser næsten ens ud uanset hvor i verden man befinder sig.

MVRDV har også påtaget sig den delikate opgave at restaurere den bygning som i 1988 lev rejst til minde om diktatoren Enver Hoxha. Bygningen, som kaldes pyramiden og har en rå brutalistisk form, blev efter kommunismens fald bl.a. anvendt som hovedkvarter af NATO under krigen i Kosovo. Men fremfor alt er den blevet populær blandt ungdommen hvilket MVRDV har taget konsekvensen af og indrettet den som kulturhus.

Et byggeri der gik i stå

Alle udenlandske arkitekter har ikke været lige succesrige. Danske BIG præsenterede i 2018 planer til et nyt nationalteater i form af en butterfly i hvid beton med en stor, flot friluftscene på taget. Projektet var bestilt af Tiranans daværende borgmester og siden landets statsminister Edi Rama og skulle erstatte det gamle nationalteater fra 1939.

Nedrivningen af det gamle teater medførte imidlertid kraftige folkelige protester. Hele processen - hvor byggeri-

et var overladt til en privat virksomhed - blev anklaget for at være korrupt. Desuden mente man at nedrivningen af det gamle teater, et modernistisk monument udpeget som bevaringsværdigt af Europa Nostra, savnede støtte i konstitutionen.

Nu er hele sagen havnet i forfatningsdomstolen. Det man møder på pladsen, er en nedrivningstomt med posters som viser BIG's nye teater, dog i en varmere rød nuance i stedet for den hvide.

Ny skyline på byens torv

De mange prestigefyldte højhusprojekter i det centrale Tirana vil radikalt forandre byens skyline på byens mest besøgte offentlige plads, nemlig Sheshi Skënderbej (Skanderbeq Square). Pladsen er både byens kerne og et symbol for hele landet - ikke mindst under det kommunistiske regime. Der er et tidstypisk operahus fra 1960'erne og flere regeringsbygninger der er restaureret i overensstemmelse med det vindende forslag i en åben arkitektkonkurrence i 2008 som blev vundet af belgiske 51N4E. Efter diverse forsinkelser kunne pladsen åbnes for offentligheden i juni 2017.

Skanderbeq Square består af et generøst fodgængerområde på 40.000 m². Samtidigt med restaureringen af pladsen blev der også investeret i nye

- Grønne facader er et populært koncept blandt albanske arkitekter. Her et boligbyggeri, på engelsk Lion Park Residence som stod klar til indflytning i 2022. Foto: Kjell Nilsson.

- Grøn korridor gennem den centrale by langs floden Lana. I baggrunden ses Tiranatårnet med et relief af Albanien i facaden. Foto: Kjell Nilsson.

• Tiranas centrale plads Sheshi Skënderbeu (Skanderbeq Square) er et åbent rum med en konkav overflade brolagt med firkantede naturstensfliser fra lokale stenbrud i Albanien. I bygningerne omkring pladsen mødes det gamle, repræsenteret ved operahuset fra 1960'erne, og det nye i form af skyskrabere under opførelse. Foto: Kjell Nilsson.

gang- og cykelforbindelser som stråler sammen på Skanderbeq Square. Pladsen domineres af det centrale åbne rum hvis gulv har en hvælvet konvekts form og består af et varieret mønster af kvadratiske naturstensfliser. De er tilhugget af bjergarter som er naturligt forekommende i Albanien og kommer fra lokale stenbrud. I visse tilfælde kommer leverancerne fra ellers lukkede brud som nu er genåbnet og dermed bidrager til den lokale erhvervsudvikling

Den grønne ring rundt om pladsen består af 12 haver. Hver af dem er koblet til en eller flere af de offentlige eller private institutioner pladsen rundt. En fordel ved forsinkelser af projektet var at det landskabelige koncept kunne ændres til at skabe et nyt urbane økosystem for at fremme

biodiversitet og forbedre byens lokalklima. Man valgte også i større udstrækning at satse på hjemmehørende arter for at øge plantningernes robusthed set i lyset af de igangværende klimaændringer.

Planter op af væggene

En anden arkitekt som har profileret sig i Tirana, er Stefano Boeri der med hovedsæde i Milano har åbnet en filial i Tirana. Stefano Boeri Architetti er mest kendt for Bosco Verticale, to spektakulære bolig-tårne i Milano som stod klar i 2015.

Tårnene som er 80 og 112 meter høje, er ikke kun hjem for de 300 mennesker der bor i lejlighederne, men huser også et stort biologisk liv takket være de 780 træer der er plantet på taget og de fremskudte balkoner.

Nu opføres et lignende hus i Tirana, på engelsk kaldet Tirana Vertical Forest. Huset er 21 etager højt og rummer 105 lejligheder. Huset har 145 træer og over 3000 buske på terrasser og balkoner. Det øger det grønklædte areal i byen og er dermed med til at forbedre lokalklimaet og luftkvaliteten samt fremme biodiversiteten.

Ved valget af planter har man lagt vægt på at tilpasse sig den flora som er karakteristisk for Middelhavsområdet. Specielt har man prioriteret buske med gule og violette blomster og duftende urter som myrte og rosmarin.

Idéen med facadebevoksning er også slået an hos lokale albanske arkitekter. Et sådant eksempel er det 13 etager høje boligbyggeri der på engelsk hedder Lion Park Residence. Til forskel fra Boeris Vertical Forest som har en enkel, stram facade, præges Lion Park Residence af bølgende balkoner som omgiver facaden. Lion Park er tegnet af en lokal albansk arkitektvirksom-

hed der på engelsk hedder Urban Planning & Development.

Plantevalget præges af nytænkning. Her er der mindre tale om 'skov' og mere tænkt på hvad der kan bruges i køkkenet såsom tomater, timian, mynte, salvie, oliven, persille, vildæble, citroner, laurbær, smultron, oregano, basilikum, rosmarin og granatæble.

Parken er en stor byskov

Byggeriet af Lion Park Residence er et eksempel på hvordan myndighederne giver efter for byudviklingsinteresser og gerne dispenserer fra den beskyttelse som skal sikre at man ikke bebygger byens grønne lunge, parken Parku i Madh i Tiranës der på engelsk hedder Grand Lake Park.

Parken er ganske vist stor med sine 289 hektar, og hvert enkelt indgreb kan synes spiseligt. Men samlet kan indgrebene få alvorlige følger for det som i dag sammen med Skanderbeq Square er Tiranas mest værdifulde offentlige grønne områder.

• Tanken med den orbitale skov er at plante træerækker af f.eks. cypresser i landskabet der markerer grænsen for bebyggelsens udbredelse. Foto: Kjell Nilsson.

Grand Lake Park, der ligger i Tiranans sydlige del, består bl.a. af en stor kunstig sø. Parken er stadig en af de mest stille steder i byen selv om flere bebyggelser skyder op nærved. En løbetur eller gåtur tidligt om morgenen er daglig rutine for mange borgere. I den sydlige del af parken er der en dyrepark og en botanisk have som er den eneste af sin art i Albanien, men trues af planer om en ny ringvej rundt om byen.

Parken har karakter af en 'urban forest' eftersom større dele er bevokset med træer. Der er ikke mange græsplæner, men derimod skovlysnin-

ger og et veludviklet stisystem i insitustøbt beton. Her er der rigeligt med plads til fred, ro og motionsaktiviteter. Den 55 hektar store sø som Tiranans skyline spejler sig i, er en populær bade- og fiskesø. Parken blev anlagt mellem 1955 og 1956 ud fra en bulgarsk plan og blev tidligere kaldt Parku i Shën Prokopit (Sankt Procopius Park) efter den nærtliggende Sankt Procopiuskirke.

Tager lang tid at realisere
Stefano Boeri Architetti tegner ikke kun spektakulære højhuse. De har også dygtige landskabsarkitekter og planlægge-

re. I 2014 fik man i opdrag at udarbejde en generalplan, TR030, for at styre Tiranans udvikling og bevare landskabet. Behovet for en sådan strategi skal ses i lyset af den laissez fairepolitik uden regulering af privat byggeri som fulgte efter i kommunistdiktatorens fald i 1992. Selv om der blev gjort tapre forsøg på at styre udviklingen i begyndelsen af 2000-tallet, fortsatte polariseringen med stigende tæthed, trængsel og kaos i de centrale bydele og en mere tyndtbeholdt omegn.

Ud fra et landskabssynpunkt indeholder TR030 to ho-

vedprincipper. Det ene er et ubrudt cirkulært skovsystem, en såkaldt orbital skov der efter ambitionen skal bestå af to millioner nyplantede træer. Uden for denne skov må der ikke bebygges yderligere. Det andet princip er at skabe økologiske korridorer langs floderne Lana, Tirana og Erzen.

De økologiske korridor langs floden Lana gennem Tiranans centrale dele er en succes. Bløde græsskråninger har gjort vandet mere nærværende og tilgængeligt i byrummet. De danner et naturligt strøg som man gerne vælger at færdes ved når man er til fods eller på cykel. Blomstrende kirsebærtræer og stedsegrønne træer er plantet solitært så de ikke hæmmer udsigten eller skaber følelse af utryghed.

Den orbitale skov har været sværere at føre ud i livet. Det var en fin idé at etablere bevoksninger i landskabet for visuelt at markere bebyggelsens grænse - hertil, men ikke længere - med træer, gerne af en lokal karakter som eksempelvis cypresser.

Hidtil har man ifølge Tiranans parkafdeling imidlertid kun lykkedes med at plante 60.000 træer af de to millioner som var ambitionen. Problemet siges at være mangel på ressourcer, men med den fart tager det 200 år at nå planen. □

• Tiranans skyline afspejles i søen i Grand Lake Park der med sine knap 300 hektar er byens grønne oase. Foto: Kjell Nilsson.

• Der var masser af liv og glade mennesker på udstillingen hvor besøget på 11.661 satte ny rekord. Fotos: Lars Hestbæk.

Have & Landskab '23

Halvanden rekord og mange glade smil. 22
Fossilfri byggeplads med masser af el. 25
Bedre elgrej og mere naturlige planter. 26
Inspirerende og mere end vel gennemført. 28
Fremtidens kirkegård i praksis. 30
Liv på kirkegården. 32
Maskinleverandørernes Innovationspris. 34
Marius med motorsaven. 36
Vækstvilkårene afgør alt. 39
Ny grøn prismodel skal give fælles sprog. 41
Plant og plej vildere, og få flere aldre og arter. 45

Busketterne er meget virkningsfulde. 46
Kirkegårde som tema. 49
Spiselige planter. 51
Fremtidens kunstgræs uden gummigranulat. 52
Oplæg på standene: Kom ind i kampen. 54
Med I-Tree kan man bedre værdisætte sine træer. 57
3-30-300 er vejen til flere bytræer. 58
Struktørernes mesterskab krævede målfoto. 60
Desuden masser af mindre artikler om nye produkter der blev vist på udstillingen

Halvanden rekord og mange glade smil

UDSTILLING. På Have & Landskab besøgte 11.661 gæster 278 stande - og meget andet

Have & Landskabs kerne er de kommercielle stande, og dem var der 278 af da udstillingen blev holdt i Slagelse de tre dage fra 30. august til 1. september. Men udstillingen var så meget andet: demoarealer og liveforskning, lærlingemesterskaber og det udvidede talerprogram Fagligt Forum. Det var der mere af end før.

Derfor er det også passende at Have & Landskab, HL23, slog publikumsrekord da 11.661 fagfolk lagde vejen forbi ZBC Jernbjerggaard. Der var cirka 400 flere besøgende end i 2017 der hidtil har været den mest besøgte. 2017 havde også rekorden i antallet af stande med 278, og den blev altså tangeret i år.

Det var derfor en tilfredsbestyrelsesformand der lige efter udstillingens lukning gjorde status: „Fra alle sider hører jeg at folk har haft en god oplevelse, og det er også mit eget indtryk,“ sagde Joel Klerk der selv havde en stand med Joel Klerks Planteskole.

„Fra udstillingens side har vi lagt op til at man gør noget mere ud af standene, og det synes jeg virkelig at udstillerne har taget til sig. Og der er jo en gensidighed i det, for når udstillingen laver så fine ram-

mer og nye tiltag med demoarealer, foredrag og mesterskaber, så inspirerer det også udstillerne som igen inspirerer os. Vi er kommet i mål med at gøre Have & Landskab 2023 til en stor oplevelse,“ lød det fra Joel Klek der også - trods dystre vejrmeddelinger - kunne glæde sig over et sommerligt vejr både onsdag og fredag. Torsdagen blev mere grå, men kun indtil kl. 10 med regn.

Glade gæster

Med Maskinleverandørernes Innovationspris, nye områder med fokus på greenkeeping og kirkegårde og pausemuligheder, lærlingemesterskaber, det største program med lynkurser på Fagligt Forum nogensinde og glade gæster overalt er der ikke en finger at sætte på årets udstilling, mener Maskinleverandørernes bestyrelsesmedlem i Have & Landskab Bent Tangemann.

„I de over 25 år jeg har været på Have & Landskab er dette års udgave den bedste af slagsen. Som udstiller må jeg sige at vi har haft mange og gode gæster forbi standen, både beslutningstagere og brugere, og alle synes at HL23 har været både superhyggelig og meget relevant fagligt. Som med-

arrangør er det virkelig rart at se at der er kommet styr på bespisningen og se hvordan hele udstillingen er langt mere harmonisk og sammenhængende end tidligere,“ siger Bent Tangemann der er direktør i Vermeer Danmark A/S.

Det samlede besøg var en rekord, men fordelingen var også ny. Traditionelt har torsdag altid være den mest besøgte, og onsdagen dårligst. Sådan var det også i 2021.

Men slet ikke i år hvor onsdagen var bedst med 4122, fredagen næstbedst med 3794 og torsdagen dårligst med 3745. En forklaring kunne være at nogle af dem der kunne ændrede besøgsdagen fordi de havde set vejruddigten.

Ambitiøse stande

Danske Anlægsgartnere er en af de fire arrangører af udstillingen. Herfra understreger direktør Michael Petersen at anlægsgartnerne har taget Have & Landskab til sig, både som gæster og som udstillere.

„Vi har altid repræsenteret en af de største grupper når det gælder at besøge Have & Landskab, men de seneste år er flere og flere af vores medlemmer også begyndt at udstille, og jeg må sige at jeg er

imponeret over hvor ambitiøse og velbesøgte deres stande er. Næsten alle virksomheder fra Danske Anlægsgartnernes Partnerskabsnetværk har også udstillet, så jeg har været meget rundt i år og har talt med op mod hundrede gæster og udstillere. Indtrykket er glæde og tilfredshed overalt. Og det er heldigvis stadig de rigtige fagfolk, nysgerrige og købestærke, som gæster udstillingen,“ pointerer han.

Alle bør have chancen

Københavns Universitets Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning var repræsenteret på årets udstilling med både videntjenesten, deltagelse i demoprojekter og oplæg på Fagligt Forum. Så det var trætte, men glade folk der lukkede på universitets stand, fortalt slotsgartner Palle Kristoffersen. Han mener dog at der stadig er for mange fagfolk som lader travlhed og vane stå i vejen for den grundigste faglige opdatering man kan få på én dag, nemlig et besøg på Have & Landskab.

„Det forbløffer mig at der stadig findes kommuner og anlægsgartner- og entreprenørvirksomheder som ikke kan finde tiden til at lægge vejen

• Udstillingen er også en social begivenhed. Også her i parken hvor planteskolerne som sædvanlig udstillede. Foto: Lars Hestbæk.

• Maskinmarken, torsdag formiddag. Regnen har lagt sig, travlheden er vendt tilbage. 3745 besøgte udstillingen denne dag. Foto: Lars Hestbæk.

forbi. Der er så imponerende meget nyt at opleve overalt, og det bør man virkelig unde sig selv og ens ansatte at opleve. Derfor er det heldigvis dejligt at se flere og flere tegnestuer og landskabsarkitekter på arealerne, for de hører til her,” siger Kristoffersen.

„Desuden har det virkelig gjort noget godt at vi lavede et stort kirkegårdsområde, både for publikumsflow og selve oplevelsen,” siger han. „Nu må vi så se hvordan vi kan få flere fagfolk til at dukke op til Have & Landskab i 2025. For deres egen skyld.“

Nok mindst hver fjerde

Det var 17. gang Have & Landskab blev holdt siden debuten i Gram i 1992. Fra 1995 af har det været alle ulige år, også i

coronaperioden som udstillingen heldigt smøg sig uden om. I begyndelsen blev udstillingen holdt på skiftende lokaliteter, således også i Aarhus i 1997 og Hindsgavl 2001. Ellers har det været i Slagelse på ZBC Jernbjerggaard hvor udstillingen holdes igen i 2025, bekræfter bestyrelsesformand Joel Klerk.

De senere år har udstiller- og besøgsantallet ligget relativt stabilt omkring 240-280 udstillere og 9000-11.000 besøgende. Det svarer - ud fra den begrænsede statistik Grønt Miljø kan støve op - til at mellem hver tredje og hver fjerde i hele branchen deltog.

Gæsterne har selv hentet deres billet på udstillingens hjemmeside hvorefter den er registreret ved indgangen. Gæster der har brugt mere

end én dag på udstillingen er ikke talt for mere end ét besøg. Arrangører og udstillere er ikke talt med. Det er et tal der kan anslås til godt 1000 hvis hver stand har 3-4 værter.

Udstillingens ejere og arrangører er Danske Anlægsgartnere, Danske Planteskoler, Maskinleverandørernes sektion for park, vej anlæg samt Københavns Universitets Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning. Universitetets deltagelse har baggrund i Parkteknisk Institut der i 90'erne var medarrangør og siden blev en del af universitetet. Det repræsenterer fagets bredde blandt de grønne organisationer der ikke er medejer eller arrangør.

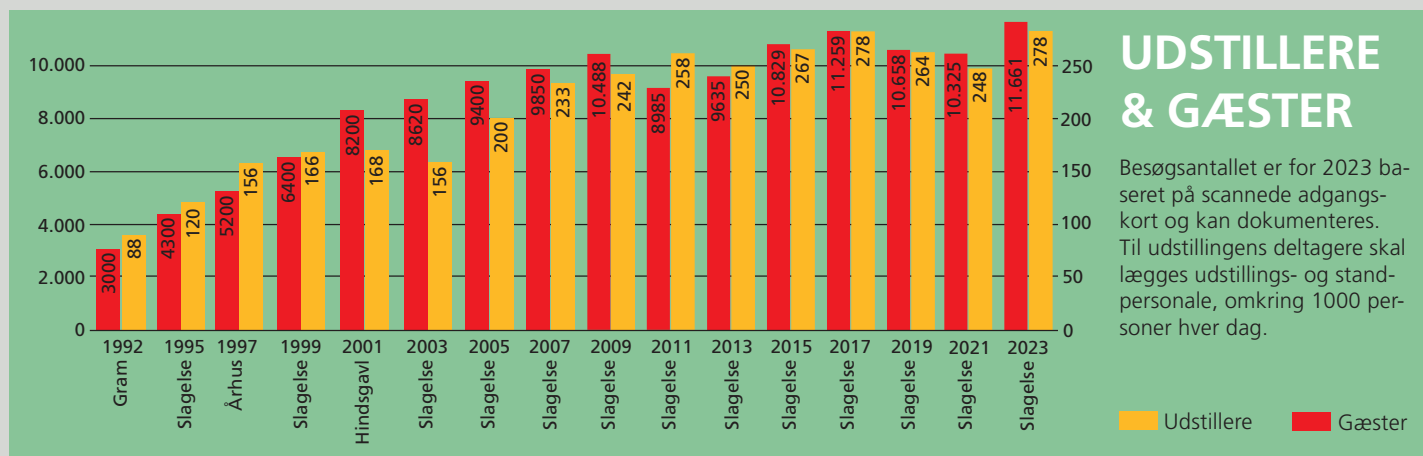
Historien forklarer også hvorfor udstillingen hedder Have & Landskab og ikke det

mere relevante Park & Landskab. Det var det daværende Have & Landskabsrådet der var ejer og arrangør. Herfra stammer også udstillingens logo.

Mange taler og stande

I denne reportage refereres de fleste af indlæggene fra Fagligt Forum samt enkelte andre særlige arrangementer. Kun et enkelt indlæg på Fagligt Forum gik vi glip af da taleren ikke dukkede op.

I reportagen er der også en række omtaler af nye eller næsten nye produkter fra de mange stande. Selv om der er mange, er det kun nedslag og eksempler. Hvis man skulle besøge alle stande og beskrive alle deres nyheder, skulle denne reportage nok være mindst fire gange så stor. *It & sh*

Bio-Rens den lille sø eller gadekæret

Det piblede hos F.J. Poulsen A/S hvor en lille version af firmaets Bio-Rens-koncept var opstillet. Løsningen er til en mindre sø eller gadekær med dårlig vandkvalitet og kan for tiden opleves i større skala ved gadekæret på Herlev Hovedgade. Vandet filtreres på sin vej gennem vækstlaget på første terrasse og gennem vækstlaget på anden terrasse før det rensede løber tilbage til søen. Systemet er støttet af Innovationsfonden og udviklet sammen med Teknologisk Institut der bl.a. har testet vandplanter for deres evne til at optage næring og undersøgt udviklingen af vækstlaget der er grobund for de bakterier der er med til at rense vandet. *lt*

Både damp, accelerator og mikrobølger

Weed Fighter bekæmper ukrudt på belægninger ved at kombinere damp, accelerator og mikrobølger. Accelerator er natriumformiat - kendt fra miljøvenlig vejsaltning - i meget små mængder. Mikrobølgerne drives af en generator.

Maskinen var også med i en tidligere udgave på Have & Landskab i 2021, men projektet er fortsat og første maskine leverede det danske firma

til Horsens Kommune sidste år. Systemet kan tilpasses forskellige redskabsbærere, her en Hako Citymaster 650. Arbejdshastigheden angives til op til 5 km/t. Et kantstensmodul er på vej. Metoden er udviklet af producenten og ingeniørfirmaet Artlinco og finansieres af Fremtidens Miljø og Hands on Mikrofonden. Aarhus Universitet testet p.t. systemet til nedvisning af kartofler. *sh*

Stand on på græsklipperen

Stand on-modeller hvor man står bag på maskiner og betjener den, er ret almindelige i udlandet, men ikke i Danmark. Det prøver H.A. Fog A/S at råde bod på med den eldrevne zeroturn-græsklipper Fury, bl.a. Fury 91 der netop er 91 cm bred. Man hviler benene op mod et sæde og kan let hoppe af hvis det er. Med sit lithiumbatteri kan den arbejde omkring 7 timer, i praksis til en arbejdsdag. Fury produceres af amerikanske Mean Green.

Kæmpetraktor klipper rabatterne

Massey Ferguson kunne igen vise nogle af de største traktorer, og i år kom der en endnu større, MF 85 på 205 hk. Grønt Miljø spurgte hvem der i vores fag bruge sådanne kæmper. Men det er der faktisk flere der gør, bl.a. flere sydsjællandske kommuner der sender den ud til rabatklipping hvor traktoren selv holder sig på vejen.

Ekvipagen har en klipper foran, på siden og bagtil. Foran er der et system med stænger og klapper der sørger for at pæle og skilte ikke tager skade selv om klippehovedet går tæt til. I midten kan klipperen række under autoværn

så man sparer afpudsning. Klipperen bag på rækker 7 meter ind bag autoværnet. Alt i alt spares 2-3 mindre traktorer. Om sommeren har traktorerne normalt fast redskabsmontering, men de kan skiftes til vintergrej. Det skal med at kabinen er afskærmet fysisk fra motorrummet så støjen i kabinen er meget svag. *sh*

Steffens klinker har indbyggede lys

Steffen Sten har sammen med Light by Juul bygget et LED-lys ind i klinken så man får en indbygget markering i belægningen. Det kan f.eks. markere stier og ganglinjer eller lyse op mod beplantning og facader. Pæren sidder i et hul der er

boret helt gennem klinken. Lyset drives via en strømforsyning og en ledning der lægges ned i jorden, afretningslaget eller fugen og forsyner pæren med de nødvendige 0,6 watt. Den kan ifølge Steffen Sten lyse op mod 55.000 timer. *sh*

Fossilfri byggeplads med masser af el

FAGLIGT FORUM. Eldrevet grej er blevet normalt og udvikles stadig

Byggeri og anlæg omfatter omkring 40% af vores klimaaftryk, og det skal indgå i klimaindsatsen, f.eks. gennem en mere miljøvenlig maskinpark og fossilfri byggepladser. Bygningsreglementet kræver LCA (livscyklusanalyser) af bygge- og anlægsprocessen. Endnu er udemiljøet ikke med, men kravene skærpes de kommende år. Vi skal finde nye vaner og lære meget nyt.

Sådan indledte Jan Støvring fra Københavns Universitet panelmødet 'Nye regler - krav til bæredygtighed og miljø'. Han var panelvært i mødet hvor der deltog cirka 25 deltagere foruden de 5 i panelet.

Først troede vi at vi bare kunne udskifte dieselmotoren med et batteri, men det medførte et stort energitab, lød det fra Jesper Ørskov Pedersen fra HG Machines. Nu bliver energien i stedet ført direkte til de drivende hjul med hver sine elmotorer, altså ingen mellemlid med hydraulik, remme mv. Så er energitabet mindre og driftstiden længere så man nu kan køre en hel arbejdsdag uden opladning.

Der er efterspørgsel efter fossilfri maskiner, fastslog Tommy Berg fra Maskiner A/S. „Men ikke så meget som vi ønsker, og sortimentet er der heller ikke helt endnu selv om det

er på vej,“ også med de noget større maskiner. Processen kan speedes op gennem et større sortiment og den batteriteknologi der er i udvikling.

Det er nok ti år siden at de første elhækklippere blev taget i brug. Det har medarbejderne taget til sig selv om de ofte er skeptiske over for 'nyt isenkram' hvor man skal indføre nye vaner. Det har de fordi det var et win-win-projekt, forklarede Per Malmos fra Malmos Landskaber.

Det var nemlig ikke bare CO₂'en. Der var heller ingen os som man på en lang arbejdsdag blev helt svimmel af. Der var mindre støj så man kunne tale sammen igen med kollegaerne. Og hækklipperen vejede meget mindre. Og man kunne starte før om morgenen fordi man generer borgerne mindre, f.eks. på hospitaler.

Som et lignende nyere eksempel pegede Malmos på den eldrevne motorbør 'Superklub'. Det er derimod ikke det samme med grave- og læssemaskiner der ikke har samme win-win-gevinster. Her skal bestilleren være mere hardcore for at drive pladsen fossilfrit. Og det er ikke nok med miljødiesel. Der savnes også mere e-power på byggepladserne så man på stedet kan oplade lastbiler og store maskiner.

Inden for hækklippere har faget foretaget det fulde skifte til el, fastslog Palle Kristoffersen, slotsgartner i Slots- og Kulturstyrelsen. Når det i en sådan situation i forvejen er driftsøkonomisk forsvarligt at bruge el, behøver man ikke skrive i udbuddet at man skal bruge elredskaber. Så langt er vi endnu ikke kommet med de store græsklippere, riders. Her giver det stadig mening i at kræve eldrift i udbuddet. Markedet bestemmer meromkostningen, men ofte kan den rummes indenfor forskellene i udbud. Det gælder dog ikke de helt store maskiner som store tromler hvor der endnu ikke findes eldrevne modeller.

Jesper Ørskov Pedersen understregede at man skal regne driften med når man regner på hvad der er billigst og dyrest, diesel eller el. Ellers giver det ikke så meget mening. Og så skal besparelsen i CO₂ naturligvis også regnes med. Det skal også de arbejdsmiljømæssige fordele som også kan føre kortere pauser med sig.

Hele denne merværdi kan ifølge Jan Støvring være med til at drive efterspørgslen frem. Her spiller 'synkronisering' og 'parallelitet' også en stor rolle, som panelet påpegede. Alle maskiner og batterier skal passe sammen. sh

Stiga eldrevne aksialklipper

Stiga A/S kunne bl.a. vise denne næsten nye eldrevne zero-turnklipper som udstilleren kaldte en aksialklipper fordi den kan dreje om sin egen akse. Der er tre modeller hvor den viste, Gyro 900, er størst med sit 125 cm klippebord. Den klipper 13.000 m² på en fuld opladning. Der er tre rotoror med hver sin elmotor plus en elmotor til fremdrift på hjulene. Klippehøjden kan justeres fra 25 til 135 mm. sh

Fingerklipper i op til 4 meters højde

Den finske Norcar minilæsser og redskabsbærer var udstillet med en hækklipper i fingerklipudgave der kan tage op til 3 cm tykke grene. Den kan klippe i op til 4 m højde, nok til fritrumsprofilet for stier og fortove, men lige mangler en halv meter til at holde profilet for veje. Norcar kom på markedet i 1997 og er siden udviklet i nyere modeller og størrelser med Kubota dieselmotorer fra 20 hk af og op. Der er også en eludgave, a60E1. sh

• Fra venstre vært Jan Støvring, Jesper Ørskov Pedersen, Tommy Berg, Per Malmos og Palle Kristoffersen.

Bedre elgrej og mere naturlige planter

TENDENSER. Årets udstillere giver et billede af hvor faget er på vej hen

Miljø, biodiversitet og klima er de underliggende faktorer der præger den løbende produktudvikling af fagets produkter. På maskinsiden handler det meget om det eldrevne grej. Det har i forvejen fået sit gennembrud, men årets stande viser at det har bidt sig endnu mere fast.

Teknologien er ikke voldsomt ændret, men flere mærker tilbyder eldrevne produkter. Det er med til at skærpe konkurrencen med tendens til prisfald. Batterier og maskiner er samtidig blevet dét bedre, så en hel arbejdsdag på én opladning er blevet standard for noget maskinel. Elmaskiner bygges nu op fra bunden som elmaskiner så strømmen går direkte til f.eks. en klippers enkelte rotorer der har hver sin elmotor. Man spilder ikke energi ved at lade den passere via en hydrostat eller aksel.

Batterierne rækker endnu ikke til de store maskiner, men grænsen forskyder sig løbende op. For f.eks. komprimeringsgrej ligger grænsen aktuelt på 300 kg som en enkelt producent kunne vise.

Det eldrevne grej er for lette produkttyper ved at blive så effektivt og økonomisk at det i alle tilfælde foretrækkes, også selv om man ikke tager miljø- og klimahatten på. I så fald behøver man præcisere i udbud at der skal bruges el.

Inden for plæneklipping har vi i mange år set zeroturnmaskiner der drejer aksialt, men

nu er den blevet den almindelige klippertype på bekostning af frontklipperen. Og så kunne man se flere kombinerede metoder og koncepter, f.eks. til ukrudtsbekæmpelse hvor damp eller hedvand kombineres med børste.

På udstillingen var der flere der viste håndredskaber med uvante former og muligheder. Ved siden af de højteknologiske løsninger er der med andre ord en tendens hvor enkelt klassisk værktøj også udvikles og får nye muligheder.

Flere stande bemærkede at de ingen nyheder havde, men at noget var på vej. Som forklaring blev det især anført at corona- og forsyningsituationen havde forsinket udviklingen. På flere stande kunne man tilføje at brugtmarkedet stiger, bl.a. fordi mange nye maskintyper er blevet meget dyrere på grund af motorkrav til partikelfiltre mv. navnlig for maskiner over 25 hk.

Det var en klar tendens at flere og flere produkter ikke produceres til lager, men på ordre, både maskiner, inventar og belægnings. Det øger potentielt udbuddet. Teknologien har åbenbart udviklet sig så det kan betale sig at fremstille på ordre i mindre mængder.

Inden for belægnings ser man stadig store fliser, eventuel insitustøtte, og meget typisk er der nu flere størrelser og faldende længder, så der opstår nye mønstermuligheder i stort format. Den ferske be-

lægningstil synes at være under ændring. I samme retning trækker udbuddet af keramiske fliser med motiver.

På inventarsiden ser man stadig mange naturprægede produkter og genbrugsprodukter, men udbuddet på udstillingen var for lille til at vise en klar tendens.

Inden for planteområdet er det tydeligt at planter i dag ikke bare skal se godt ud. De skal også have en funktion: blomstre, være bivenlige, bærefrugt, være tørketolerante osv. Samtidig skærpes den naturnære, klimarobuste og etableringsvenlige trend.

Næsten alle planteskoler har udviklet stauder, bunddække, buske og træer samt kombinerede planteløsninger der fremmer naturnærhed og biodiversitet og letter etableringen. Der er samtidig fokus på mere klimarobuste planter i sortiment og plantestørrelser. Udviklingen gælder ikke kun træer, for det naturlige udtryk er også tydeligt i buske og hække som f.eks. 'vildhække'.

Samme tendens ses inden for stauder, bl.a. med staudenyheder og staudedebedpakker som er udvalgt efter at imødekomme ønsket om mere naturprægede, insektvenlige og klimarobuste staudeløsninger.

Generelt set er planteskolerne de senere år gået fra at præsentere 'lidt af hvert' til nicher der vises frem med udvalgte temaer og målrettede budskaber. *sh & thysen*

Små eldrevne vibrationsplader

V. Løwener A/S er bl.a. kendt for det tyske Bomag komprimeringsmateriel. Det er også kommet i elektriske udgaver, men endnu kun i små pladevibratører på 100 kg til haver mv. Man sparer os og motorsøj, men maskinen kan alligevel godt høres. Ellers er grejet dieseldrevet. Det er endnu kun de store modeller der har et system der viser tilbageslagets acceleration så man får indtryk af hvor hårdt underlaget er komprimeret som supplement til de kendte proctorprøver. *sh*

Zereturnklipper på el fra Simplicity

MI var på pletten med den elektriske zeroturn græsklipper Simplicity Blue Volt med 122 cm klippebord. Det har tre rotorklippere med en elmotor til hver og en elmotor til fremdrift. Den danske importør fremhævede bl.a. affjedringen der er som i en bil. Den viste klipper var en prototype fra produktionslandet USA. Klippehøjden styres med en fodpedal. Som importøren siger: I praksis skifter man ikke klippehøjde så tit, og pedalen virker, så det er et godt sted at spare. I den semiproffe klipperlige viste MI den elektriske Ego26 med 107 cm klippebord. *sh*

- Både batterier og maskiner blevet bedre, så det er næsten blevet standard at stømmen holder en hel dag.

Giver grillfolket en hånd i naturen

Sommertid er grilltid, men vil man grille i naturen, skal man tit slæbe eller stille sig tilfreds med en engangsgrill. Sådan behøver det dog ikke være, lød det fra Outdoor Design der viste sin serie af tyveri- og hærværkssikrede bålsteder og bålfade i råjern, corten- eller sortmalet stål fra The Backyard Company. Bålfadene fås med og uden ben, og der er ligeledes bålfade med grillrist. Outdoor Designs har også meget andet, bl.a. søjler til skod, skraldespande til glødende kul, bordbænkesæt mv. *lt*

Luftpudeklipper i en elektrisk udgave

Reesink Turfcare DK A/S kunne bl.a. vise Toros lille luftpudeklipper Hooverpro. Nu er den også i en elektrisk udgave som e-Powerpro med klippebredder fra 40 til 53 cm. Rotorens form skaber en opdrift så klipperen får et vist svæv og kan svinge uden hjul. Klippelængden kan justeres 18-30 cm ved at flytte de spacere rotoren er monteret med. Den 16 kg tunge maskine kører en lille halv time på en fuld opladning. Mere er der tit ikke brug for til den afpudsning og skråningsklipping den er beregnet til. *sh*

Mønstrede dæksler også i komposit

Scanpipe viste bl.a. sine mønstrede kloakdæksler. De kan ikke bare fremstilles i støbejern (tv) som flest stadig vælger, men materialet kan også være komposit (th) som ifølge

Scanpipe er på vej frem bl.a. fordi materialet er lettere og nemmere at arbejde med og tilmed er stærkere. Der kan leveres næsten alle mønstre, og så logoer og byvåben. *sh*

Klerks succeser og forsøg der ikke gik

Joel Klerks Planteskole gav det uperfekte en særlig plads ved at dele åbent af sine lærerige erfaringer med udvikling af nye træer. „Vi prøver at lancere nye træer og nye design med mindre kemi og mere natur. Nogle gange bliver det godt. Andre gange knap så godt.“ lød Klerks budskab.

Planteskolen har med succes udviklet flere nye designs på frugttræer: Parasoltjørn, Crataegus nitida 'Indie'. Ellebladet røn, Sorbus alnifolia 'Frida'. Sejlerøn, Sorbus intermedia 'Anisse Kirke'. Og syrenen Syringa reticulata 'Ivory Silk'. Flere nye syrener og store solitære frugtbuske er på vej.

Planteskolen har også med succes udviklet en Crataegus orientalis 'Anatolia' der blev superflot. Desværre solgte den ikke. Storfrugtet valnød, Juglans regia 'Grøndal', måtte planteskolen sande de ikke kunne få succes med. To varianter af morbær, Morus nigra og Morus alba, slog ikke an ved podningen og døde af frost. Det gjorde også ambratræ, Liquidambar styraciflua.

Planteskolen har også forsøgt sig med at holde høns og bruge dem til ukrudtsbekæmpelse i planteproduktionen, men det gav alt for meget arbejde og bøvl. Ærlige og uperfekte lærestreger. *thysen*

Nicodan hjælper godt til med vandingen

Nicodan Teknik ApS viste et el-drevet vandingssystem med pumpe og tank monteret på sin transporter. Tanken rummer 400-1000 liter vand afhængig af model. Der vandes med op til 60 liter pr. minut. Tanken er formet så det af hensyn til stabiliteten fylder laddet ud. Af samme grund er tanken delt i fire kamre så vandet ikke skulper for meget. Tanken er af aluminium

så den er helt mørk indeni, så der ikke kommer algevækst.

Selve transporteren drives af blybatterier der altså stadig er i brug, ikke mindst fordi de er billigere end de mere moderne lithiumbatterier. Man kan udbringe 20 tanke på én opladning. Transporteren og vandingssystemet er mest til kirkegårde, men kan også have bredere interesse, blev det fastslået på standen. *sh*

Meget inspirerende og gennemført udstilling

ANMELDELSE. Have & Landskab nåede flot i mål, men fortjener et endnu større besøg

Det blev igen en inspirerende og veludført udstilling som arrangørerne skal have stor ros for. Det er fagets suverænt største og bedste arrangement, mest på grund af kommercielle stande med de generelt meget oplagte værter der tilbød en nærmest uendelig rådgivning. Men også på grund af alt det andet, lige fra et stort program i miniforedrag til lærlingemesterskaber.

Det var så godt at besøgstallet var for lille selv om det satte rekord og måske hver tredje eller fjerde grønne fagmand var med. Flere bør udnytte det unikke gratis tilbud, og flere bør bruge mere end én dag på det. Grønt Miljø selv var der alle tre dage - og nåede kun en begrænset del af standene.

Udstillingen har selvfølgelig sin begrænsning. Som arrangør og gæst vil man gerne have alle fagets væsentlige produktgrupper tilpas repræsenteret, men man er ikke herre over det. Og selv om udstillingen repræsenterer et enormt og detaljeret udbud, var ikke alle produktgrupper med eller kun svagt besat. F.eks. er planbeskyttelsesmidler stadig er en del af faget, men stort set ikke med. Næsten det samme kan man sige om jord, grus og

sten. Og belysning. Generelt set var maskinsiden bedst dækket mens inventar og belægning forekom underrepræsenteret lige som tidligere, i al fald når man ser på hvor fagets omsætning ligger.

Indarbejdet lokalitet

Årets udstilling bekræfter at lokaliteten på Jernbjerggården i Slagelse er et fremragende sted fordi det matcher fagets variation. Områdenavne som marken, parken, skoven, torvet og strøget er ikke tilfældige, men beskriver præcist stedet og strukturen.

Ulempen ved den faste placering er at besøget falder meget med afstanden som besøgsstatistikken hvert år bekræfter. Det kunne tale for en mere central placering eller en skiftende placering, f.eks. mellem Slagelse og en østjysk adresse. På den anden side er lokaliteten i Slagelse næsten for god og forberedt til at springe over. Man må håbe at kommunens og fagskolens udviklingsplaner fortsat vil gøre det muligt at blive i Slagelse, også til næste gang i 2025.

Flere gode justeringer

Selv om udstillingen har været en mangeårig succes, har der

også været kritik. Også derfor har der altid været foretaget justeringer hvor nyt er kommet til, og andet er faldet fra.

I år styrkede det udstillingen at området for legepladsudstyr og sport var flyttet til en mere central placering i skoven. Ingen har denne gang kunnet klage over dårlige placeringer som før har givet problemer. Antallet af indgange var samtidig reduceret fra 4 til 2. Det voldte ikke afsavn og var givet lettere at administrere.

Nyt i år var det også at talerarrangementet Fagligt Forum var udvidet til tre spor. Det blev samlet set et besøgs gennembrud med 1172 deltagere. En stor udvikling siden den spæde start i 2015. At Idverde og HedeDanmark samtidig gik arrangørerne i bedene med faglige oplæg på deres stande, er en spændende udvikling.

Den traditionelle kritik af Fagligt Forum - at folk trækkes væk fra standene - var ikke hørbar. Man kan også hævde at talerne trække gæster til. Emnevalget var stramt og man undgik de næsten tomme fora man så i 2021. Fagligt Forums mere decentrale placering i to telte på udstillingsarealet fungerede godt, men der var også en del der ikke kunne finde dem. Udstillingskortet havde fået lidt konsyge.

I år var der også indført nye områder for greenkeeping og kirkegårdsområder for at trække greenkeepere og kirkegårdsfolk til. Områderne havde dog ikke meget tyngde

og skilte sig ikke ud fra de øvrige stande for enden af Strøget. Det skal nok overvejes.

Det er ikke nyt med lærlingemesterskaber på udstillingen. Så sent som sidste gang var der DM i anlægsgartneri. Og i år var der mesterskaber for skovbrugs- og struktørelver. Det giver liv, men hvorfor var to relativt perifære uddannelser med når anlægsgartnerne ikke er der? Det var ikke forklaret nok.

Det nye fyraftensmøde om onsdagen var en blandet succes. Musikken gjorde det svært at tale sammen, så mange sev hurtigt væk fra det ellers fyldte telt. Muligheden for at evaluere fra scenen blev forbigået. Det rådede bestyrelsesformandens korte tale ikke bod på. Men idéen har potentiale og er værd at gå videre med.

Bespisningen var i orden efter at man i 2019 havde skiftet fra et centralt spisetelt til en streetfood-model. I 2021 var der stadig køer, men i år var der mere fart i serveringen så der kun kortvarigt kunne ses køer. Enkelte udstillere efterlyste dog en madudbringning. Og for en god ordens skyld: Toiletforholdene var før i tiden en kilde til konstant kritik, men det virkede eksemplarisk i år - lige som sidste år.

I gang med at overveje

Efter udstillingen kunne man stort set kun se tilfredse miner. Den kritik som man aldrig helt kan undgå, var i småtingsafdelingen. Der var heller ikke kritik fra udstillere af store maskiner som der var i 2021. Måske fordi udstillerne bedre har forstået hvem de udstiller for,

Samlet set kan arrangørerne hvile på laurbærene. Et stykke tid. Når man går i gang igen, skal de overveje hvad der skal udvikles eller afvikles. Det er en af udstillingens styrker at der hele tiden afprøves nye tilbud. Man skal bare fastholde udstillingens identitet som en alsidig udstilling for et professionelt publikum fra hele det grønne fag.

Som sådan er udstillingen med til at samle et spredt fag og sikre udstillingen et stort volumen. Her bidrager også kontinuiteten. Alle ved at udstillingen holdes, hvornår det sker, og hvad den kan. *sh*

• Idverde og HedeDanmark gik arrangørerne i bedene med faglige oplæg på deres stande. Her er det landskabsarkitekt Peter Juhl med mikrofonen i indlægget 'Der gode tværfaglige samarbejde i driftskontrakter'. Til højre Jakob Friisbæk Jensen, produktionschef hos Grøn Vækst. Foto: Lars Hestbæk.

Håndtér fremtidens skybrud

- med regnbede

Vi ved alle, at vi står over for øgede regnmængder i fremtiden. For at tackle skybrudsregn fra fortove, veje og parkeringspladser er der brug for effektive løsninger. Det er her, regnbede kommer ind i billedet. Disse bede hjælper med at nedsive, forsinke og opmagasinere regnvandet, før det ledes væk eller siver ud i undergrunden. Til disse bede er der anvendt Albertslundkantsten.

Regnbede kan også fungere som vilde blomsterbede og give nyttigt liv til det offentlige rum. Dette er løsninger, der ikke kun beskytter mod oversvømmelser, men også hjælper kommunerne med at fremme biodiversiteten.

Flere kommuner og private bygherrer har allerede omfavnet regnbede som en del af løsningen. Ofte ses regnbedene kombineret med et parkeringsareal, men kan også indarbejdes som trafikchikane. Mulighederne er mange.

Vil du vide mere om regnbede og hvordan de kan integreres i dit næste projekt? Kontakt din IBF konsulent i dag og udforsk mulighederne for effektiv regnvandshåndtering. Sammen kan vi skabe en mere bæredygtig fremtid.

Fremtidens kirkegård i praksis

FAGLIGT FORUM. Kirkegårdenes forvaltning møder udfordringer. Fire oplæg gav forslag med jord, planter, økonomi og samspil med byen

Kirkegårdenes traditionelle frodighed udbygges i disse år med afsæt i nye brugerønsker og grøn omstilling. Men jorden er ofte udpint, og det spiller dårligt sammen med planer om større og mere varieret plantedække. Graver John Lykkedal fra Gislev og Ellested Kirkegårde delte ud af sine erfaringer med billig og bæredygtig jordforbedring.

Modellen er enkel: Alt grønt affald fra kirkegården samles løbende i en container. 8-9 gange om året køres den til et kommunalt komposteringsanlæg som kvitterer med en containerfuld gratis kompost fordi der er overskudsproduktion. Det er meget nemmere end at kompostere selv, og den eneste udgift er kørsel frem og tilbage.

Komposten bruges i et 15-20 cm tykt lag ved plantning og ved fjernelse af hække, perlesten o.l. Den forbedrer jordens struktur og tilfører noget næring. En af de få ulemper er at vandet i tørke har tendens til at løbe af på overfladen, sagde Lykkedal der tilføjede at kompostbunken skal holdes ren mens man bruger af den for at undgå ukrudtsfrø.

En tilhører bemærkede at en del kommuner ikke er leveringsdygtige i kompost fordi de brænder affaldet i fjernvarmeanlæg. Det kan blive et benspænd for metoden.

De bedste planter

Carsten Sølund Kristensen fra Nygaard's Planteskole præsenterede plantearter der er særligt egnede til kirkegårde. Han pegede bl.a. på hvor vigtigt det er at vælge hækplanter med en vækstform der passer til den ønskede højde og bredde. Ellers kan klipningen blive en tidsrover. Taks 'Hillii' og 'Brande Select' er f.eks. velegnede til små, stramt klippede hække mens 'Farmen' passer til brede hække.

Hvor der er god plads, kan uklippede blomstrende hække være et alternativ. De kræver ikke meget arbejde hvis ellers

vækstformen passer til stedet. Carsten Sølund Kristensen pegede bl.a. på Fuchsia magellanica 'George' som en mulighed for lang blomstring.

På ledige gravsteder kan lave bunddækkende buske være et alternativ til stauder, f.eks. Weigela 'Minor Black' med mørkt løv. Nye sunde sorter af perikon er også et godt bud på lave buske. Når buskene i lang tid står med rødlige, ovale bær, er de også gode til afskæring til alterbuketter.

Hjemmehørende arter øger i særlig grad biodiversiteten, og her er f.eks. tjørn, benved og tørst bud på små træer til kirkegården, mens hassel, dunet gedeblad og hyld var blandt Carsten Sølund Kristensens forslag til større buske.

En ny takstmodel

Gravstedskapitalen som er indbetalt til pleje og vedligeholdelse, er følsom for udsving i rente og inflation. Det kan udhule økonomien, ikke mindst i kollektive grav anlæg med fælles beplantning hvor kirkegården betaler for etableringen.

Michael Smidemann, kirkegårdsleder for Holstebro Kirkegårde, foreslog derfor i sit oplæg at man indregner etableringsudgifterne i taksten for denne type gravsteder. Lovgivningen åbner faktisk allerede mulighed for at lave særskilte takster for den enkelte kirkegård, konstaterede han.

Det nuværende taksberegningsskema baserer sig på tidsforbruget på traditionelle kistegravsteder. Gravstedsejeren betaler kun for den pleje og vedligeholdelse som kirkegårdens gartnerne udfører på gravstedet. Anlæggelsen af gravstedet betales typisk derudover eller udføres af ejeren selv. Beregningen af takster tager heller ikke højde for betydningen af realrenten i forhold til den kapital som bindes i anlægget. Det har stor betydning når der indbetales for f.eks. 20 års pleje og vedligeholdelse af et gravsted.

Som eksempel på udfordrin-

gerne har Michael Smidemann lavet en totaløkonomiberegning for en afdeling på Egekirkegården i Holstebro med 308 kiste- og urnepladser i kombineret plæne/stauvede og et areal på 900 m²:

I perioden 2017-2021 lå forrentningen af gravstedskapitalen i Viborg Stift på 0,5-1,25%. Med en inflation på 0,7-3,0% i samme periode giver det en variation på 400 kr. i den årlige betaling for en kisteplads. Der er risiko for at kirkegården sætter penge til på en ydelse man er bundet til i 20 år.

Skab lokalt ejerskab

Kirkegården er en grøn oase som mange kan have glæde af. Derfor inviterer Ribe Kirkegård byen indenfor. Målet er bl.a. at folk lærer kirkegården at kende i levende live og måske i højere grad vil bruge den i døden, fortalte kirkegårdsleder Hanne Gerken.

Og det kan være nødvendigt for kirkegårdene har konkurrenter i form af askespredning, private skovkirkegårde o.l. Derfor skal kirkegården være et interessant sted at komme hvor der sker noget nyt, også selv om noget af det måske forarger folk.

I Ribe er nogle af kanterne langs stierne f.eks. ændret til langt græs eller såede blomster der skaber større variation over året. Flere græsarealer er omlagt til langt græs med klippede stier til 'hjemmelige' ture rundt på kirkegården. Kunst bruges som tiltrækningskraft, og løse stole giver mulighed for at sidde hvor man vil.

Syv ekshåndværkere bygger nye ting for kirkegården, bl.a. en 'fortællegynge' hvor man i ro kan snakke om de afdøde eller andre vigtige ting. Til jul kan man hænge hilsner på et stort juletræ. Gerken er overrasket over dybden i mange af udsagnene. Succesen i samspillet med byen måles bl.a. på, at de unge også tør være på kirkegården, og at skolerne tager eleverne med derover som led i undervisningen. *tvedt*

Naturklingende klokkespil til byrum

Der var farver og fine klange hos Percussion Play. Deres solide musikinstrumenter til det offentlige rum kan nemlig kun spille toner der klinger med den næste. Percussion Play har nu udviklet en serie instrumenter der ligner bl.a. dunhammer og svampe (foto). Aluminiumsklokkerne er stemt efter den pentatoniske c-dur skala. På svampenes underside kan man se rustfri lameller. Overfor ses en klynge af seks pulverlakerede koniske klokker i markante farver og vrikke stængler i rustfrit stål i diverse højder og vinkler. Fra standen lød det at mange legepladser ekskluderer folk med handicap. Musikinstrumenterne kan få nogle flere med i legen. *sh*

• Dronen er oppe over udstillingen i fuld sol onsdag formiddag. Til højre Maskinmarken og helt til venstre Torvet. Foto: Lars Hestbæk.

Hako slår på driftssikkerhed og service

Driftssikkerhed og service er det Hako Danmark A/S fremhævede som afgørende på standen med de tyske knækstyrede Hako-gadefejmaskiner. Også fordi de er fyldt med software der stiller større krav til service end før. Er der styr på den, kan grejet også sælges. På billedet ses den ret ny fuldelektriske model Citymaster 1650ZE der kører godt 8 timer på en opladning, men der blev også vist en dieseldrevet Citymaster 650, en multifunk-

tionel gadefejmaskine i 2-tonsklassen. Til programmet hører det nu et år gamle dampanlæg fra FM Maskiner til at bekæmpe ukrudt. Med en 350 liter kapacitet og et forbrug på 60 liter i timen er der til næsten en arbejdsdag. Der er to tanke, 150 liter under føreren, 200 liter i bagenden. Anlægget, der har 120 cm arbejdsbredde, er en del af et ukrudtskoncept hvor der også indgår børster der er mere effektive i vådt vejr. *sh*

Nygaard spiller op med spilopklokke

Nygårds Planteskole medbragte den sjove, lille spilopklokke, x Phylliopsis 'Pinocchio' som en af nyhederne. Spilopklokke er en fin, lille, stedsegrøn busk. Sorten 'Pinocchio' er en kompakt variant der bliver cirka 40 cm høj og lidt bredere med små, lodrette stængler og aflange, blanke mørkegrønne blade. Sorten får små klokkeformede, lysende pink blomster i det sene forår. Den er fin som bunddække i surbundsbed og kan bl.a. bruges på grave hvor den trives bedst i sol og luftig jord. *thysen*

Automatisk olie-skift hos Engcon

Engcons tiltrotatorer har fået automatisk olie kobling EC Oil som standard. Med den kan man fra kabinen hurtigt skifte hydrauliske redskaber eller frafoble tiltrotatoren hvis der er brug for mere brydekraft. Inden for bestemte opgaver kan det spare en time eller mere om dagen sammenlignet med manuel tilkobling, lyder det fra udstilleren. Det tager cirka 90 sekunder at tilkoble hydrauliske redskaber manuelt hvis alt klapper. For EC-Oil tager det cirka ti sekunder. *sh*

Liv på kirkegården

FAGLIGT FORUM. Fire landskabsarkitekter viste at beplantningens frodighed og variation er vigtige elementer i kirkegårdens udvikling

De fleste kirkegårde har rigeligt med plads, og det er en oplagt mulighed for at øge planterigdom og afveksling - til glæde for både mennesker og natur. Derfor havde Have & Landskab inviteret fire landskabsarkitekter til at give bud på nye typer plantninger og anlæg i hver deres demonstrationsanlæg. De præsenterede også deres visioner og forslag til 'Liv på kirkegården' på Fagligt Forum.

Arkitektonisk form

Der er efterspørgsel på gravsteder i fælles beplantning, men mange er tøvende overfor hvordan det skal gribes an. Signe Moos fra Moos Landskaber præsenterede sit bud på hvordan man bruger planter og årstider til at skabe variation og frodighed i anlægget, men pointerede også vigtigheden af at arbejde arkitektonisk med struktur og hierarki.

Træerne er en bærende struktur på kirkegården, uanset tidsånd og tendenser. Inden for strukturen kan man indrette det aktuelle uden at tabe helheden. Signe Moos brugte sit demoanlæg til at vise hvordan man kan arbejde med form og lag i den lille skala: høje græsser i bueformede striber opdeler anlægget mens lavere stauder fylder ud.

• Det er vigtigt at arbejde arkitektonisk med struktur og hierarki, understregede Signe Moos fra Moos Landskaber. Foto: Tilde Tvedt.

Stauderne er her en blanding af hjemmehørende arter, bl.a. røllike, og kulturstauder, men Signe Moos opfordrede til at finde ud af hvad der passer til det aktuelle sted og de lokale (politiske) ønsker, også når det gælder vildhed. Kan gravstedsejerne f.eks. leve med at blomsterengen er så høj at man næsten ikke kan læse teksten på gravmindet, eller skal det vilde være lidt mere styret for at passe ind?

På Lintrup Kirkegård i Sønderjylland blev kompromiset en 'slange' af storkenæb og andre blå stauder med reference til Kongeåen i baghaven. De fleste gravsten fra afdelingen er flyttet hen i det nye anlæg som er en succes selv om storkenæbene blev noget højere end forventet.

Naturen som inspiration

Martina Rahkonen fra Wad Landskabsarkitekter gav eksempler på fritvoksende og naturinspireret tilplantning af ledige gravsteder der nogle steder fylder rigtigt meget af kirkegården. I begyndelsen skjuler hækkene de tomme arealer, men med tiden bliver der behov for at gøre dem grønne for at sikre at kirkegården fortsat er indbydende.

I flere projekter har Martina Rahkonen ladet sig inspirere af

• Kirkegårdene har en ny potentiel målgruppe, konstaterede Anne Galmar fra Vega Landskab. Mange har ikke et gravsted at besøge fordi asken er spredt over havet. Foto: Tilde Tvedt.

naturen omkring kirkegården. I Vester Hassing omdannes en afdeling med mange ledige gravsteder f.eks. med inspiration fra den omliggende skov, kystskrænt og hede. Skoven vokser frem lidt efter lidt ved plantning af egetræer efterhånden som der bliver plads.

På Arnborg Kirkegård er alle ledige gravsteder tilplantet med inspiration fra lynghede og græseng. Hækkene er fjernet på de tomme arealer, og de aktive grave ligger nu i varierede grupper, omgivet af

store felter med forskellige typer lyng, stauder og græsser.

På Egekirkegården i Holstebro er et stort græsareal mellem fyrretræer omdannet til en skålformet urneafdeling med engen lige uden for kirkegården som inspiration. Klippede græsrabatter langs stierne signalerer omsorg for anlægget.

Grøn omstilling udfordrer

Landskabsarkitekt Anne Stausholm tog afsæt i dilemmaet mellem grøn omstilling og kirkegårdens kulturhistoriske værdier. Ingen af dem har en facitliste, og derfor kan det være udfordrende at kombinere de to ting i praksis. Hun opfordrede til at holde fokus på helheden og stedets egenart. Ønsker man sig f.eks. en skovkirkegård, kan det betale sig at se på om man eventuelt allerede har en trægruppe der kan være afsæt for at skabe en skovstemning.

En vej frem kan også være kun at ændre i mindre områder sådan som det snart sker på Frederikssund Kirkegård. Her udmøntes ønsker om nye gravstedsformer og mere biodiversitet på et veldefineret areal indrammet af nye træer.

Anne Stausholm pegede også på at de mange nye fællesplantninger med gravsteder øger behovet for blomsterpladser. Man kan ikke lægge sine blomster i et stauedebed, og der bør så være et andet godt sted at placere dem.

Afslutningsvis kiggede hun i krystalkuglen efter mulige konsekvenser af den grønne omstilling. Det kan være at gran helt forsvinder, og hvad så med alle dem der allerede har betalt for det i legater til vedligeholdelse af gravstedet? Sommerblomsterne vil nok også forsvinde, og kirkegården skal være selvforsynende med afskårne blomster til kirken. Det stiller alt sammen krav til beplantningen.

Det flygtige minde

Kirkegårdene har en ny potentiel målgruppe, konstaterede Anne Galmar fra Vega Landskab: Mange har langt til familiens gravsteder - eller har måske slet ikke et gravsted at besøge fordi asken er spredt over havet. Her er tallet steget fra 6,5% i 2015 til 10% i 2022, så behovet for „at have et sted uden et sted“ er voksende.

Ledig plads på kirkegården er derfor en oplagt mulighed for at skabe en særligt plet for alle der vil mindes deres kære. I demoanlægget på Have & Landskab bruger tegnestuen vand som udgangspunkt for mindehaven. Det er reference til havet og fungerer som himmelspejl, drikkekrug og blæk.

Med vand og pensel kan man skrive en flygtig hilsen på den store sten. Hæk og kvashegn indrammer stedet i forlængelse af kirkegårdens traditionelle struktur, og der er tre udgange så man ikke bliver 'fanget', men frit kan gå ind og ud igen. Færdige engmåtter med græs og vilde urter danner bund. De er en genvej til engbevoksning der ikke kræver jordudskiftning.

Indretningen er bl.a. inspireret af forskningsbaseret have-terapi hvor der bl.a. indgår aktiv og passiv involvering, havearbejde, stille ophold og sansestimulanser. Det støttes af elementer som 'artsrigthed', 'vildtvoksende' og 'trygt' som i mindehaven er repræsenteret af planterigdom, naturpræg og indramning. *tvedt*

Håndværktøj på mange nye måder

AO havde et helt supermarked i håndværktøj. Nyt var serien Polet fra Belgien, bl.a. med en spade med skær til at save rødder over, et kantskærrhjul til plænen, et rundt skuffejern der bedre kan beskytte de planer der ikke skal fjernes, en kniv til at skrabe fuger og fliser rene for bl.a. mos og en plæneafretter til jorden før såning. Skafterne kan fås i både træ og det stærkere fiber og med kliksystem så man kan bruge det samme skaft til flere værktøjer. AO samarbejder med danske anlægsgartnere om nye produkter. Afretteren er f.eks. udviklet sammen med en dansk anlægsgartner. *sh*

Naturgræsblanding fra DSV Frø

Hos DSV Frø var den nye frøblanding 'Naturgræs' i front med 100 g æsker og 1 kg poser. „Den flotte svajende græseg holder sig køn i mange år,“ lød det fra DSV. Blandingen er til højt græs i grønne områder og består mest af rød-, bakke- og fåresvingel, men også af mosebunke, timothe, hundegræs, fløjlsgræs og hjertegræs. Alle er tuedannede uden udløbere og naturligt hjemmehørende.

DSV Frø har i forvejen blandinger som Blomstermark, Blomstereng og Sommerblomster. Nyt er Blomsterbrak med 13 blomstrende arter. Den er til landmænd der skal udtage 4% af omdriften. Frøerne er ikke kun danske, men også udenlandske, ofte nordtyske. Så vidt er klima- og vegetationszonen den samme. *sh*

Systemet Gefa Fabriz til bytræer

AO kunne også vise det tyske plantesystem Gefa Fabriz til bytræer. Som klumpplante fastgøres træet med seler og underjordiske ankre af jernprofiler der bankes i jorden hvorefter selerne strammes til. Både vanding og iltning klares adskilt, men i samme smarte dobbeltrør der kombinerer begge behov. Man kan også bruge tyndere seler af majs. *sh*

Træristen er også bæk og vandtank

Jesmig havde indbygget sin trærist i en hævet konstruktion så den beskytter træer bedre og også kan bruges som en bæk, f.eks. i skolegårde hvor der bliver færre problemer med affald i risten. Konstruktionen var her i betonblokke med klinker (Vintage Amster-

dam) på toppen og i risten. Selve risten er 120x120 cm og udført i 4 mm galvaniseret jern. Systemet kan kombineres med vandopsamling i en Rockwool tank med 300 liter kapacitet så man kan slippe for vandingssæk og nøjes med færre vandinger. *sh*

Stor bredde blandt vinderne af Maskinleverandørernes Innovationspris

PRIS. Ikke nok at køre på el for at vinde prisen der uddeltes for 5. gang

Det er ikke længere nok at maskinen kører på el hvis man gerne vil være forrest i innovationskapløbet. Det står klart efter kåringen af Maskinleverandørernes Innovationspris på Have & Landskab hvor førstepladsen i de to kategorier Småmaskiner og Øvrigt materiel gik til henholdsvis et unikt styresystem til saltspredere (Hilltip Strike Smart fra H.A. Fog A/S) og en elbeskærersaks der ikke kan klippe din finger af (Pellenc C35-45 fra Nomaco Danmark A/S).

Netop sikkerhed og ægte innovation vejede tungt i juryens beslutning, fortæller jury-medlem og anlægsgartnermester Troels Skov Larsen.

„Det er blevet langt mere almindeligt at se maskiner på el så når man taler om reel innovation gav det mening at lægge mere vægt på andre parametre. Her er det jo voldsomt smart med et styresystem der selv fortæller hvor meget der skal saltes. Det er jo både godt for miljøet og vejsikkerheden og lettere for chaufføren. Og angående sikkerhed er el-

håndsaksen virkelig innovativ. Vi var meget imponerede over at det er muligt at sikre sig fuldstændigt imod at du kommer til skade med dit klippergrej,“ fortæller Skov Larsen.

Det er femte gang Maskinleverandørernes Innovationspris uddeles på Have & landskab. I alt var 28 maskiner indstillet, flere end før. Ifølge Maskinleverandørernes bestyrelsesmedlem i Have & Landskabs bestyrelse Bent Tangemann er det tegn på at både branchen og udstillingen ikke står stille.

„Det viser bare at prisen er blevet kendt i branchen og er blevet taget godt imod af maskinleverandører og -forhandlere,“ siger han. „Og så var det interessant at se hvor bredt funderet innovationen er. Det er jo på alle områder og i alle kategorier at udviklingen tager syvmileskridt. Hvem havde f.eks. gættet at en lille håndsaks løb med førstepladsen,“ siger Tangemann.

Præcis saltning med Hilltip
Førstepladsen i klassen Øvrigt materiel vandt H.A. Fog A/S

med Hilltip StrikeSmart der er en intelligent præcisions-saltspreder med vejoverfladecensor der måler i realtid og reagerer efter det mens saltmængden også kan kalkuleres ud fra en kombination af vejrodsigten og vejtemperaturen.

„Vi vinder på grund af den styring der er i saltsprederen,“ fortæller værkfører hos H.A. Fog Henrik Ørngreen. „Dels tager den prognoserne fra vejrodsigten med i beregningerne som kombineres med målinger i realtid. Og fra et miljøperspektiv er det essentielt at man salter præcist, men det sker alt for tit at folk ikke har styr på saltmængderne i forhold til behovet. Mange kører fast 25 gram salt pr. m², men det er tit en voldsom oversaltning, for til præventiv saltning er 12 gram tit rigeligt,“ siger Henrik Ørngreen.

Holder øje med fingrene
Nomaco Danmark A/S vandt førstepladsen i kategorien Småmaskiner' med den el-drevne beskærersaks Pellenc C 35-45. Det skete selv om det

hverken var en verdens- eller danmarksnghed.

„Saksen har været på markedet i to år, men næsten ingen ved at den eksisterer. Nu har vi overtaget agenturet på Pellenc, så forhåbentligt kan vi få udbredt kendskabet, og her er en førsteplads jo optimal. Og vi vinder helt klart på sikkerheden. Som al Pellenc-værktøjet er denne beskærersaks voldsomt kraftig, men når du har Pellencs handske på, stopper den automatisk,“ siger direktør i Nomaco Danmark Benny Svenningens

Nematoder mod laver
Nellemann Machinery A/S fik andenpladsen i kategorien 'Øvrigt materiel' med verdensnyheden Vredo Fluid Feeder.

„På landets golfbaner og idrætsanlæg må man ikke længere bruge kemi, så greenkeepere og groundsmen er næsten chanceløse når det gælder gåsebillelarver,“ forklarer Lars Rævsager. „Her håber vi at denne spritnye maskine kan være svaret. Den skærer ned igennem græstøven og placerer nematoder, en naturligt forekommende bakterier der direkte går ind og begrænser gåsebillelarverne, så man forhåbentlig kan undgå de helt ødelagte plæner, der opstår når fuglene er på

Småmaskiner, nr. 1
Pellenc C 35-45
Ved Nomaco Danmark A/S

Pellenc er kendt for sine batteridrevne beskærersaks med rygsæk-batteri der holder en hel dag. Det der gør den aktuelle model interessant, er en særlig facilitet der styrker sikkerheden. Risikoen med den kraftige saks er at man klipper en finger. Med 'Activ Security' stopper saksen omgående når den kommer i kontakt med brugers hånd. Det franske produkt er ikke mindst brugt til vinmarker.

Småmaskiner, nr. 2
Toro Z-Master Revolution
Ved Reesink Turfcare DK

Den elektriske zeroturnklipper har klippebredder på 122, 132 og 153 cm. Batterierne holder ifølge importøren til 7-8 timer, i praksis en hel arbejdsdag. Importøren fremhæver bl.a. maskinens komfort og klippekapacitet op til 2,65 ha i timen takket være en arbejdhastighed på 16-17 km/t. Og så har den Toros battericelleteknologi med ti ikke-serieforbundne batterier der kan skiftes en ad gangen.

Øvrigt materiel, nr. 1.
Hilltip StrikeSmart
ved H.A. Fog A/S:

Småmaskiner, nr. 3
Raymo R48-Craft
Ved Nomaco Danmark A/S

Den fjernstyrede el-drevne robotklipper er 51 cm høj og kan arbejde op til 45 grader. Maskinen drejer rundt om sin egen akse og har et minimalt marktryk. Den tjekkiske maskine klipper kviste på op til 35 mm i tykkelse. Der klip-

Den finske saltningsmaskine retter selv ind efter det lokale vejrlig. Den modtager den lokale vejrodsigt og kan selv måle den lokale temperatur og fugtighed på vejen. På dette grundlag finder maskinen selv den minimalt nødvendige salt dosis og salttype, tørsalt eller saltlage. Fra kontoret kan man dog overrule maskinen og fastsætte andre tal hvis man vil. Der er iverdigt to størrelsesvarianter.

pes med 'svingknive' hvor to dele sidder fast og en kan svinge så græs og kviste findeles. Der er en elmotor til hver af de tre svingknive og en fremdrift. Der er en ren lithiumbatteripakke til 4-5 timers klippetid eller en hybrid med et mindre batteri og en generator så man har en samlet arbejdstid på 6-8 timer. Arbejdsbredden er 104 cm eller 132 cm.

• Vinderne i kategorien 'Småmaskiner'. Benny Svenningsen (i midten) fra Nomaco Danmark vandt både 1. og 3. pladsen. Til højre Carsten Brandt fra Reesink Turfcare DK der vandt 2. pladsen. Fotos: Lars Hestbæk.

• Vinderne i Øvrigt materiel. H.A. Fog A/S ved Karsten Fog (til højre) fik 1. pladsen. Nellemann Machinery A/S ved Nels Kaalund Cortsen (midt) tog 2. pladsen. Special Maskiner A/S ved Lennart Ahlefeldt-Laurvig blev nr. 3.

Øvrigt materiel, nr. 2
Vredo Fluid Feeder
Nellemann Machinery A/S

Vredos nye Fluis Feeder kan placere væsker i underlaget ved hjælp af et disksystem hvor man skærer græstørven op, lægger væsken, og lukker revnen til. Det giver bl.a. mulighed for - på større arealer - at udvande nematoder i golfbanegræs for at reducere problemet med gåsebillelarver uden pesticider. Tanken rummer 300 liter. Den hollandske maskine er udviklet til at nedfælde gylle.

Øvrigt materiel, nr. 3
Conver klippebåd C485-E
Ved Special Maskiner A/S

Den hollandske klippebåd har taget eldriften til søs med de fordele det giver for CO₂, arm og os når man plejer søer og vandløb hvor båden kan monteres med Convers redskaber, bl.a. den viste mejerkurv. Man kan arbejde op til 3 meter dybt, og med bådens quick fit system kan man hurtigt skifte redskab. Både er 480 cm lang og 186 cm bred, batterikapaciteten 70 kwh og topfarten 6-7 km/t.

jagt efter larverne," siger Rævsager der ser frem til, at Dansk Golfunion tester metoden på en dansk bane.

Fart på Toros elzereturn

Som den eneste 'almindelige' maskine vandt Reesink Turfcare andenpladsen i 'småmaskiner' med zereturn-klipperen Toro Z-Master Revolution. Tidligere har elklippere i stadig bedre kvalitet ryddet bordet til innovationsprisen, men det krævede noget særligt for at gøre sig gældende i år. Og det havde den nye Toro-klipper på næsten alle parametre.

„Den vinder på grund af dens manøvredegytighed og kapacitet hvor vi er oppe på 7-8 timer og dermed en hel arbejdsdag. Desuden er det iøjefaldende hvor hurtigt den kan køre og stadig klippe med det rigtige resultat, også i knæhøjt græs. Den har en transporthastighed på 20 km/t og en ar-

bejdshastighed helt oppe på 16-17 km/t. Og så er den jo udstyret med Toros nye battericelleteknologi hvor der sidder ti, ikke serieforbundne batterier i batteripakken. Og de kan udskiftes alle ti eller ombyttes en ad gangen, så man ikke står med et batterinedbrud midt i vækstsæsonen," siger salg- og produktspecialist Lars Frederiksen.

Eldreven klippebåd

Med Conver klippebåd C485-E tog Special Maskiner A/S eldriften til søs med 3. pladsen i 'Øvrigt materiel'. For første gang herhjemme blev det dermed muligt at arbejde med klippebåd i vand uden diesel eller benzin da klippebåden kan leveres med batteripakke.

Batterierne holder til en seks timers arbejdsdag, måske syv, alt afhængig af strøm og hastighed. Da batterierne skal oplades efter hver arbejdsdag, er elløsningen dog bedst til bynære miljøer da der endnu ikke er ladestationer overalt i det åbne land," bemærker ejer Lennart Ahlefeldt-Laurvig.

Convers klippebåd kan monteres med mange forskellige redskaber, men den mest udbredte anvendelse er ubetinget til grødeskæring.

Robotskiveklippebord

Nomaco Danmark fik også tredjepladsen i kategorien Småmaskiner med den lille, men kraftige, eldreven robotskiveklipper Raymo R48-Craft som er lavt nok til at køre under solcelleparker men kraftigt nok til at rydde det meste.

Den fjernstyrede Raymo har 4-hjulstræk og et meget lavt tyngdepunkt og kan arbejde på op til 45 graders skråninger. „Den fungerer som en skiveklipper der bruger mindre kraft," forklarer Benny Svenningsen. „Og det er der et stort marked for Raymo der kan gå ind og klare opgaverne i stedet for nogle af de store bælteklipperer der kører ind med slagler."

Klippebordet kommer i arbejdsbredder på 104 cm og 132 cm. De er begge udstyret med tre rotorknive som drives af tre separate elektriske motorer. Og begge er med brudsikring ved beskadigelse af både motorer og knive. *sh&t*

Marius med motorsaven

SKOVBRUGSMESTER. Nul strafpoints til skov- og naturteknikerelev Marius Eg Larsen

Der var masser af fart og larm men ingen slinger i valsen da 19-årige Marius Eg Larsen tog førstepladsen ved skovbrugsmesterskabet for elever holdt på Have & Landskab. Han kom dog også til Slagelse med selvtillid da han to uger før havde vundet en tilsvarende konkurrence ved Langesømessen på Fyn.

Ti elever fra Skovskolen dy-stede i fem discipliner: sværdvending, afkvistning, hurtig skæring, fældning og - i finalen - også skiveskæring. Laurits Lisbjerg fik 2. pladsen og Nis Griffel 3. pladsen. Lyden trak meget publikum til.

„Jeg havde da håbet på en

sejr og har også øvet mig en del på netop disse fem discipliner. Særligt det med at vende sværd og skifte kæde. Det var klart den sværeste disciplin, og her var der stor tidsforskel på os konkurrenter,“ fortæller Marius Eg Larsen der som den eneste kom gennem finale-disciplinerne uden strafpoint.

Marius bliver færdigudlært til efteråret 2024, går til dagligt på Skovskolen på Djursland og har praktikplads hos HedeDanmark. Og selv om han er skrap med en motorsav, kan han sagtens forestille sig at videreudanne sig efter han er udlært.

Skovskolen arrangerer konkurrencen sammen med Dansk Skoventreprenør Forening og DM&E. Og vejleder og underviser på Skovskolen Matias Skov Jonesen var godt tilfreds med deltagernes præstationer og rammen på udstillingen

„Folk kommer jo så snart de hører en motorsav. Så det var dejligt at få rettet noget opmærksomhed mod vores forskellige uddannelser og vores dygtige elever,“ fortæller han.

„Vi vil gerne vise hvad faget kan, og derfor er disciplinerne også bygget op omkring opgaver der er almindelige i skoven. Næste gang vil vi gøre det endnu mere publikums-

• Marius Eg Larsen vandt efter alle fem discipliner. Foto: Lars Hestbæk.

venligt med eksempelvis info-plancher om disciplinerne og sådan,“ lød det fra formanden for Dansk Skoventreprenør Forening Nikolai Schlechter. Modsat Marius Eg Larsen mener han ikke at disciplinen sværdvending nødvendigvis var den sværeste.

„Det er jo noget man skal kunne, og er ikke det teknisk sværeste. Men det er også her man kan komme til at fumle, og hvis noget går galt når man skynder sig, så er det her.“

Nikolai Schlechter understreger at en konkurrence aldrig helt bliver som ude i naturen. „Eksempelvis havde vi banket kiler ind i en stamme til disciplinen afkvistning så alle deltagerne kunne blive målt på det samme fremfor at have nyfældede stammer fuld af grene liggende for de vil altid være forskellig.“

Det er et udstyrsstykke at stable et skovbrugsmesterskab

på benene, men hos DM&E forsikrer chefkonsulent Claus Danefeldt Clemmensen at det absolut er besværet værd.

„Det er essentielt af få engageret de unge mennesker og bundet dem lidt tættere på vores erhverv. Og disse konkurrencer er et interessant sted at møde dem fremfor kun på praktikpladserne. Så det er helt sikkert noget vi kommer til at gøre igen,“ forsikrer Claus Danefeldt Clemmensen.

Denne sensommer var dog ikke første gang Have & Landskabs arealer har genlydt af motorsave. I 2019 vakte det opsigt da 10 motorsavende kvinder under trækunstner Bente Hovendals ledelse udskar skulpturer og møbler af douglasgranstammer. *lt*

DE FEM DISCIPLINER

1. Sværdvending
2. Afkvistning, 20-30 kviste
3. Hurtigskæring, 5 skiver, Ø30-35 cm
4. Fældning, 4-5m høj stamme.
5. Skiveskæring, 5 skiver

• En af deltagerne er i gang med skiveskæring. Foto: Lars Hestbæk.

Nye bambussorter well-born fra Africa

Bambusplanteskolen i Vordingborg præsenterede tre nye sorter af bambus i serien af 'Well-Born Africa' sorter der

'Honey Guide'

oprindeligt er fra Kina og er navngivet efter afrikanske dyr.

Fargesia jiuzaigou 'Honey Guide' er en sort af med fine blade, gulgrønne stængler og et let og graciøst udtryk. Den er langsomtvoksende og bliver

'Ruby Black Badger'

med tiden omkring 2 meter høj. Den er som andre bambus stedsegrøn og kan formklippes. Den trives i halvskygge til fuld sol og er velegnet ved terrassen og større altaner.

Fargesia 'Ruby Black Badger'

'Malachite Monkeys'

er en hårdfør sort der udmærker sig ved sine mørke stængler, filigranagtige blade og en lavere og mere kompakt vækst. Med en sluthøjde på 150-180 cm er den blandt de mindre sorter af bambus. Det er en langsomtvoksende, robust og vinterhårdfør bambus der er velegnet på terrasser, altaner og andre udsatte steder med begrænset plads.

Fargesia murielae 'Malachite Monkeys' er en grøn og frodig bambus med langsom vækst. Den er yderst hårdfør og bevarer den grønne farve hele året. Den kan nå en højde på 2-2,5 meter og bliver kompakt med mange tætte, fontaineagtige rør. De små malakitgrønne blade giver et blødt og tæt udtryk. *thysen*

Få det perfekte lønsystem til Danske Anlægsgartnere

Hvad siger vores kunder om ProLøn?

Der er flere grunde til, at anlægsgartner Søren Sømod valgte ProLøn. "Vigtigst af alt er det, at de er nemme at få fat i, og at det ikke koster penge, når man ringer," fortæller Søren Sømod, der er indehaver af anlægsgartnerfirmaet af samme navn. Han fremhæver også betydningen af, at ProLøn kan overenskomsten udenad. Med ProLøn tager det kun en halv time for Søren at klare løn for 15 ansatte.

- ANLÆGSGARTNER SØREN SØMOD APS

Kom hurtigt og godt i gang med ProLøn

Det er nemt at komme i gang med ProLøn-DAG – uanset om du skifter fra et andet lønsystem, eller om du aldrig har haft et lønsystem før. Hos ProLøn står vores team af lønspecialister klar til at hjælpe dig godt i gang med lønsystemet og sørge for at oprette jeres medarbejdere korrekt fra starten af.

Kan ProLøn give værdi for dig?

Bliv klogere på det ved at prøve vores prisberegner på proloen.dk/DAGpris/

Ring til os på tlf. 87 10 19 30. Så hjælper vi jer i gang.

Sandstones sandsten er ikke bare fliser

Sandstone importerer ikke blot nye indiske skifer i et stort udvalg. På standen kunne man også se brugte sandstensmaterialer i form af bl.a. kar, blok-

ke og statuer der bl.a. leveres fra Tyskland. Mos, lav og anden naturlig bevoksning er blevet en del af udtrykket. Stilen skifter. *sh*

Ny vildhæk fra Prima Færdig Hæk

Planteskolen Prima Færdig Hæk har lanceret en ny type af færdighække under navnet Prima Færdig 'Vildhæk' for dem der ønsker en vildere, mere naturnær og romantisk hæk der kan blomstre. Hækene er et udvalgt sortiment af planteskolens eksisterende hække som først er klippet for at få tætte hækplanter og siden får lov at vokse så planteformen bliver mere vild og busket helt i tidens ånd.

Primafærdig Vildhæk er god til haver og anlæg hvor hækken gerne må være blød og blomstrende, og hvor kunden ønsker sig et mere fyldigt og organisk resultat. Hækken kræver ikke helt så meget vedligehold og så mange klip som andre typer færdig hæk. Samtidig giver den med sin vækst og blomstring et levested for insekter og fugle. *thysen*

Den helt lodrette BGreen-it Vertical

Grønne facader kan også etableres med planter direkte på facaden. Byggros viste et sådant system, BGreen-it Vertical. På skinner fastgøres bats der består af et vækstelement med et medie hvor planterne gror. Yderst monteres et frontmateriale, f.eks. skiferplader som på standen. Det er en del af udtrykket så det er helt i orden hvis planterne ikke dæk-

ker helt. Øverst i hver vægsektion tilsluttes vandingsssystemet der tilfører planterne drypvanding med gødning. Vækstelementet, der er sat sammen af naturmaterialer, bl.a. pimpsten og moler, opsuger vandet og fordeler det jævnt i hele væggen. Man planter huller i beklædningen, her bl.a. alunrod, lammeøre og vinterglans. *sh*

De helt plane Altaskifer sejles hertil

Zurface fremhævede deres norske Altaskifer der er råkløvet, men med en meget jævn overflade som derfor ikke skal tilhugges. Skiferne er desuden næsten ikke til at slide ned, understregede Zurface. Begge dele sparer på klimaaftrykket. Det gør også transporten der foregår pr. skib, ikke lastbil.

Skiferne skal dog stadig tilpasses når de lægges. De er op til 70 cm med faldende længder, og med tykkelser helt nede fra 2-3 cm. De selekteres på forskellige paller. Farven er ensartet grålig. Skiferne kan leveres med savede sider som letter lægningen. På billedet en blok der er ved at blive kløvet. *sh*

Den forenklede københavnerbænk

Københavnerbænken er en af de danske klassikere i det offentlige udemiljø og udbydes af flere producenter. Bænken fra 1888 har nu fået et redesign af G9 og Holcher Design under navnet COP. Den basale konstruktion er uændret, men formen er enklere, f.eks. i detaljerne ved armlænene. Des-

uden er gavlene i genanvendt aluminium, ikke i støbejern. Aluen er sortanodiseret til en mat grå overflade, men man kan også få stellet lakeret i en ønsket RAL-farve. Sæde og ryg fås i både nordisk træ, hårdtræ og genbrugsplast. Der er flere farvemuligheder, også den klassisk mørkegrønne. *sh*

Vækstvilkårene afgør alt

DEMOPLANT. Biodiversitet kan ikke bare tilføres, viser demo-arealer med urter

I 2020 blev der etableret nogle interessante demonstrationsarealer med urter på Have & Landskabs arealer. Nu er de tre år gamle og har udviklet sig uden særlig pleje, altså ret tæt på virkeligheden som de fleste kender den.

Hvis man tror man kan se hvad man skal anskaffe og så, bliver man ikke meget kloget. Eller rettere: det er faktisk ret ligegyldigt efter udtrykkene i de forskellige demonstrationsfelter. Jorden og dens næringsindhold er nemlig helt afgørende.

Det så man allerede for to år siden hvor de højereliggende arealer var mere attraktive end de lavereliggende hvor den næringsrige muld gennem årtier var skyllet ned. Muldykkelsen foroven var cirka 20 cm, fornedet cirka 50 cm. Og med langt mere næring.

Foroven var der stadig rester af det såede, men frøpuljen fra jorden var etableret og udgjorde en væsentlig andel. Det var alt i alt en positiv oplevelse og bedre end i 2021 hvor det såede alt sammen var højt og dannede et ensartet tæppe. Nu er variationen langt større.

At der indimellem voksede kulturplanter som skønhedsøje

eller morgenfrue, kan man diskutere værdien af, men på de næringsrige områder var der ikke meget at diskutere. Her havde almindelig kvik, agertidse, bynke og få andre overtaget det hele, og værdien er ret begrænset, både oplevelsesmæssigt og naturmæssigt. Selvfølgelig har tidseblomsterne nogle fans, men herudover er der ikke meget at komme efter.

Man kan udlede at biodiversitet ikke er noget man bare kan tilføre. Det er vækstvilkårene der afgør det hele, med jordbunden og dens tekstur, pH og næringsindhold som det afgørende, suppleret af vandforhold og klimaforhold. Selvfølgelig kan man så og plante, men ønsker man et særligt udtryk, skal der jævnlige sås igen, og driften skal tilpasses med afklipping og bort-

- Fra demonstrationsarealet. Man ser her det højtliggende, relativt næringsfattige område. Her udvikler blomsterengen eller overdrevet sig helt anderledes end i de næringsrige områder længere nede. Heroppe ses efter tre år guldvallmuer og andre af de såede urter sammen med urter fra de frø der var i jorden eller er ført til, nok med fugle.

Der er intet facit for fremtiden. Vi kan gætte og følge, men naturen er uforudsigelig. Et par ting kan vi styre. Vi kan plante og dermed ændre lysforhold, og vi kan høste eller slå på forskellig vis. Bruges slagleklipper, bliver der næppe meget liv tilbage og næringsstoffer fra planter tilbageføres. Bruges fingerklipper og høet fjernes, er dyrelivet intakt og udpiningen af jorden vil med tiden ændre floraen. Foto: Henning Looft.

skaffelse af plantedele og deres indhold af næring.

Måske er skygge det bedste virkemiddel der kan tilføres. De grove urter og græsser kræver jo lys for at udvikle sig. Det kunne være interessant med udplantning af skyggegivende træer i forsøgsarealerne.

I andre områder var slåning af græs varieret. Når man iagttagere de mange græsarealer i byer og langs veje, kan man undre sig over hvordan man mange steder virker meget usikre på slåninger. Vi fik oplyst at det er meget afgørende både for udtryk og naturindhold hvilket grej man bruger, hvordan man bruger det, og hvornår man bruger det.

I øvrigt stor ros til udstillingens vært Jernbjerggård for at bevare demonstrationsarealet så det kan følges over flere år. Gid mange kommuner og andre gjorde det samme så der kom flere erfaringer om blomsterenge. Eller hvad man vælger at kalde det. *looft*

Giant med et langt udskud på armen

Holst-Sørensen A/S kunne vise redskabsbæreren Giant 700 HDX Tele med teleskoparm - eller udskud på armen som det også kaldes. Holst-Sørensen importerer den hollandske maskine der kan forsynes med alt i redskaber. Den kan løfte 3,60 m højt og 2 tons i strakt arm. Ud over den dieseldrevne model er der også en eldrevet lavet af Jungheinrich. *sh*

Katafalken er også en arbejdsvogn

Katafalken er den lille kiste-vogn som man kører kisten på når det er for langt at bære kisten til graven eller rustvognen - eller hvis der ikke er bærerere nok. En sådan blev vist af Cistaby Balle Innovation som erstatning for de usikre trækkasser med hjul der tit bruges. Katafalken kan forsynes med arbejdsplade og bruges til driftsopgaver. bl.a. grandækning. Firmaet har også løftegrej, reoler mv. til kistehåndtering for bedemænd, kirker, kapeller og sygehuse. *sh*

De kæmpestore sandblæste fliser

Aarhus Cementstøberi producerer ikke til lager, men til enkeltprojekter. Andre kan dog godt bestille varerne, f.eks. fra 'Tuborgprojektet' hvor store fliser er sandblæst så de minder om en frilagt rødbrun overflade. Fliserne er 80 cm brede med faldende længder. Tykkelsen er enten 10 eller 20 cm. De sandblæste overflader møder man også i 'Stenoprojektet'. Her indgår tre størrelser, 240x60, 120x30 og 6x15 cm der også kan leveres i faldende længder. Fliserne har varierende farve. De kan danne sammensatte mønstre som man ønsker det, f.eks. som lagt på udstillingen. *sh*

NHS med Easy Cut & Ecomotion

Ikke så mange nyheder her, lød det fra den danske flishuggerproducent NHS Maskinfabrik der dog kunne fremvise et optimeret snittesystem, Easy Cut, så flisen hugges med mindre energiforbrug. Nyt var også systemet Ecomotion der sender motoren i dvale når der ikke lige hugges noget. Til anlægsgartnere anbefalede NHS den traktormonterede Standard Line med 26 hk Kubota dieselmotor. Den kan tage op til 18 cm stammer.

Inden for flishuggere er trenden ellers de trailermonterede med egen motor, i hvert fald til skove, lød det fra NHS. Skovningsmaskiner kører træet ud til skovvejen så man ikke behøver de mere terrængående traktormonterede huggere. Og der hugges i det hele taget mindre flis i skoven, bl.a. fordi der skal ligge mere dødt ved, lød det fra NHS. *sh*

Den permeable, men helt faste fuger

Lithomex viste hvordan småstenene kan anvendes i dekorative, farverige top lag. Ellers er Lithomex kendt for sine fugeprodukter og viste bl.a. en permeabel fast fuger, også kaldet Klimafugen hvor vandet kan løbe igennem. Fugen består af 2/3 mm kvartssand samt noget epoxy og binder der

klæber de små sten sammen. Som sidegevinst undgås ukrudt i fugerne. Fugerne skal renses med spuling og fejning for ikke at lukke. De krakelerer ikke blot bunden er dimensioneret rigtigt, lød det på standen. Fugematerialet skal når der er trafik - have en dybde som det halve top lag. *sh*

Betonsten næsten uden cement

Beton næsten uden cement? Det lyder selvmodsigende, men det var en stor nyhed IBF kunne præsentere selv om det lignede en kedelig industribelægning af SF Coloc-sten. Efter en række indledende tests var den første store kunde da også Aalborg Havn med 16.000 maskinlagte kvadratmetre.

Det skal med at toplaget på 5 mm er med cement for at kunne holde frosttøkravene. Men i resten er cementen afløst af slagge og 'noget kemi' der giver betonen uændret styrke, men sikrer en 50% CO₂-besparelse. Og det tager lang tid af slide de 5 mm cementbeton ned, lød det på standen hvor det blev oplyst at den næsten cementfrie SF Coloc er lavet til havneprojektet, men man kan altid bestille. *sh*

Pladevibratoren på 300 kg drives af el

El er stadig mest til større maskiner, men grænsen forskyder sig opad, også for komprimeringsgrej. Erenfred Pedersen viste en elektrisk FB 300 på 300 kg fra svenske Swepac. Dens størrelse passer til indkørsler, stier mv. FB 300 kan arbejde 2 timer på en opladning, men det tager kun 4 timer at lade op, og man kan sjatlade. FB 300 har indbyggede batterier i modsætning til seriens små el-drevne plader. Med el slipper man for os og motorstøj, men bankningen larmer stadig. *sh*

Ny grøn prismodel skal give fælles sprog

FAGLIGT FORUM. Green Cities indbød til at drøfte hvordan grønne områder kan prioriteres

Green Cities er ved at udvikle et redskab der dokumenterer værdien af grønne områder i byer. I den forbindelse blev der lagt op til en drøftelse af hvordan man sikrer grønne områder i byen. Hvilke argumenter skal vi slå på, spurgte Henning Roed fra Danske Planteskoler, en af de fem organisationer bag Green Cities Danmark.

Tidligere i år offentliggjorde Green Cities Danmark 'Sæt pris på bynatur'. Afsættet er at byens parker og grønne områder tit underprioriteres til fordel for anden anvendelse i planlægningen. Taberne er alle dem der så ikke har adgang til et grønt område.

Derfor er der behov for et redskab som tydeligt dokumenterer gevinsterne af grønne områder i byer så de kan komme ind i konkurrencen om pladsen på lige fod med andre formål. En af udfordringerne er at det grønne bliver bedre med tiden mens f.eks. veje er på deres højeste lige når de bliver taget i brug.

Redskabet er foreløbig afprøvet i samarbejde med fire kommuner, og det er sket som led i Green Cities' arbejde med at sikre grønne områder, gerne i form af krav i planloven. Det bygger på husprismetoden som allerede er veldokumenteret og viser at folk er villige til at betale mere for at bo med adgang til grønne områder. Målet er et fælles sprog,

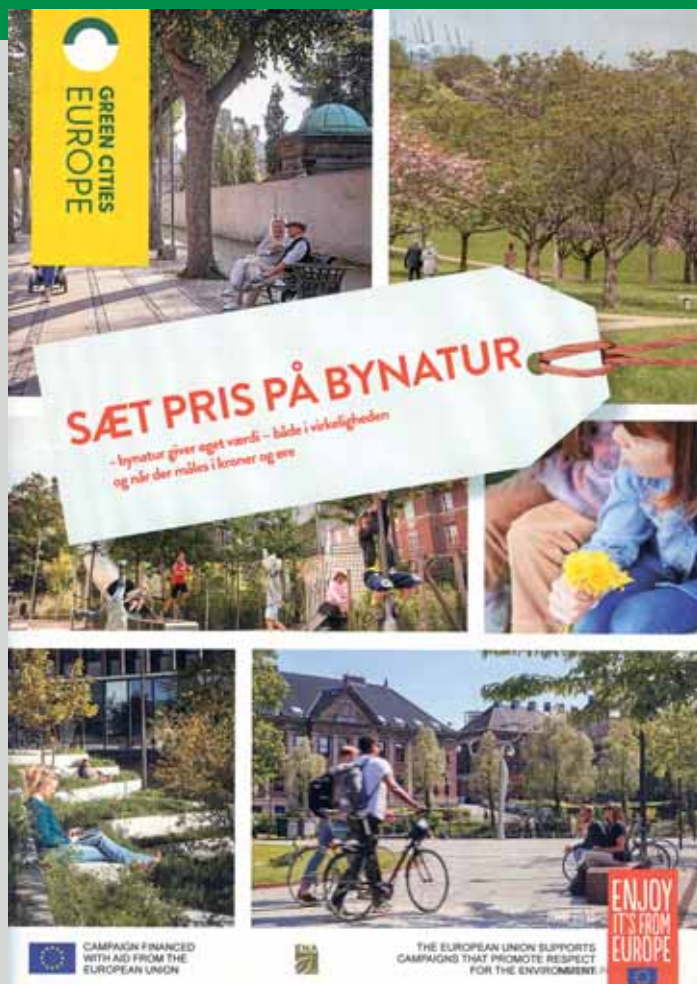
der bygger på værdi i kroner og øre, fortalte Henning Roed.

Seniorforsker Toke Emil Panduro, Aarhus Universitet, forklarer i publikationen 'Sæt pris på bynatur' hvor langt forskningen er nået: „Vi kan oversætte gevinsterne af bytærrer og grønne områder til velfærdsøkonomiske værdier målt i kroner og øre som kan sættes ind i cost-benefit-analyser. Og så kan byplanlæggerne begynde at tale med byudviklere og entreprenører på en helt anden måde, for de forstår langt bedre cost-benefit-analyser end en masse ord om hvordan grønne områder skaber værdi for byens borgere.“

Det nye redskab er et skridt i den rigtige retning, sagde Henning Roed, men erkendte at der er endnu et stykke vej til at det er funktionsdygtigt i en bred kreds. Derfor åbnede han en diskussion af hvad det er der skal til for at grønne områder prioriteres.

En tilhører fra Aarhus Kommune så en fordel i at prissætte kratlignende bevoksning, læhegn og lignende. Værdien af disse lidt mere beskedne bevoksninger opdages ofte først når de er væk.

Fra Kalundborg Kommune bemærkede en deltager at man ikke kan bede om noget man ikke kender. Politikerne interesserer sig mest for erhvervsudvikling og efterspørger ikke det grønne. Når der så endelig gøres noget, mang-

• Tidligere i år offentliggjorde Green Cities Danmark 'Sæt pris på bynatur'.

ler der tit den opfølgning som skal få det til at leve på sigt.

En deltager fra Skive Kommune pegede på behovet for i højere grad at tage stilling til eksisterende beplantning i byudviklingsprojekter. River man f.eks. en gård ned for at bygge nyt, bør der tages stilling til, om store træer eller anden beplantning kan indgå i det nye projekt. Som oftest fjernes det hele for at få en 'ren' byggegrund at arbejde med.

Debatten kom også ind på betydningen af regler for fældning af træer. En studerende nævnte Madiera hvor alle fældninger af større træ-

er, også på privat grund, kræver forudgående tilladelse. Flere danske kommuner har lignende regler, bl.a. Kolding. Det fremgik dog at det i praksis er juridisk svært at straffe dem der fælder træer uden tilladelse. Henning Roed pegede på at regler alligevel sender et stærkt signal som får folk til at tænke sig om. På kirkegården har det længe krævet tilladelse at fælde træer, så det kan fungere, fortalte en graver blandt tilhørerne.

Green Cities inviterer til konference om værdisætning af grønne områder på Christiansborg 3. november. *tvedt*

Gottlieb vil styrke sine relationer

Entreprenører kommer mest på Have & Landskab som købere, men der er også flere eksempler på at de er der som udbydere af et produkt. Denne gang var bl.a. Anlægsgartner Gottlieb A/S i denne rolle.

På standen forklarede chefen for grøn omstilling, Daniel Kronsков, at sigtet var „at styrke sine relationer til rådgivere, leverandører og kunder i hele værdikæden.“

Der havde på dagen været

et besøg på over 100 fra hele branchen sagde han torsdag eftermiddag. Og der var mest opmærksomhed på de nye krav til biodiversitet og klima, herunder hvad de forkortede begreber som CSR, CO2 og ESG dækker over i praksis. „Hvordan kan vi skabe værdi for jer inden for biodiversitet, CO₂-reduktion, cirkulær økonomi,“ hed det på skiltet uden for. Daniel Kronsков var klar til at svare. *sh*

- Majland Planter fokuserede på farverige, biodiversitetsfremmende og blomstrende løsninger med stauder. Den markante orange er *Crocosmia 'Red King'*. De blå lidt kugleformede blomster er *Scabiosa 'Blue Note'*. De lette græsser er *Molinia a. 'Transparent'*. De orange kurveblomster i bunden er *Echinacea 'Adobe Orange'*. De rustfarvede blade nederst er *Heuchera 'Boysenberry'*.

Ny filtermuld til regnbede og rabat

Solum viste 26 kompostbaserede jordblandinger med hver deres særlige force. Nyest er Filtermuld til regnbede og rabatter hvor komposten suppleres af pimpsten, sand og grus. Det giver blandingen en god dræningsevne samtidig med at der holdes vand tilbage til planter. Solum arbejder nu på et alternativ til spagnum og en jordblanding med biokul. *sh*

Linddanas stærke eldrevne flishugger

Linddanas lancerede i 2019 en trailermonteret elektrisk flishugger TP 175 Mobil ZE. Den har nu fået en storebror, TP 215 Mobil ZE ombygget fra TP 215. Den nye model kan tage 215 mm grentykkelse og fås med og uden drejekrans og stand-on. Batteriet har 29 eller 39 kwh der sikrer tre ydelser: 25 kw i low noise, 30 i standard og 35 i boostfunktion. *sh*

Ladcykler beregnet til erhvervsbrug

Vist bruges ladcykler til grøn drift, men særligt udbredte er de ikke. Det vil Two Wheel Company råde bod på med robuste ladcykler til erhvervsbrug. Eldrevne, vel at mærke, ellers er det for tungt og langsomt. Det danske importfirma peger på at sådanne cykler er egnede til f.eks. kirkegårde og parker. De sidder ikke fast i trafikken og kan altid komme frem og parkere. Og sender altid et grønt signal.

På standen var der en tysk X Cyc ladcykel til erhvervsbrug, velegnet til at transportere små græslipper, små paller, grus, sten og værktøj. Ladet kan bære cirka 200 kg foruden føreren. Laddet kan monteres med lave eller høje rails og sliker. Prisen er cirka 60.000 kr.

Man kunne også se en estisk Vok Bikers med kabine, lukket kasse bagpå og et Ford T-agtigt design til 75.000 kr. Modellen på standen havde en kasse på 420 liter (120 kg), men der er også en større model med 1000 liter (200 kg). *sh*

Har du udvalgt planter, der er hårdføre i tørke – eller skal de kunne modstå at blive oversvømmet? Klimaforandringerne giver os masser af arbejde med at håndtere de ekstreme regnmængder med LAR-løsninger og opsamling af regnvand. Den modsatte tendens med ekstrem tørke giver lige så mange udfordringer. Ligesom det er vigtigt, at du vælger de rigtige planter, er det en vigtig kompetence at vælge den rigtige jord og grobund for dem. Vi har stor erfaring med, hvad der skal til. Vi kan tilmed stå for det første års etableringspleje og give grogaranti som den bedst mulige sikkerhed for, at planterne kommer godt i vej. Ring direkte til Søren Løkkegaard på tlf. 27 84 56 08 og hør mere.

Titangade, København

Lommegrønt er en betegnelse for de små grønne områder anlagt på den befærdede gade.

Bygherre: Københavns Kommune

Rådgiver: Via Trafik

Hovedentreprise: 871.000 kr.

Egernvej, Frederiksberg

Villakvarteret er sikret mod skybrud med stort regnvandsbassin og nedgravede faskiner.

Bygherre: Frederiksberg Kommune

Arkitekt: Niels Lützen Landskabsarkitekter ApS

Hovedentreprise: 5,3 mio. kr.

Mimers Plads, Nørrebro ▶▶▶

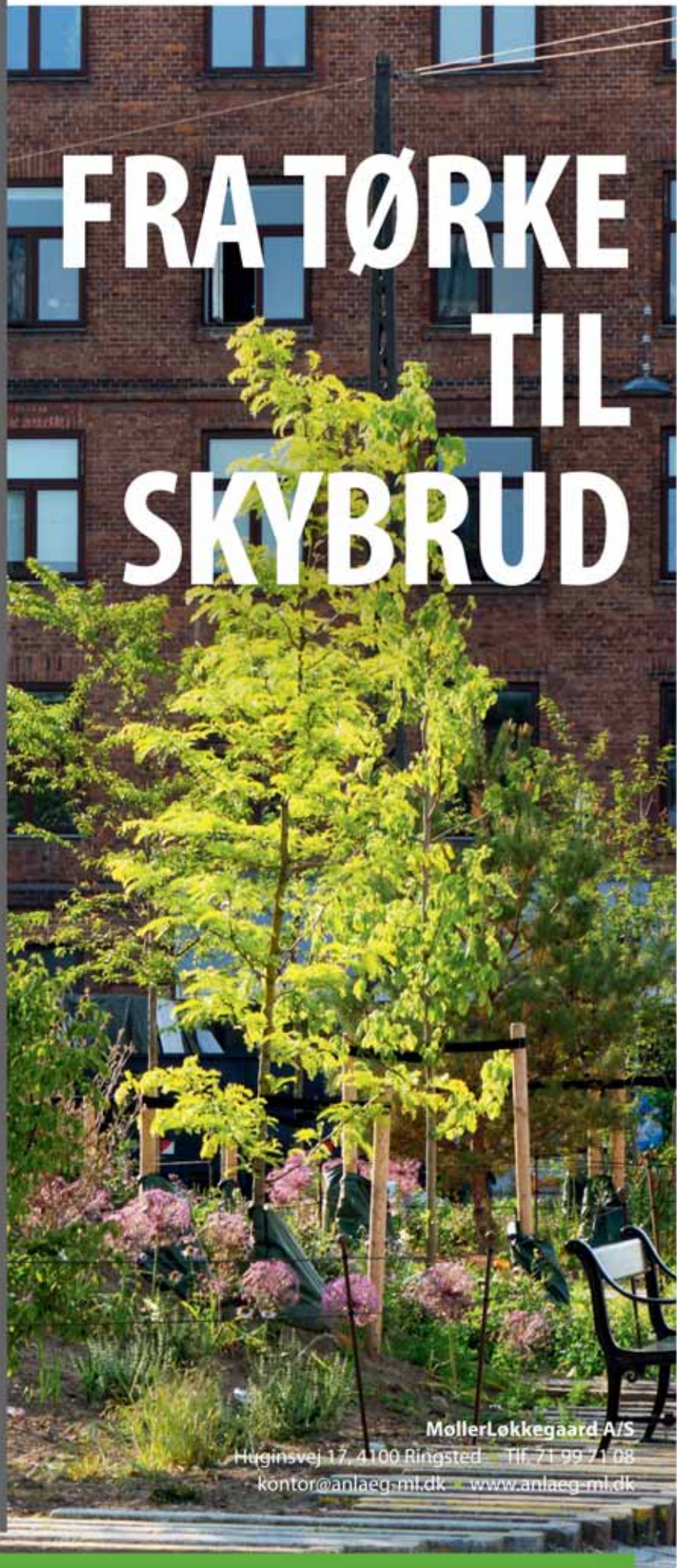
Ved Nørrebro Station pryder de grønne øer en af Danmarks mest krydsede pladser.

Bygherre: Københavns Kommune

Arkitekt: EFFEKT Arkitekter

Hovedentreprise: 3,7 mio. kr.

FRA TØRKE TIL SKYBRUD

MøllerLøkkegaard A/S

Huginvej 17, 4100 Ringsted Tlf. 71 99 71 08

kontor@anlaeg-ml.dk www.anlaeg-ml.dk

Toa tømmes måske kun én gang om året

Toa er toilet på forkortet svensk, og Alltoa er det svenske firma der importerer for et fransk toiletskur til Skandinavien. Det kan nærmest passe sig selv og kan derfor tjene investeringen hjem i forhold til toiletter der skal tømmes tit. „Tømningsøkonomien er fantastisk,“ lyder det fra importøren.

Toiletet drives af sol og vind, og der skal ikke tilføres el, vand eller kemi. Lort og tis havner i en lukket tank under gulvet og afdunster via en skorsten. Resten synker sammen og tørrer, og tømmes måske én gang årligt med suger. Spuling, eventuelt. Yderst har skuret en træbeklædning. *sh*

Smal fjernbetjent Predator rodfræser

Kun 67 cm bred er den fjernbetjente og bæltedrevne rodfræser Predator fra den tjekiske producent Laski. Den kan derfor kan komme ind næsten overalt, lød det fra den danske importør 3Rod. Maskinen drives af en benzinmotor. Der er flere modeller hvor den viste Predator P38 har 38 hk og ve-

jer 1100 kg. Man kan skyde undervognen ud så maskinen står mere stabilt. Med en plov bagpå kan man desuden skubbe jorden på plads og få fræsere til at hælde frem så den kan fræse dybere ned. Arbejdsbredden er 114 cm, men drejes overvognen, kan den fræse dét bredere. *sh*

Solidt håndværktøj fra hollandske DeWit

Hollandske DeWit fremstiller stærke have- og brolæggerredskaber i stål og asketræ. De blev vist frem på Have & Landskab af DeWit Danmark, bl.a. håndhakker og planteskeer med savtakker så man kan klippe rødder og plantesnore over. Der blev også vist nylonhoveder som man bl.a. kan

sætte på knopstænger så de er behageligere at arbejde med. Et firkantør kan bruges til at vippe rør og flise på plads. Spader blev også vist, bl.a. med savtakker til at klippe rødder mv. Der er skafter i flere størrelser, og sammenføjjningen til stålet kan udføres særligt solidt, 'welldone'. *sh*

Rustikke møbler af brugt bolværkstræ

Brugt bolværkstræ fra gamle færgelejer er Thors Designs råstof når de fremstiller deres rustikke udemøbler. For tiden er det træarten azobe fra Rødby Havn, og det er den ottende havn på rejsen der begyndte for 21 år siden i Horsens Havn.

Når det hårde træ tages op, skal det saves med specialsav og tøjles med det samme, for ellers vrider det sig hurtigt. På standen kunne man bl.a. se en plint og et lavt bord og bænke. Træet får et sølvgråt look og skal ikke vedligeholdes.

Thors Design kunne også vise et bålfad med grill i køkkenbordshøjde. Konstruktionen er i sort stål eller cortenstål, grillen dog af hardox stål. Tana hedder udemøblet som endnu er en prototype. *sh*

Byrumsbænken der også er en plint

Hitsa kunne bl.a. vise denne byrumsbænk der er en del af møbelserien Cosi med plinte, bordbænkesæt og bænke i flere størrelser. Her en 3 meter lang kombineret plint og bænk. Ryg og sæde er i mahogni og stellet i cortenstål.

Varmgalvaniseret stål kan også fås. En 'plint med ryglæn' hedder det fra Hitsa der fremhæver bænken som rar at sidde på, markant i bybilledet og holdbar til udendørs, offentlig brug. Serien er designet af Cobe Arkitekter i 2022. *sh*

Plant og plej vildere og få flere aldre og arter med

FAGLIGT FORUM.

Vi skal skabe mere diversitet i vore haver og parker, opfordrede Thure Hauser

Kombiner nydelse og nytte med udvikling, anlæg, plantning og pleje. Tænk mere overlap af funktioner som leg, picnic og motion ind når vi designer, anlægger og plejer vores anlæg i kulturlandskabets parker og haver. Ved at tænke et mangfoldigt liv, nydelse og nytte ind på flere fronter kan vi skabe flere levesteder og fremme flere vilde arter, ikke kun vores kulturplanter.

Sådan lød budskabet fra Thure Hauser, biolog og tidligere underviser af landskabsarkitektstuderende på Københavns Universitet, da han indviede udstillingens nye talertelt i Parken onsdag morgen under trækrønerne blandt de udstillende planteskoler.

Den vildtlevende biodiversitet er under pres. Arterne mangler levesteder. Hvordan kan vi i vores udvikling og pleje af parker, haver og øv-

• Tænk og arbejd mere i biodiversitet og overlappende funktioner, lød det fra Thure Hauser i det nye talertelt.

rige kulturlandskaber bidrage til at bedre forholdene for de vilde arter? Mange haver og parker kan både anlægges og plejes meget sjovere for børn, unge og ældre.

Det kan man bl.a. gøre ved at skabe grobund for flere vilde arter end i dag hvor plantningerne typiske er anlagt af voksne til voksnes liv og behov. Børn elsker meget andet end at spille bold og gå på legeplads. Det kan vi tilgodese med at skabe mere krat og ændre vores anlæg, pleje og plantning. Vi kan også nytænke de grønne områder. Hauser undrer sig bl.a. over hvorfor vi kører børn i skovbørnehaver udenfor byen. Hvorfor ikke skabe skov, krat og plads til at gå på opdagelse i byens parker og grønne områder?

Den samlede artsrigdom af insekter, små pattedyr og organismer som svampe afhæn-

ger bl.a. af vegetationens kompleksitet. Med mere fokus i planlægning, anlæg, plantning og vedligehold af den såkaldte 'kulturdiversitet' tilgodeser vi både flere brugere og funktioner samtidig med at vi fremmer levestederne for de medfølgende vilde arter. Det kan være boldspil, picnic, plads til børns leg, æstetisk nydelse og på klimasiden at få bedre opslugning af regn, bedre udligning af klimaets påvirkning, lød det fra Hauser der opfordrede helt lavpraktisk til at skabe mere diversitet i kulturlandskabet ved at:

- Behold sten, grus, sand og råstoffer på grunden. Lav flere bakker, bunker og områder med jord.
- Arbejd med kontur og ikke imod med planering, hvor det ikke er strengt nødvendigt.
- Planlæg altid et hjørne med buske, træer og krat til børne-

ne og med voksesteder til de vilde arter.

- Slå plænen med forskellig intensitet. Det giver flere vilde blomster.
- Undgå kantklipping. Det fjerner en fin ressource for flere vilde arter.
- Minimér stubfræsning til steder hvor det er strengt nødvendigt.

Ifølge økologisk teori afhænger artsrigdom bl.a. af vegetationens strukturelle og arbejdsmæssige kompleksitet, af jordbundens og topografiens diversitet, af anden miljøvariation og af arealet. Sagt med andre ord: Jo mere varieret vi designer, anlægger og plejer vores parker og haver, jo flere arter vil trives her. Lad os derfor arbejde mere i diversitet og overlappende funktioner. Det vil fremme forholdene for mange vilde arter lød Hausers opfordring. *thysen*

Mindre Felcosakse med rullegreb

At Felco fremstiller beskæresakse er vist ingen grøn fagmand i tvivl om. Men det schweiziske mærke er meget mere end den 'Felco 2' som altid nævnes, og mange benytter selv om den er ret stor. Som man så på Felco-standen er der mange størrelser, så der

er mulighed for at finde en saks der passer til hånden så den ikke overbelastes. Sortimentet for nylig udvidet med Felco 14 og 15 der begge er mindre end Felco 2 og forsynet med rullegreb der skåner hånd og håndled. Der er specialmodeller til bl.a. roser. *sh*

Naturalistisk, dansk kæmpestenbræk

I Nordic-serien havde Birkholm Planteskole en ny dansk klon af kæmpestenbræk, *Bergenia cordifolia* Nordic 'Green Cover' med blandt plantenyhederne. Den har et mere vildt og naturalistisk udseende end mange andre varianter af stauden. Den er oprindelig fra en nordsjællandsk samling og udmærker sig bl.a. ved at dække jorden helt og bevare en frodig grøn bladfarve vinteren igennem. Om foråret sætter den enkelte sartrosa blomster på kraftige stængler som lyser op i det grønne. En robust, sund og hårdfør sort afprøvet i Nordic testprogram. *thysen*

Cramers eldrevne zeroturnklipper

For græsklippere er elektriske zeroturn blevet et almindeligt princip. Også Tima kunne vise kombinationen, nemlig en Cramer Optumus Z med 152 cm klippebredde og klipning en hel dag på én opladning. På den forgående model var det kun 5 timer. Der er også en lillesøster med 132 cm klippebredde. Tima kunne endvidere vise den eldrevne suger Remarc LS 5000 RSW. Remarc er Cramer stavet bagfra. Det tyske mærke er nu kinesisk. *sh*

Linds lægger løgene ned i jorden

Linds Semenco kunne bl.a. vise en løglægger som firmaet bruger som entreprenør for kommuner og større anlægsgartnerfirmaer. Typisk lægges krokus, påskeliljer og tulipaner. Linds Semenco stiller med maskine med fører, mens kunden skal stille med en medarbejder. Løgene lægges i to rækker i cirka 1 meters samlet arbejdsbredde. Et lille skær åbner jorden, løget falder ned, og jorden klapper sammen. Farten er 1-2 km/t afhængig af jorden. Løgene lægges i 5-10 cm dybde så man får et kompromis mellem arternes optimale læggedybde. *sh*

Busketterne er meget virkningsfulde

DEMOPLANT. Lokalt forsøg viser flotte takter efter 5-6 sæsoner

I 2017 blev der - hvor Have & Landskab holdes - etableret en demonstrationsplantning med buske for at kunne vurdere forhold som effekten af plantemønstre, effekten af etageringer og effekten af plantetætheder.

Bag projektet står ph.d.-stipendiat Marie Schnell fra Københavns Universitet. Af en eller anden grund hedder projektet 'Bedre buske', men 'bedre busketter' ville være en mere korrekt betegnelse, og der er virkelig tale om busketter af høj standard.

Efter 5-6 vækstsæsoner er plantningen fuldt etableret, og effekterne kan tydeligt konstateres. Tidligere mestrede mange fagfolk at udnytte buske og deres forskellighed til at skabe oplevelsesrige plantninger, men de senere generationer - og vel også deres kunder - planter ofte meget ensformige busketter eller undlader helt fordi myten er at det er dyrt i drift. Måske er kendskabet til planterne også begrænset?

- Et busket med fire etager, fem hvis man regner den nærtstående eg med. Starter man nedefra ses bl.a. dagliljer og storkenæb, suppleret af lave, bunddækkende buske som birkebladet spiræa og udenfor billedet diervilla. Som mellemlag ses en rød-bladet blærespiræa. Som øverste lag dannes karakteren af hjortetaktræer der med deres bladsætning lader lys passere til de øvrige lag. Til højre anes en kirsebærkornel der medvirker til plantningens højde på 3-4 m. Når man komponerer med planter der lader lys passere, får man et luftigt og transparent udtryk hvor planterne viser sig mere naturligt end en mur af løv. Foto: Henning Looft.

Forsøgsplantningerne i Slagelse viser noget helt andet. Etagerede busketter hvor de enkelte planter fremstår med deres egenartede karakter, bliver oplevelsesrige og ifølge Marie Schnell også ret billige i drift. I demonstrationsplantningen har der ikke været mange ressourcer, men det er jo bare en spejling af virkeligheden.

Og minsandten om ikke busketter kan fremtræde meget karakterfulde med simpel drift når bare man har grebet det fornuftigt an fra starten, både med kompositionen og med tæthed, fordelinger og valg af planter. Hvor stauder indgår, udgøres det nederste lag både af stauder og bunddækkende buske, og skulle der være en smule spontan vegetation, så mispryder det ikke. Plantninger der i forvejen er varierede, tåler nok lidt opvækst af vilde urter. Lidt lugning i det tidlige forår kommer man ikke udenom, men opgaven er ret begrænset når det meste af jorden ligger i skygge.

Jeg håber at rigtig mange fik lagt vejen forbi og blev inspireret. Interessant var det at der indgik en hel del af de prydbuske der var kendt fra parcelhusets barndom, og som fortsat er meget anvendelige, men ikke så meget brugt. Hjortetaktræ, ildtorn, buskhestekastanje og havtorn er jo sammen med mange andre vidunderlige planter. Og selv om nogle ikke er snævert hjemmehørende, så var der et rigt fugleliv i busketterne på trods af mange besøgende.

Konklusioner og anbefalinger må vi vente lidt med, men de er tydelige nok. At buske og buskplantninger er meget virkningsfulde, kan overbevisende opleves i demonstrationsplantningen.

Deltagere i Schnells oplæg fik fremvist en del materiale. Det var godt, men viser også en svaghed når man i praksis skal arbejde med buskplantninger. Mange begreber er på engelsk eller ret uklare. Min erfaring er at så bliver der stor risiko for ikke at forstå idé og hensigt.

Begreber som 'usynlig lagdeling' eller 'store kvaliteter tæt' er ret uklare. Der er brug for en håndbog og standarder der definerer plantemønstre og som kan bruges når busketter skal være mere end tætte vægge af grønt løv. *looft*

Pension er en stor økonomisk beslutning

Vi har chefrådgivere med speciale i selvstændige og med kendskab til DAG, der kan hjælpe dig til den bedste løsning – inklusiv vigtige forsikringer af dig selv og din familie.

Hvis du vil vide mere om dine muligheder og ønsker et møde med chefrådgiver Kent Laugesen eller Jesper Larsen, så giv os et kald!

”Vi hjælper dig hele vejen med rådgivning om, hvordan du bedst anlægger en stabil pensionsordning”

Kontakt os på telefon: **3393 8600**,
mail: **info@pfs.dk** eller via **www.pfs.dk**

Grøn blomstrende parasoltjorn

Tjorn er et af de træer der både blomstrer overdådigt til glæde for øjet og insektlivet samt giver smukke frugter som særligt fuglene ynder. En variant af tjorn, orientalsk hvidtjorn, *Crataegus nitida*, er fra naturens side et lille forgrenet træ eller en større flerstammet busk der får hvide, relativt store blomster og store, røde frugter som bliver siddende og farver træet efter løvfald. Frugterne kan ofte sidde helt frem til jul før fuglene tager for sig af retterne og tager den sidste pynt af træet.

Joel Klerks planteskole er lykkedes med at forme træet med en enkelt gennemgående stamme og en bred, flad krone og kalder den designede tjorn for parasoltjorn. Ud over formen udmærker den sig ved et mørkegrønt, let skinnende løv der gør den egnet som en naturlig grøn og blomstrende parasol. *thysen*

Tørkeblandning af tre rajgræssorter

DLF's nyeste frøblanding til grønne områder er DLF Masterline 4turf 100. Den er baseret på tre 4turf-sorter af almindelig rajgræs og er derfor ekstra tørketolerant og spirer hurtigt ved lave temperaturer. Blandinger er derfor bl.a. god til eftersåning af boldbaner med sandede vækstlag hvor 4turf også bidrager med en flot mørkegrøn farve.

I udviklingen af frø til plænegræs handler det mest om svingel, rajgræs og engrapgræs, ikke gammelkendte arter som hvene og timoté. Generelt gås der efter typer med højere salttolerance, ikke bare på grund af salte vejrabatter, men også fordi der ophobes salt i jorden når man genbruger vand. Med udviklingen afløser den ene sort den næste, men 4turf er kommet for at blive, lød det fra DLF der er ved at flytte hovedkvarter fra Roskilde til Måløv. *sh*

• Struktørlærlingere holdt deres regionsmesterskab på Have & Landskab. Det endte med en smal sejr til Skovbjerg og Andreas Bing fra ZBC

Render og riste fra Gammelrand

Gammelrand Beton viste allerede i 2021 kæmpestore betonrender med riste der virkelig kan oplagre meget regnvand på bl.a. parkeringspladser og torve. De produceres nu i forskellige mål efter ordre. Ristene der er fra Semitech, er af galvaniseret stål. Fra Gammelrand kan man også få bl.a. L-elementer. Det hele kan leveres i alle størrelser og former produceret på ordre. En typisk bemærkning anno 2023. *sh*

Sokkelrender til enfamiliehuse

Semitech selv stod lige ved siden af Gammelrande med masser af riste og med sin 'sokellufter' der sikrer de regelmenterede 15 cm sokkel selv om der er niveaufri adgang. 1 og 2 meter er standardlængder. Der er huller i bunden, for til enfamiliehuse må vandet godt sive ned ved fundamentet, mere er der nemlig heller ikke. Til større bygninger skal renderen være tæt og løbe til afløb. *sh*

• Moos Landskaber viste hvordan et gravsted kan fungere som en rekreativ mindehave, bl.a. med siddepladser. Foto: Lars Thorsen.

• I Vega Landskabs mindehave følger kvashegnene sig ind i kirkegårdens traditionelle hækstruktur. Foto: Lars Thorsen.

Kirkegårdenes fire bud

DEMOMRÅDE. Nyt areal med fire demoanlæg kirkegårdsprodukter og et særligt talerprogram

En af nyhederne på Have & Landskab var et kirkegårds-tema med overskriften 'Liv på kirkegården'. Målet var at vise løsninger og produkter og inspirere til nye plantningsdesigns. Det skete med et helt nyt område med udstillere af kirkegårdsprodukter og -ydelser, fire demonstrationsanlæg og et program i Fagligt Forum.

Det nye kirkegårdsområde for enden af Strøget havde seks udstillere der målrettet leverer til kirkegårdsbranchen. Derudover henviste hjemmesiden til en række andre udstillere der kunne være interessante for kirkegårdsansvarlige.

Skråt over for udstillingsområdet var fire landskabsarkitekter inviteret til at give hver

deres bud på fremtidens kirkegårdsbeplantning. I demonstrationsanlæg på 6x3 meter viste de vidt forskellige forslag - fra en mindehave for aske-sprede over udmøntning af grøn omstilling til fælles gravanlæg med stauder og naturinspireret tilplantning af ledige gravsteder. Anlæggene var ifølge landskabsarkitekterne godt besøgt, især onsdag der var markedsført som den særlige kirkegårdsdag. De er også beskrevet i et inspirationskatalog på haveoglandskab.dk/viden der henvender

sig til både kirkegårdsledere, gravere og menighedsråd.

For første gang havde Have & Landskab også et særligt foredragsprogram med ét fælles tema - kirkegårde. De fire landskabsarkitekter præsenterede deres tanker om indretningen af fremtidens grønne kirkegård (side 32). Desuden gav to kirkegårdsledere, en graver og en planteskoledarbejder input til forvaltning og drift (side 30). Flere oplæg blev holdt to gange, og 428 gæster overværede de i alt 12 oplæg om kirkegårde. *tvedt*

<p>SØNDERUP MASKINHANDEL A/S</p>	<p>Maskiner til den grønne sektor.</p> <p>Tlf. 98 65 32 55</p> <p>www.sønderupmaskinhandel.dk</p>	<p>Ring for tilbud eller demo.</p>
<p>Ferrari Mizar med stennedlægningsfræser .</p>	<p>Effektivt ukrudtsbekæmpelse .</p>	<p>CAST 800 ECO 100% Elektrisk.</p>

Genbrugsplastmøblet bøjer ikke over tid

Hos By Bang, producent af byrumsinventar, var mange af deres løsninger til specifikke projekter, f.eks. kombinerede bænke og plantekasser, præsenteret. Og ikke mindst endnu et produkt i rejsen mod en mere og mere bæredygtig verden. Bænken Campo fås nemlig med planker af genbrugsplast hvilket ikke er en nyhed i sig selv. Til gengæld er materialet stadig så nyt at mange kunder ikke ved at genbrugsplast ikke er formstabil. Ek-

sempelvis et bordbænkesæt af genbrugsplast vil begynde at bøje over tid og dermed blive ubrugeligt. Den udfordring har By Bang fjernet ved at producere et fuldsvejset stel af galvaniseret stål så hver planke af genbrugsplast er holdt fast og understøttet. Derfor lover producenten en levetid på mindst 50 år på sættet, men ifølge ejer Flemming Bang Christensen kan det sikkert holde til de næste 70. Campo fås med fire slags ben. *It*

Kuplen er portal til natur og inspiration

Njords kupler har kunnet ses i københavnske byrum som Tivoli, Dansk Arkitekturcenter og Zoo, men målet er især skoler og plejehjem. Med en kuppel skabes med et snuhtag et undervisningsrum til f.eks. biologi og natur/teknik mens et plejehjem får udvidet den sæson hvor beboerne kan komme ud. Det blev også understreget, at prisen på lige over 100.000 kr. er lav i forhold til at ombygge eksisterende bygninger til kuppelns funktioner.

Vinduerne i Njords kuppel-drivhuse er lavet i akryl i stedet for glas da akryl er slidstærkt med glaslignende egenskaber der kan genbruges 100% modsat f.eks. polycarbonat. Kuppelns lister er lavet af mindst 75% genanvendt aluminium og er som udgangspunkt ulakerede, men kan mod et tillæg lakeres. Aluminium er valgt bl.a. fordi det er vedligeholdelsesfrit i modsætning til træ og kan genanvendes nærmest uendeligt. *It*

- På første udstillingsdag tog arrangørerne en gammel tradition op og afholdt fyraftenstræf med øl, levende musik og tale af formanden.

Store betonfliser der ligner lavasten

Schellevis er et hollandsk betonproducent der fremstiller betonfliser med mange små og 2-5 mm dybe huller der får fliserne til at ligne lavasten. De fås i flere former og størrelser, kvadratiske, rektangulære og runde, f.eks. 240x120 og 100x100 cm. Fliserne er 12 cm tykke og forstærket med armeringsnet. Den danske importør er Haubjerg Madsen der bl.a. bemærkede at betonen er så tæt at man undgår flisepest. Importøren fører også serien Emperor, keramiske fliser mønstret i træ og op til 160 x160 cm. *sh*

SPISELIGE PLANTER

FAGLIGT FORUM.

Med Francis Cardenau og Lasse Lose kom vi hele spekteret rundt

Der var mange tilhørere til pometmester Lasse Lose og Michelinkok Francis Cardenau oplæg om spiselige planter. Vi var stillet i udsigt at „spiselige arealer i byen kan give fællesskab i det offentlige rum og bringe folk sammen om forskellige smagsoplevelser præget af overraskelse og variation.“

Det er et spændende tema fordi flere og flere interesserer sig for at udnytte naturens rigdomme i køkkenet. Og vi kom vist hele spekteret rundt, både med anbefalinger af rigtig mange urter, deres blomster og deres frugter og med træer og buske og de mange slægter, arter og sorter der i faglige sammenhænge ikke bruges så meget som det kunne være ønskeligt.

Det blev lige berørt at hvad mennesker ikke udnytter, nyder et utal af dyr og fugle godt af og dermed skaber de spiselige planter meget liv.

Jeg var især kommet for at høre om anvendelsen af frugt-

• Kokken og pometmesteren med et udvalg af noget spiseligt. Blandt blomster og de nære slægtninge i Prunus-forbruget var der mange lækre sorter som desværre ikke er i produktion. Forbrugeren, de grønne fagfolk, må efterspørge. De kendes heller ikke fra butikkerne, for her er det helt andre faktorer som holdbarhed og pris der bliver afgørende. Smag er desværre sjældent afgørende, men de to indlægsholdere demonstrerede hvor meget det burde betyde. Foto: Henning Looft.

træer og -buske i rekreative plantninger. Det er mærkeligt nok ikke ret udbredt. Måske tror mange at en mirabel bare er en mirabel. Men nej. I pometet i Taastrup er der samlinger af f.eks. mirabel eller kræge der ikke bare er meget anvendelige i levende hegn, men også meget varierende i blomstring og frugtsætning. Man har på pometet cirka 36 sorter af kræge med meget forskellig smag og anvendelser. De er bare ikke i produktion fordi ingen efterspørger.

Nu har et stort antal fagfolk lyttet og smagt på herlighederne. Det vil være naturligt at næste skridt er at anvende planter med spiselige frugter noget mere. På pometets hjemmeside kan man få et overblik over visse arter og sorter, men det er mest omfattende om æbler. Et opslagsværk om arters og sorter og deres vækstform, frugt og andre egenskaber ville være ønskeligt. Alt koster penge, så måske det kunne være noget for en fond at finansiere? *looft*

Stænger, hamre, muggertes og spader

Brdr. Dahl er ikke mindst kendt for sit brøndgods, men på Have & Landskab var det håndværktøjet der stod i front. Man kunne bl.a. se knopstænger, hamre og muggertes, nogle med plast- og gummihoveder, andre forsynet med gummibaner og kunststoftoppe så man undgår

det hårde slag mod hænder og krop når man arbejder. Antichock kaldes princippet derfor også. Og man kunne se lette komposit- og glasfiber-skafter, bankeklodser, plantskeer, river og andet værktøj fra bl.a. mærker som Peddingshaus, Bacho, Wera, Hul-tafors og Sprehn. *sh*

Et hurtigt rum med femetaget espalier

Jysk Planteservice viste bl.a. deres espalierede æbletræ i hele fem etager. En oplagt straksløsning til private haver, hvor der ønskes rumdeling og et afdække med smuk blomstring og frugtsætning. Jysk Planteservice tilbyder det færdige espalier i seks æblesorter og tre pæresorter til 3.500 kr.

eksklusiv moms, overkommeligt når alderen er 10+ år. I baggrunden ses de 'svævende hække' eller stammehække af avnbøg til bl.a. afskærmning for nedkig fra højereliggende bygninger. De fås også af lind, bøg, blodbøg, sumpeg, paradisæble mv. og kan allerede opleves i bl.a. Esbjerg. *It*

- Guidet besøg i de demonstrationsarealer med græs og urter der blev etableret til Have & Landskab 2021 og som nu viser resultater.

Fremtidens kunstgræsbaner uden gummigranulat

FAGLIGT FORUM. Et sandsynligt forbud mod bildæk til infill retter fokus mod alternativer

I den for de næste 8 år kan det være slut med at anvende gummigranulat fra brugte bildæk som infill i kunstgræsbaner. Det er konsekvensen hvis EU-parlamentet vedtager et forbud. Sådan lød det fra partner og anlægsingeniør Henrik Steinfeldt Andersen, Dines Jørgensen og Co.

Den primære årsag til forbuddet skyldes et ønske om at undgå bevidst udledning af mikroplast til miljøet i de europæiske lande. Kunstgræsbaner udleder årligt 500 kg granulerede bildæk pr. bane pr. år. Og da der er rigtig mange baner - ikke kun i Danmark, men i hele Europa - bliver det til anseelige mængder der årligt for-

svinder fra banerne. Derudover er det svært at foretage afværgeforanstaltninger for at forhindre spildet, oplyste han.

Indtil udgangen af 2031 kan der købes gummigranulat til infill på eksisterende og ved etablering af nye baner. Herefter er det ikke muligt at bruge gummigranulat til efterfyldning på kunstgræsbaner.

Der er ganske vist alternativer til gamle bildæk, men dem der er på markedet p.t., har ikke de samme gode spillemæssige egenskaber som granulerede bildæk. Dertil kommer, at flere af produkterne som f.eks. kork der har været anvendt på flere baner, er en begrænset ressource hvilket får betydning

for både pris og tilgængelighed. Derudover holder kork på vandet hvad der er en stor ulempe om vinteren hvis der kommer frost.

Af andre alternativer nævnte Henrik Steinfeldt Andersen Biofill som er et restprodukt fra sukkerproduktionen. Her er der dog én leverandør på markedet. Men som han tilføjede: Det går vildt hurtigt lige nu hvor producenterne tilbyder nye infill produkter som f.eks. olivenkerner der ikke er nok afprøvet, og her er udfordringen at de er for hårde.

Faurskov Kommune skal etablere en ny kunstgræsbane og spurgte om det er muligt at lave en opbygning der mulig-

gør fremtidigt genbrug ved udskiftning til andre typer græstæpper og infill. Men det er svært at spå om fremtiden, og lige nu er der ingen der ved hvad næste skridt bliver, svarede Steinfeldt Andersen.

Fra tilhørerne blev der også spurgt om kunstgræsbanerne overhovedet har en fremtid set i lyset af at der forventelig vil blive stillet krav til dokumentation af den miljømæssige belastning i form af en miljøvaredeklarationer for alle banens komponenter. Denne vinkel fandt Henrik Steinfeldt Andersen ikke relevant da udfordringen primært omfatter udfasningen af infill fra granulerede bildæk. *mortensen*

Hjemmehørende frugtræer som heistere

På åbne, udsatte og vindbelastede områder kan etablering af større træer være en arbejdskrævende udfordring. Det har Strøjer Plant gjort noget ved. Med deres nye produktion af små heistere får du små, velformede træer der er særligt velegnede at plante ud på disse områder.

Engriflet hvidtjørn, Crataegus monogyna, skovæble, Malus sylvestris, og fuglekirsebær, Prunum avium, er nogle af de hjemmehørende træer som

planteskolen nu er begyndt at producere som små heistere med sidegrene. Heisterne giver små, stabile og solide træer med en fast jordklump der har pæne sidegrene og hurtigt etablerer sig. Heisterne sælges i størrelsen 150-250 cm og i containere på 7,5-10 liter.

De hjemmehørende træer er målrettet til anlæg hvor biodiversiteten sættes i højsædet. De kan bl.a. bruges som overstandere til læplantninger, bynær skov og skovbryn. *thysen*

Stærk batteridrevet sav med 4,1 hk

Stihl kunne bl.a. vise sin batteridrevne motorsav MSA300C med 4,1 hk og op til 40 cm sværd beregnet for professionelle. Det er ifølge Stihl den største batteridrevne motorsav på markedet. Saven drives af det kompakte AP500-batteri der også kan bruges til andet Stihlgrej. Den kan arbejde 40-50 minutter afhængig af arbejdet hvorefter der skal lades op eller skiftes batteri. Kan man ikke det, er der stadig tilsvarende benzinmodeller der arbejder hele dagen hvis man har en dunk benzin med. *sh*

Skyvac renser og beskærer i højden

Til at udføre bygningsdriftsopgaver i højden kan man bruge en Skyvac som Dams Cleaner viste. Det er en kulfiberstang hvor 160 cm stykker klikkes sammen i op til 14 meters højde, og selv om stangen er uhyre let, dalrer den ikke. Man sætter et redskab i den ene ende og en cyklonsuger for den anden drevet af en 5,5 hk Hondamotor. Derefter kan man med Skyvac rense tagrender, beskære beplantning og skrabe mos af taget mv., eventuelt støttet af en trefod. *sh*

Stribevis af solide, flerstammede træer

Kortegaards Planteskole producerer en række store træer som flerstammede og viste flere, solide eksemplarer på udstillingen. Alt fra flerstammede lærk til eg, hvidtjørn og tørst var med til at danne en skov af flerstammede træer på standen. Ingen nyheder. Bare imponerende at de bringer så store træer med ind på udstillingen set fra et planteinspirationsperspektiv. *thysen*

IBF's betonklynke M23 ligner klinker

Disse belægningssten M23 ligner klinker, men er faktisk af beton - og prisen også dét lavere, lød det hos IBF. Formatet er 11,5x23 cm så man kan støde to endesider op mod én langsiden hvis fugen altså er 1 cm bred. Knaster på den ene lang- og endeside hjælper lægningen på vej. Tykkelsen er 6,5 cm. Farven er her mokka, men der er flere muligheder. Holder farven lige så godt som med klinker? Det mener IBF i hvert fald at de gør. *sh*

Oplæg på standene: Kom mere ind i kampen

DEBAT. Klima og biodiversitet fyldte Idverdes og HedeDanmarks talks og masterclasses

Have & Landskabs egen række af faglige lynkurser i 'Fagligt Forum' var ikke det eneste sted at få opdateret sin viden på en halv time. Idverde og HedeDanmark, landets to største anlægsgartnervirksomheder, havde også fuldt program af talks og masterclasses på deres stande, og begge steder blev tidens varmeste emner - klima og biodiversitet og behovet for nye og mere åbne samarbejdsformer - foldet ud og uddybet med otte oplæg på idverdes og syv oplæg på HedeDanmarks.

Fremtidens klimalandskab

Idverde Danmark består af søsterselskaberne OKNygaard, Malmos, Grøn Vækst og Lauge Bonde der tilsammen havde indrettet sig på et 500 m² stort hjørneområde i Skoven med et væld af demonstrationer af naturbaserede løsninger. På scenen kunne man blive opdateret af eksperter fra tre af de fire store anlægsgartnervirksomheder, men også eksterne kapaciteter fik tid på scenen i form af Slots- og Kulturstyrelsens John Nørgaard Nielsen,

Opland Landskabsarkitekters Peter Juhl samt Jakob Sandell Sørensen fra Schønherr.

Sandell talte om hvordan man gennem tværfaglighed og nyskabende tilgange kan skabe klimatilpassede landskaber med naturbaserede løsninger der både respekterer naturen, mennesker og arkitektoniske visioner.

„Der er behov for at vi har modet og viljen til at udvikle vores tilgang til hvordan vi arbejder med landskaber. Der er mange flere muligheder og kvaliteter når vi i højere grad samarbejder på tværs af fagligheder, men der er også barrierer. Den dialog og erfaringsudveksling skal vi have,“ sagde Jakob Sandell Sørensen der var på scenen til emnet 'Naturbaseret klimatilpasning er fremtidens landskab' med OKNygaards udviklingschef for klimatilpasning Kristoffer Sindby.

„Vi har virkelig brug for at tale med hinanden på tværs af vores siloer når vilkårene og visionerne ændrer sig som de gør netop nu med biodiversitetskrisen og klimaforandringerne. Det er både den akade-

miske viden som skal ud i praktikken, og praktikken erfaringer der skal tilbage til det akademiske niveau. For vi har brug for at få bygget økosystemtjenester ind i vores byer, og det kræver samarbejde og en forståelse for at et grønt anlæg ikke er færdigt når det er anlagt,“ fortalte Kristoffer Sindby og pointerede at flere og flere kunder rykker sig og er mere åbne for bæredygtige tiltag, men det er stadig i høj grad prisen som får lov til at afgøre ambitionsniveauet.

Krav på vej, så kom i gang

HedeDanmark holdt syv faglige oplæg i teltet ved deres stand hvor medarbejderne også stod og talte især biodiversitet med gæsterne i løbet af alle tre dage. Pressechef Christian Munk fortæller at HedeDanmarks markante fokus på klima, bæredygtighed og biodiversitet på Have & Landskab både skyldes kundernes efterspørgsel og firmaets egen pligtfølelse.

„Denne sommer har med al tydelighed vist at klimaet er på vej i den forkerte retning, så vi ser det som en samfundsopgave at hjælpe med at modvirke de negative effekter. Interessen er heldigvis stor derude, bl.a. fordi der ikke er lang tid til at alle store virksomheder skal leve op til nye ESG-krav. Du kommer simpelthen ikke til

at drive virksomhed hvis du ikke kan afrapportere omkring bæredygtighed. Det er den største og vigtigste opgave lige nu, og hvis du ikke er i gang, kan jeg ikke understrege nok at du skal i gang nu,“ siger Christian Munk.

Tal på biodiversiteten

På HedeDanmarks stand var oplægget 'Sæt tal på biodiversiteten' velbesøgt da der endnu ikke er fælles fodslag i branchen om hvordan man monitorerer og dokumenterer effekten af forskellige tiltag. Her fortalte biodiversitetschef Mads Flinterup om HedeDanmarks erfaringer med at dokumentere udviklingen på den 2 ha forsøgspark etableret ved hovedkontoret i Viborg.

„Vi er gode til at sætte tal på CO₂, men det er sværere at kvantificere biodiversiteten, i hvert fald i stor skala,“ fastslog Mads Flinterup der derfor har brugt FaunaPhotonics nyudviklede system til at sætte tal på den svære biodiversitet. Her måler systemet via kamera og sensorer hvor mange insekter der flyver forbi og kan også inddele dem i slægtsgrupper, men dog ikke helt ned på dokumentation af det enkelte insekt, bortset fra humlebier og honningbier.

Dog bliver genkendelsesteknologien løbende bedre på grund af kunstig intelligens. Til oplægget blev det understreget at hvis man vil bruge metoden, er det vigtigt at opsætte kameraet det rigtige sted da dokumentationen ikke kan bruges hvis det bliver nødvendigt at flytte kameraet.

Den mest besøgte talk på HedeDanmarks stand var 'Muslinger - føde og biodiversitet' med seniorspecialist, Marin Økologi i WSP, Maren Moltke Lyngsgaard. Her kunne man høre hvordan muslingen kan være svaret på mange af havets udfordringer - lige fra kvælstofforureningen og havets biodiversitet til klima- og miljøvenlig fødekilde.

Et indlæg til rette tid, for ifølge pressechef Christian Munk bliver netop den blå biodiversitet ofte glemt når kommuner og store virksomheder kaster sig ind i kampen for at mindske faldet i livets mangfoldighed. *lt*

• Peter Juhl taler. Både hos HedeDanmark og Idverde (billedet), var der faglige oplæg. Foto: Lars Hestbæk.

MØD OS PÅ HL23

CERAMIC TIMBER

NYHED! Beton møder keramik.
Æstetik og funktionalitet
på højeste niveau.

Mød os på messen Have & Landskab i Slagelse fra 30. august til 1. september 2023. Du finder både flotte nyheder, som Ceramic Timber og mange andre spændende løsninger til have og landskab.

Se hele vores kollektion og hent din gratis billet på: www.rbrc.dk.

Ses vi på HL23 stand Torvet 46?

Kontaktinformation:
www.rbrc.dk.

• I-Tree Eco registreringen kunne ses på flere træer på Have & Landskab.

Med I-Tree kan man bedre værdisætte sine træer

FAGLIGT FORUM. Man kan derved lettere gå i dialog om planlægning og forvaltning

I-Tree er en række gratis softwarepakker der kan opgøre og værdisætte træers fordele i byerne. Systemet kan f.eks. bruges til at kvantificere træers optagelse af CO₂, kronedække, mindsning af luftforurening, dæmpning af temperatur og reducere af overfladevand. Derudover kan man sætte krone og øre på træernes økosystemtjenester så det er lettere at gå i dialog om planlægning og forvaltning af byens træer. Der kan ikke måles på biodiversitet endnu, men der arbejdes på det.

Det oplyste Emilie Kjær Vinther, urban landskabsingeniør, Grønt Aftryk. Hun forklarede videre at systemet er udviklet af USDA Forest Service i 2006 og består af data baseret på videnskabelige studier fra hele verden. I-Tree Eco og I-Tree Canopy indeholder danske data og benyttes i flere danske kommuner i DK.

Brug af I-Tree Eco kræver som minimum input af oplysninger om træets slags, art og stammediameter. Derudover anbefales det at indtaste oplysninger om kronediameter, stammehøjde, manglende krone (i %), topdød (i %) og beskæring (i %). Til uddybende analyser oplyses andel af kronen der får sollys, placering i forhold til bygninger og arealanvendelse. Registreringerne

kan foretages individuelt af enkelttræer eller plot-baserede med flere træer. Systemet er GIS-baseret hvilket er en fordel hvis træerne allerede er registrerede. Resultatet af I-Tree Eco registreringen kunne ses på flere træer på Have & Landskab.

I-Tree Canopy kan anvendes til at vurdere kronedækket i en kommune eller til at specificere hvor i kommunen der mangler træer, oplyste Emilie Kjær Vinther. Derudover findes en række andre værktøjer som kan bruges til at vurdere hvor der mest fordelagtigt kan plantes træer langs en motorvej eller i forhold til en bygning, og hvor meget temperaturen kan reduceres i byerne.

På spørgsmål fra salen, svarede Emilie Kjær Vinther at der ikke er økonomiske data på boliger i forhold til andelen af træer, men det kan komme da systemet hele tiden er under udvikling. Systemet indeholder heller ingen oplysninger om CO₂ der er medgået til etablering af træerne herunder udledning af CO₂ i planteskoler hos leverandører af jord, vækstmedier m.m. og transport heraf. I-Tree medtager kun træets brugsfase, så derfor er man langt fra en fuld kortlægning af træernes CO₂-udledning set i et livscyklusperspektiv. *mortensen*

Mr. Fill propper og giver ren besked

Hitsas hollandske affaldsbeholder Mr. Fill komprimerer affaldet op til seks gange med en 'komprimator' lige som en skraldevogn så der kan være meget mere. Desuden oplyser beholderen selv hvor fyldt den er så man kan stryge den af tønningsruten hvis der stadig er plads nok til mere skrald. Det sparer meget især på fjernesteder hvor der ikke kommer så meget skrald. Solcеллетoppen sørger for energien - eller er på vej til det. Et testforsøg kører p.t. *sh*

Belægning bindes sammen af lignin

Man kan forstærke grus- og asfaltbelægning og begrænse støvgener med bitumen eller salt, men man kan også bruge en ren vegetabilsk løsning med lignin der limer de små partikler til de store. Dustex havde taget et glas med, produceret af fyrretræ. Det norske produkt er ifølge Dustex miljøneutralt og giver ikke rustproblemer. Lignin blandes med vand og køres ud med vandvogn. Det bør være mindst 10°, og overfladen lidt fugtig. 1,80 kr. pr. m². *sh*

Debut for Wacker Neusons hjulgraver

Stemas gav premiere til Wacker Neusons 10 tons hjulgravemaskine EW100 med 135 hk. „Den rummer masser af funktioner og features og sætter simpelthen nye standarder for fabriksmonteret udstyr. Bl.a. har den forudindstillinger af mange funktioner, så det er nemt at gemme flere maskin-

føreres foretrukne indstillinger. Det gælder bl.a. joystick-konfigurationen“, lød det fra importøren. Maskinen har cruisecontrol og frit valg mellem firehjuls- eller krabbestyring. Stemas viste også en eludgave af Wacker Neusons teleskoplæsser T4512, dog kun som en prototype. *sh*

Med TreeEbb finder man det rigtige træ

En gammel gul og sort bus var parkeret for enden af Strøget. Den viste sig at tilhøre den hollandske planteskole Ebben Boomwekers der bruger den til at køre gæster rundt på den 550 ha store planteskole, men dog kom til Danmark på en lastbil. Ebben er et familiefirma hvor 5. generation nu står

ved roret, og ser Danmark som en markedsmulighed. Ebben har en TreeEbb (treeebb.com) hvor man ud fra kriterier som geografi, anvendelse, plantetype, særpræg, klima, jordbund mv. kan klikke sig til forslag til art, klon og proveniens. På standen omdeltes et hæfte om at bruge TreeEbben. *sh*

Hedvand og skum fjerner ukrudt

BPK Maskiner viste sin trailermonterede Elmo-maskine der bekæmper ukrudt med hedvand og skum. Først rammer det varme vand, og så lægges skummet oven på så virkningen når ned i roden. Vandtanken varmes op om natten. Næste dag holder vandet 96 grader i 4,5 timer, også fordi man om dagen supplerer med batteri og solceller på taget. Vand og skum føres ud med en 20 meter slange og et mundstykke i op til 26 cm bredde og med tredelt rør der suger luft ind og danner skummet. Med en lanse med spyd kan rod ukrudt også bekæmpes. Skummet dannes af en væske med kokosolie, majsolie og kartoffelstivelse i en 20 liter dunk (foto). Der går 1,5 liter af denne væske til 1000 liter vand. *sh*

Den grønne box hjælper træerne

Box of Green hedder den hollandske plantekasse med et vækstmedie i midten med 20 cm tykke rockwoolbats uden på en hessianpose der forgår. Med sit 95% porevolumen rummer rockwoolen 400 liter vand. Så man skal ikke vande nær så tit som med vandingsposer, kun 2-3 gange det første år, lød det fra Hans Kjærgård der henter boksen hjem.

Træets finrødder vokser ud i rockwoolen og er med til at holde træet fast. Ellers er der to opbindingspæle med. Rockwoolen dækkes af et tyndt lag jord så den ikke ses. Det bliver dernede, men er dog et naturmateriale, sagde Kjærgård. Der er to faste størrelser, 100x100 cm, 120x120 cm, begge 60 cm høje, men specialstørrelser er også mulige. *sh*

Schäffer

2445 S

- HELT NY MODEL

- Håndterer 2000 kg på palle
- Vægt 2550 kg / 2750 med kabine
- 50 HK - Masser af kraftoverskud
- Nyudviklet højtrykshydraulik

WWW.SCHAEFFER.DK
+45 99 28 29 30

HELMSSERVICE

Er leveret 7 år - 20% ud - 20% rest. Ekstraudstyr i kuglekommande på tillæg. Der tages forbehold for prisændringer.

LAGERFØRENDE FORHANDLERE

Anker Bjerre, Holstebro	37421010
Almas Park & Fritid, Aalborg	96330300
A.P. Jørgensen, Ribe	75420977
Farsø Maskinhandel	99633222
Glamsbjerg Maskincenter	54721460
Halden Maskiner	20296588
Henrik A. Fog A/S	43966611
Helms TMT-Centret, Herning	99282930
Helms TMT-Centret, Aarhus	86109108
Helms TMT-Centret, Ringsted	57811100
Midtdjurs Traktorlager A/S, Nimtoe	86398488
O. Søndergaard & Sønner, Otterup	64851102
Svendsen A/S, Roskilde	46755522
Svendsen A/S, Bornholm	56947450
Vegterlev Landbrugs & Maskinservice ApS	24600050

MASKINE TIL LEVERING I 2022

Schäffer

CONSTRUCTION

DIN KOMPROMISLØSE HJÆLPER
NÅR ARBEJDET BLIVER RIGTIG TUNGT!

• Figur af Cecil Konijnendijk fra hans Powerpoint anvendt på Have & Landskab.

3-30-300 er vejen til flere bytræer

FAGLIGT FORUM. Tre timers workshop med Konijnendijk og danske eksempelkommuner

Flere træer i byen var hovedsigtet for 'Workshop om 3-30-300' der var en del af Fagligt Forum på Have & Landskab, men også brød konceptet med et tretimers langt event med stjernevisit: Cecil Konijnendijk, professor i urban forestry ved University of British Columbia og direktør for Nature Based Solutions Institute i Malmø.

Formålet var at afdække visioner for og dele erfaringer om bytræer så vi - med inspiration fra danske og internationale eksempler på masterplaner og strategier for byskove og bytræer - kan komme fra vision til handling.

Konijnendijk introducerede tommelfingerreglen 3-30-300: Man skal kunne se 3 træer (af en god kvalitet) fra sit hjem, bydelen skal have et kronedække på mindst 30%, og der må højst være 300 meter til et offentligt grønt område (af en vis kvalitet). Især kronedækket kan være abstrakt, f.eks har Barcelona generelt et kronedække på 20%, men visse ældre bydele har kun 5%. Det ser man også i mange andre byer hvor de ældre kvarterer ikke har plads til træerne.

Vi planter for kommende generationer, men allerede nu føles klimaændringerne markant, og den forgangne sommer har understreget behovet. Under hedeølgen i 2018 havde Europa en overdødelighed på 40.000. Et kronedække på 30% kan mindske det med en tredjedel.

Birmingham, UK's næststør-

ste by, har taget 3-30-300 til sig og arbejder med kronedækket i veldefinerede nabolag i form af både flere træer og flere byskove som beskrevet i Urban Forest Masterplan for Birmingham 2021-2051.

Byen er kendt for sine mange parker og rummer cirka 1 mio. træer der giver et estimeret kronedække på knap 22%. Men kronedækket har social slagside. Velhavende kvarterer har langt størst kronedække. Birminghams grønne struktur værdsættes dog af befolkningen der kan se træernes betydning og forstå masterplanens vision der ses som en vigtig investering i fremtiden.

Den store skovrejsning

Fire danske kommuner fortalte om deres grønne planer. Hanne Lund Steffensen fra Århus fortalte om skovrejsning, naturudvikling og bytræer. Det kræver bl.a. arealkøb, og samarbejde med borgere og virksomheder. I kommuneplanen skabes blågrønne forbindelser, strømningsveje og grønne korridorer, og der stilles konkrete krav så parkerne sikres og intet byggeri opføres i de blågrønne forbindelser.

Biofaktoranalysen er et godt værktøj. Kroneareal giver høje point og skal motivere til at bevare og skabe beplantning, og nye træer giver kun point hvis vækstvilkårene er i orden. Befæstelsesgraden kan indskrives i lokalplanerne med et krav om biofaktor 0,6. Mere grønt betyder mindre drift idet budgettet til drift ikke

ændres - hvilket kunne bekræftes fra alle sider i salen.

Forstadens visioner

Steen Himmer fra Gladsaxe Kommune fortalte om de planmæssige visioner nedfældet i Grøn analyse fra 2017, Vores Grønne Gladsaxe fra 2018, Træpolitik 2019 og Arkitekturpolitik 2022 'Gladsaxe for mennesker'. Kommunen er som forstad ikke præget af store offentlige parker.

Byen inddeles i områder der hver analyseres for fælles grønt og afstande til de grønne og for grønne potentialer som kiler, veje, oaser, parker mv. Kommunens træpolitik gav et godt administrativt grundlag til bl.a. fældninger og forvaltning af risikotræer.

Tinglyser private træer

Lars Vandkjær fra Hjørring Kommune fortalte om en stra-

tegi hvor private træer kan tinglyses. Kommunen betaler omkostningerne, og til dato er der 16 tinglyste træer. Der gøres et stort arbejde for at folk bliver oplyst og hørt om naturpolitik, bevaring og registrering af træer. Det gøres bl.a. med flyers og artikler.

Præsentationen udløste en diskussion i salen om kapitalisering af træer og erstatning ved fældning og hærverk af træer, om den er høj nok til at folk unnlader at fælde træerne. Deltagere fortalte om grelle eksempler på at det kan betale sig at fælde træer. Der blev også henvist til værdisætningen af træer i-Tree.

Kommunens træstrategi

Henrik Abildgård Nonnegård fra Kolding Kommune fortalte at de har registreret 12.644 træer, en registrering der nu kan bruges og forholde sig til

• Konijnendijk: Kronedække på 30% kan mindske overdødeligheden.

andre planer og strategier. Kommunens træstrategi yder faglig bistand og sparring for andre forvaltninger, borgere og bygherrer. Det giver klare fordele at træstrategien er integreret i kommunens bynaturplan, biodiversitetsstrategi, klimahandlingsplan og bæredygtighedsstrategi.

Nonnegaard mærker generelt større interesse og forståelse for træer og for det grønne. Han er stor tilhænger af 3-30-300 og ser mange muligheder i værktøjet der bla. kan indgå i lokalplaner.

Konijnendijk viste eksempler fra Skåne hvor f.eks. Malmø har politisk flertal til at indskrive 3-30-300 reglen i deres kommuneplan. Andre svenske byer har vist samme interesse. Han understregede også at vi kan gøre meget for at gøre byerne grønnere, f.eks. med miniskove, skolegårde, kirkegårde, gader, community gardening, lommeparker mv.

Lützens egen kommentar

Træerne giver mental og generel sundhed og visuel/arkitektonisk kvalitet, beskyttelse mod støj, renser luften, optager regnvand, køler luften, understøtter bynaturen og øger biodiversiteten.

Ja, men vi har også brug for at se det omsat til virkelighed, og der er der brug for politisk, folkelig og økonomisk opbakning. Her hjælper 3-30-300 rigtig godt, reglen er let at forstå, genfortælle og bruge. Politikerne vil forstå dens enkle budskab og tage det til sig.

Næste skridt kan være at kulgrave Danmark for gode eksempler på beslutninger om bytræer. Jeg nævner i flæng platanerne i Kgs. Lyngby, Odense by, gadetræer på Frederiksberg og grænsesøgende projekter som Bryggervangen på Østerbro. Vi skal udtænke og prøve muligheder for at ændre vore byer så der er plads til flere træer.

De grønne foreninger bør lægge større pres på politikere, skabe øget forståelse i befolkningen, i medier, i skoler og institutioner osv. På en solid faglig måde. *lützen*

På Have & Landskab blev emnet også gennemgået af Cecil Konijnendijk i en 20 minutters seance på linje med de øvrige oplæg på Fagligt Forum.

• Skoven har sin egen identitet på Have & Landskab, og det er også her man stadig kan se arbejdende grej.

Keramikfliserne der ligner træ

RBR viste på Have & Landskab sin keramikflise Ceramic Timber der ligner træ, og som limes på betonfliser der er 40x80 cm og samlet 5 cm tyk. Keramikflisen er beregnet til terrasser og andre steder hvor man kan ønske sig et særligt udtryk og selvfølgelig vil betale dét mere. Produktet sælges kun på bestilling. Keramikflisen lægges som en almindelig terrasseflise. Der er afstandsknaster så fugebredden holdes, og kantafskallinger undgås. Flisen er ifølge RBR tung nok til at der ikke er brug for kantsten. *sh*

Ny og holdbar alunrod fra Majland

Alunrod, på latin *Heucera*, er ikke altid de mest holdbare og velegnede stauder til anlæg og større flader da de har det med at forsvinde med tiden. Den nye alunrod, *Heucera 'Berry Timeless'* er en ny sort fra Majland Stauder. Den blomstrer rigt og er en af sorterne i den nye serie af alunrodhybrider med navnet 'Timeless' der netop er forædlet efter at være mere holdbare end hidtil set.

Med sine varierede blade i grønne og sølvfarvede nuan-

cer lyser 'Berry Timeless' flot op i det grønne og tilmed året rundt da den bevarer løvfarverne om vinteren. Samtidig får den et rigt flor af rødviollette blomster som løfter og farver beplantningen løbende i sommermånederne.

Sorten bliver cirka 40 cm høj, trives i sol til halvskygge og anbefales plantet med 5-6 stk./m² for at lukke og dække jorden. Stauden er flot forrest i bede og anlæg f.eks. med lavere og mellemhøje græsser og stedsegrønne. *thysen*

Sejr til Skovbjerg og Bing

STRUKTØRMESTER. ZBC-lærlinge vandt efter målfoto i konkurrencen med sten og fliser

Der var tæt løb da fire hold med to struktøreløvere på hvert kæmpede til regionsmesterskaberne for struktøreløvere alle tre udstillingsdage på Torvet på Have & Landskab. De tre uvildige dommere måtte tilbage og måle en ekstra gang, og det var med mindst mulig forskel at Sebastian Skovbjerg og Andreas Bing fra ZBC løb med sejren. Og dermed retten til at kæmpe om Danmarksmesterskabet til DM i Skills næste år. Konkurrenceprojektet var en belægning med sten og fliser.

„Det var nogle meget flotte resultater i en ensartet, høj kvalitet. Det var virkelig småfejl som vi måtte rundt og støve op for niveauet var virkelig i top hos alle fire hold,“ lød det efter konkurrencen fra uddannelseskonsulent John Hvass fra Byggeriets uddannelser der står bag konkurrencen. Han stod også bag arrange-

mentet da der blev holdt DM for brolæggelever på HL21.

„Skolen ZBC har lagt sig i sejen for at få alt til at flaske sig, og det er de virkelig lykkedes med. Det har været sindssygt spændende at overvære, og trods regnen torsdag var der vild aktivitet, både fra besøgende og lærlingene der gav den gas,“ siger John Hvass.

I starten så det ikke ud til, at Sebastian Skovbjerg og Andreas Bing ville vinde. „Vi var pressede fordi vi kom til at sætte belægningen i den forkerte højde fra start, og endda to gange. Så vi måtte rydde det hele og starte forfra,“ fortæller Andreas Bing. Sebastian Skovbjerg supplerer: „Men vi kom jo efter det på dag to. Vi kørte bare igennem hvor Andreas arbejdede ud med belægning, og jeg rendte og lavede skæring.“

Andreas Bing har planer om at blive selvstændig, men efter

• Sebastian Skovbjerg (th) og Andreas Bing på den belægning de vandt med. Mellem dem flaglærer fra ZBC Luna Iburg. Foto: Lars Hestbæk.

svendebrevet i 2025 vil han først blive nogle år hos den nuværende læreplads TM Entreprenør A/S. Samme holdning har Sebastian Skovbjerg der er i lære hos CG Jensen.

De andre deltagere som alle var på nippet til at ende til DM i Skills var Victor Hallgren Skaarup og Mikkel Friis fra EUC Sjælland, Nicklas Ander-

sen og Mads Valentin Bjerregaard fra Next samt Benjamin Tofthøj og Patrick Ziegler fra RTS Vilvorde. *lt*

Der var et væld af præmier til alle hold. Hele konkurrencen var sponsoreret af: IBF, Valdemar Højland ApS, Valdemar Højland Transport, ZBC, Colas Grusgrave, Jesmig Brønddæksler, Stark Slagelse, Brødrene Dahl, ScanPipe Danmark, 3F Slagelse, AO Slagelse samt Farum Beton & Natursten.

Moderne bolsjehamre og meget mere

Tyske Halder fremstiller hamre, også til belægningsarbejde med fliser, brosten, kantsten, men slagindsatsen er ikke metal, men plast, gummi, nylon mv. i forskellige størrelser og hårdheder. De blev udstillet af HJS Værktøj. Dem med plast er kendt som bolsjehamre, og den viste er netop en Simplex 60 bolsjehammer hvor slagindsatsen er 'superplastik' på

den ene side og hård gummi på den anden. Tallet 60 refererer til diameteren på 60 mm. Fordelen ved de alternative materialer er ifølge importøren bl.a. at der er mindre rekyl og støj, at man skåner materialet man arbejder med og undgår flyvende metalsplinter. Skaft, slagindsats og hammerhovede kan let skilles så man let kan skifte slagindsats. *sh*

TAK HERFRA

Denne reportage fra Have & Landskab '23 er skrevet af Søren Holgersen (sh), Lars Thorsen (lt), Jeanette Thysen (thysen), Henning Looft (looft), Tilde Tvedt (tvedt) og Niels Lützen (lützen). Under hver artikel er de nævnt med den viste signatur. Søren Holgersen har som redaktør haft sidste hånd på artiklerne og er ansvarlig for reportagen. Ret forslag og kritik til sh@dag.dk.

Menzimuckken når hele 8,5 meter op

Udstillingens højeste maskine stod HedeDanmark for. Menzimum M 545X hedder den 14 tons tunge schweiziske firehjulstyrede maskine der er en kombineret skovmaskine og knuser. Den rækker til 8,5 meter op når armene er rakt helt op og benene klemt helt sammen. Imens holder spadeklør

kæmpen stabil, også på skrånninger, lød det fra HedeDanmark der fastslog at maskinen er god i uvejsomt og svært tilgængeligt terræn, f.eks. baneterræn og grøfter. Den har også nogle ekstra muligheder, f.eks. at skubbe træer omkuld og udføre veteranisering fra stor højde. *sh*

HONDA

Power uden kompromis

Batteridrevne Plæneklippere

HRG 466

HRX 476

Batterier sælges separat

Honda - begyndelsen på et langt venskab

Med en kraftig børstelos 1.8kW elmotor og ny batteriteknologi, sætter Honda nye standarder for batteridrevne plæneklippere.

Med et robust klippehus i stål eller det rustfrie polycarbonat får du den holdbarhed og ydelse, som du forventer af en Honda plæneklipper. Plæneklipperne er selvkørende og HRG har 'Selective Mulching', hvor du med et håndtag kan skifte mellem opsamling og bioklip, mens HRX har variabelt bioklip med kombineret opsamling i 5 trin.

Opsamleren er designet til at blive helt fyldt hver gang og maskinen er IP54 beskyttet, så du kan klippe vådt græs nemt og sikkert.

Find din plæneklipper på hondapower.dk

ENGINEERING FOR *Life*

Værdien af at plante og pleje

PLANTEANVENDELSE I PRAKSIS 27. Planter og plantninger skal tilgodese naturens trivsel, menneskers trivsel og andre formål, men uden vækst og vitalitet bliver intet tilgodeset

Af Henning Looft

Fagfolk der arbejder med planteanvendelse, påtager sig et stort ansvar for mange generationers trivsel, for naturens udvikling og tilstand og for det arkitektoniske udtryk i by og i landskab. Det gælder lige fra bygherrer og projekterende til generationer af dygtige forvaltere og driftsfolk, der plejer og udvikler.

Tre gartnere tilplanter et større areal med 3-års planter af stilkeg. Vi spørger hvad de har gang i. Den første svarer at hun planter eg, præcist på række, træder planterne til og sikrer at de står godt fast. Den anden svarer at hun er ved at skabe en egeplantning der hurtigt skal komme i god og hurtig vækst. Den tredje svarer at hun er ved at skabe en lys og karakterfuld egelund.

Sammen er de et godt team, for de har hver især blik for

noget væsentligt, men med et lidt forskelligt tidsperspektiv. Det er godt, for netop tid er afgørende når man arbejder med planter og plantninger. Man sår nogle frø eller planter nogle unge planter. De vokser, bliver plejet og udvikler sig og efter en kort årrække er der fremelsket en frodig og karakterfuld plantning der tjener sine formål.

- Løvbakkerne nord for Herning er et gammelt egekrat og alderen på de ældste træer er ukendt, men langt over 100 år. Egekrattet er opstået fordi sandjorden aldrig har været dyrket, og udtrykket skyldes konkurrencen om lys, vindens hærgen og dyrs gnaven og gnutten. De fleste holder meget af stedet, og med omhyggelighed kan motivet som man finder i gamle egekrat, genskabes, især på næringsfattige jorde.

I princippet planter man traditionelt, men allerede i etableringsperioden skal træerne have god afstand så de forgrener sig rigt nedefra. Udviklingsperioden vil så bestå i at fjerne træer der gror for regelmæssigt og i stedet give de skæve, forgrenede og krogede træer plads.

Hvordan det bliver, kan man intet vide om, men man kan regne med at efter cirka 20 år har man en egelund med træer af usædvanlig fremtoning. Det er så blandt dem man fortsat vælger hvilke der skal vokse videre. Nogle vil tro at det er ægte natur. Det er det næsten også, og naturindholdet bliver stort ligesom i en stævningsskov. Men det er og bliver et skabt udtryk. Foto: Henning Looft.

Kyndige fagfolk ved godt at tid er et afgørende forhold for plantninger der konstant er i udvikling, ligesom vækst og frodighed er afgørende forhold. For at få succes med plantninger er det dog helt afgørende at beslutningstagere, dem der bestemmer og betaler, forstår hvad der skal til så forventningerne kan blive indfriet. Det er både en vigtig og

interessant opgave at sikre den forståelse uanset om det er planlægning og projektering eller de efterfølgende mange års drift og pleje.

Ud over at sikre at beslutningstagerne er blevet fortlørlige med hvordan plantninger dyrkes og udvikles, så er det rimeligt at offentligheden også får indsigt og får nogle forventninger. Det er næppe detaljer og tekniske forhold der har interesse, men mere hvad man kan forvente, hvornår man kan opleve noget og hvad det helt særlige er.

De første beslutninger

Hvad er en påtænkt plantnings formål? Svaret er ikke altid enkelt og ligetil, for grønne omgivers værdi kan opgøres på mange måder og afhænger tit af hvem der opgør.

Der er derfor altid en del forhold der indgår og afvejes i beslutningerne, og mange

- Nord for Herning ved Løvbakkerne er en ny skov næsten to vækstsæsoner gammel. Skoven er plantet som blandingsskov med bl.a. eg, bøg og lind og med rødæl som ammetræ. Herudover indgår et større antal arter i plantningen. Planterne er generelt i god vækst på den næringsfattige jord, og kun ubetydeligt få er gået til.

Endnu kan man se over toppene, men det vil ændre sig i tredje vækstsæson hvor rødæl vil være over to meter og give gode vækstbetingelser for de øvrige træer. Om yderligere to vækstsæsoner er plantningen veletableret, ammetræerne væk, og så begynder den egentlige udvikling og fremelskning. Det kan gå mange veje, så der skal træffes nogle beslutninger som skal kommunikeres ud. Hvordan udtrykket bliver de næste mange hundreder år, bliver fastlagt gennem udviklingsplejen over de kommende 15-18 år.
Foto: Henning Looft.

- I Sletten ved Holstebro er skoven etableret som en mosaikskov hvor de forskellige delområder har hver deres karakter og karaktertræart. I en mosaikskov kan man langt bedre sikre en stor variation end i blandingsskoven hvor konkurrencen mellem træarterne er stor, og udyndinger alligevel afgør udtrykket. Skovplantningen er cirka 20 år og udviklingsperioden endt. Mosaikdelene har forskellig karakter bestemt af træartsvalget, og imellem er der små lysninger, så variationen fremstår tydelig.

I de kommende år bliver hugst bestemmende for i hvilken højde trækronerne begynder. Hugger man ikke, vokser alle træer ret op og får kun løv højt oppe. Hugges der godt ud, kan en del træer få brede og lavtsiddende kroner. Der kan kombineres med mange små lysninger, så træerne får stor variation. Det kræver sans for vækst at være ansvarlig for skovens udtryk. Foto: Henning Looft.

fagligheder bliver bragt i spil. Landskabsfaglige, fagtekniske, biologiske, psykologiske, sociale, økonomiske, samfundsmæssige og mange andre. Planter og plantninger betyder noget for alle og har mange værdier.

Inden selve planteopgaven er der derfor behov for at formulere et program for hvad der er formålene, altså hvad man vil opnå, og hvordan formålene afvejes og prioriteres. Det er vigtigt at dem der beslutter og betaler har en klar idé om hvad formålene er. Det lyder kompliceret, men er det ikke.

En god professionel hjælp er derfor at forsyne beslutningstageren med få, men letforståelige sætninger om formålene og de argumenter der begrundes formålene. De skal være så tilpas enkle og klare at enhver journalist også let vil kunne formidle til en større kreds.

Når det er gjort, er den næste opgave at formulere den idé der skal ligge til grund for projektering, plantning, pleje og andre opgaver. Heller ikke den opgave er kompliceret, men til gengæld helt afgørende for plantningens udvikling. Idéen skal naturligvis vinde gengang hos beslutningsta-

gere og dem der betaler, men lige så vigtigt er at den skal kunne forstås af de personer der senere kommer til at arbejde med opgaven i praksis. Hvis man ikke får instruktioner i hvad der er meningen, så er det ikke nemt at udvikle og fremelske plantningen så den kan leve op til formål og idé.

Bliver man usikker på en indsats, så er det altid hensigtsmæssigt at overveje hvad der giver beslutningstagere, samfundet eller naturen værdi fremfor hvad man selv synes i den givne situation. Plantningens program med formål og idé er altid ledetråde, i første

omgang dog kun frem til cirka 20-års alderen fordi plejeopgaverne bliver anderledes når udviklingsperioden afsluttes.

Det er en vigtig opgave for fagpersoner at formulere formål og idé der er lette at forstå, kan være værdifulde ledetråde for de fremtidige indsatser og være en del af beslutningstagerens målestok for om der er skabt værdi for indsatsen. Som et supplement kan man vise referencer, altså fotos af situationer der kan være forbillede.

Vækst, vitalitet, frodighed
Uanset formål og idé som altid er ord og hensigter, er der an-

• På Jernbjerggård ved Slagelse hvor Have & Landskab holdes, blev der i 2017 etableret en demonstrationsplantning med buske. Hvis der er en myte om at busketter er kedelige, vanskelige og dyre, aflives den her.

Idéen var at vise hvordan forskellige plantemønstre giver forskellige udtryk. Udgangspunktet var at buskplantninger burde opbygges som etagerede plantninger hvor buskene får bedre mulighed for at fremstå med deres særlige karakterer fremfor en kompakt mur af løv.

Det er lykkedes ret godt, og her seks år efter kan man opleve veletablerede busketter med tre eller fire etager afhængigt af om der indgår stauder. På fotoet ses et udsnit af en plantning med gråløvede arter med havtorn, gråpil, fyr og perlekurv.

Buskene har plads til at vokse så frit at deres karakterer træder frem. Det øger herlighedsværdien med former, farver og frugter. At etablere flere etager kan formentligt gøre buskettet lidt mindre plejekrævende fordi lys bedre kan lukkes ude fra jordbunden. Foto: Henning Looft.

dre forhold fagpersoner har langt større indflydelse på, og som alle, både beslutningstagere og offentlighed, kan følge med i. Det er plantningernes udvikling og fremtoning.

Nøglebegreberne er vækst, vitalitet og frodighed. Selv om mange er vokset op i byer og måske aldrig selv har dyrket et stykke jord, er de fleste i stand til at se når plantninger gror, trives og vokser og instinktivt ved man når det ser rigtigt ud.

Det er lige omvendt hvis en plantning mistrives og sygner hen, så breder usikkerheden sig. Er det bare noget midlertidigt som retter sig? Eller er det det i virkeligheden ret normalt? For fagpersoner er det nemt at svare på. Det drejer sig om sjusk, utilstrækkelige

evner og mangel på forståelse for hvad der er de helt centrale opgaver som at skabe vækst og frodighed - uanset formål og idé.

Grønne fagfolk skal derfor påvirke beslutningsprocesser på ethvert niveau med deres viden og erfaring. Om det drejer sig om klimasikring, biodiversitet, nybyggeri, renovering af plantninger i by og på land eller bevarelse af kulturarv og naturindhold, er der altid brug for erfaring og viden, og grønne fagpersoner skal bidrage for at sikre at der kan skabes noget værdifuldt.

Mange beslutningstagere og mange interessenter er de sidste årtier blevet interesserede i vores omgivelser, lige fra store naturområder over byens fri-

arealer til den lille blomsterplantning, både offentlige og private. Man kan i medier dagligt se hvad der rører sig, og når beslutningstagere fortæller om nyanlæg, er der mange grønne hensigter, måske dokumenteret med visualiseringer der viser hvor vidunderligt det kan blive.

Grønne kompetencer

Når det konkret kommer til vækst, vitalitet og frodighed, er der dog noget der tyder på at de grønne kompetencer ikke altid er blevet hørt, ikke er blevet forstået - eller måske slet ikke er blevet inddraget.

Planteanvendelse i praksis handler i høj grad om at omsætte tanker, idéer og planer til noget der reelt har værdi, og at gøre det hurtigt og effektivt uden fordyrende indsatser til udbedringer eller til at starte forfra.

Det der skal bidrages med, er noget så enkelt som plantedyrkning, men på en måde hvor vægten i høj grad er lagt på herlighedsværdi, naturindhold, rumskabende forhold og plantningernes fysiske funktioner og i mindre grad på økonomisk udbytte eller et snævert og begrænset formål.

Sagt på en anden måde, er

der i vidt omfang brug for at sikre at man rent faktisk kan realisere beslutninger, gøre det begavet og gøre det inden for en rimelig kort periode. At træer nemt kan blive flere hundrede år, er ikke så afgørende. Det kommer ingen alligevel til at opleve. Sagens kerne er at sikre at anlægget over en kort periode vil leve op til formål og idé - og derfor sandsynligvis få en lang levetid.

Dyrkningsgrundlag afgør

Et vigtigt forhold er den jord der skal plantes og dyrkes i, og den skal der passes godt på. Man siger nogle gange at naturgrundlaget er givet, og at jordbund og klima er som det er. Det er ikke helt rigtigt. Når en anlægsaktivitet er i gang, kan der ske meget med jorden der vil ændre vækstvilkårene, nogle gange fatalt. To forhold afgør især væksten: jordens porestruktur og jordens mikroliv og dyreliv op til regnorme.

Den idé man har med et anlæg, skal være i overensstemmelse med jord og klima, ellers lykkes det ikke. Man sikrer at jordbundsforholdene tilpasses det formål og den idé man har - hvis der er budget og vilje hertil. Eller man tilpasser sin idé til det mulige.

- Ved Lalandias ferieanlæg på Vestkysten var idéen at friarealerne skulle minde om klitlandskabet tæt ved. Jorden var dog mere som hedemose med en naturlig plantevækst ikke over 20-30 cm. Det var imidlertid vigtigt for bygherren at få noget højde på vegetationen, så det passede bedre til de store parkeringsanlæg og bygninger.

I stedet for at illudere hedemose blev der tilført masser af op-pumpet sand som kunne ændre grundlaget fra noget fladt med lavt pH til et kuperet klitlandskab med højere pH. Det gjorde det dog nødvendigt at sikre mod sandflugt både med kokosnet og plantning af havtorn, gråpil, marehalm og hjelme der både kan holde på sandet og illudere klitter. Der blev plantet nogle få plugplanter af typiske blomstrende urter, men håbet er at fugle og vinden hurtigt tilfører frø udefra.

Det er altid dyrere at ændre eller justere jordbundsforholdene, men farbart hvis de eksisterende forhold ikke kan bruges. I takt med at parkeringskældre, taghaver mv. vinder frem, vil denne udvej formentligt blive mere udbredt. Foto: Henning Looft.

- I Berlin kan man besøge Natur-Park Südgelände der ligger hvor der indtil 2. verdenskrig var et stort jernbaneterræn. Det er der stadigvæk, men det ligger stort set som efterladt efter krigens bombardementer. Store dele er nu sprunget i skov.

Selv når vækstjorden består af komprimerede lag til skinner, murbrokker og alt mulig andet end god dyrkningsjord, vil der forekomme naturlig tilgroning, også med træer. Pionertræer som birk, pil og ahorn kommer naturligvis først, men når forholdene ændres, kommer andet til.

Det er langt fra altid man har mulighed for den optimale dyrkningsjord, og så må man tage udgangspunkt i det dyrkningsgrundlag der er og eventuelt forbedre. Det kræver lidt mere forarbejde, men til gengæld er man ofte fri for de grove græsser og næringskrævende urter. Det kan samtidig give et anderledes mikroklima, ofte med tørre forhold og dermed plads til et særligt dyre- og planteliv. Foto: Henning Looft.

Man kan mene at jordbundsforholdene kan blive så ødelagte at ingen vækst er mulig. Det er dog ikke tilfældet. På betondæk som i taghaver eller på parkeringskældre er jorden jo ikke eksisterende, men med omhyggelighed og et passende budget er det muligt at skabe vitale og frodige plantninger når bare deres basale krav kan opfyldes.

Fagpersonen skal derfor argumentere for et brugbart vækstgrundlag og et anlægsbudget der kan sikre anlægsarbejderne, planteopgaven og etableringsplejen frem til endelig aflevering efter fem år. Før er anlæg med træer og buske ikke veletablerede og derfor ikke egnet til afslutning af anlægsperioden. Det skal man også argumentere for da man traditionelt afleverer nyplantninger sammen med nybyggeri hvilket i praksis ikke giver så meget mening.

Det har traditionelt været tankegangen at råjord skulle forefindes med rumvægt på ikke meget over 1,6 t/m³ dækket af et muldlag på 25-35 cm, gerne med en lavere rumvægt. Var det ikke tilfældet, kunne man grube eller kulegrave, men alt sammen fordyrer, og det er ikke altid succesfuldt.

Det bedste har altid været at beskytte kommende plantearealer. Det har man tilfælles med forstfolk, landmænd og produktionsgartnere der aldrig ville plante i ødelagt jord fordi deres udbytte vil blive forringet.

Har man ikke mulighed for en optimal jord, måske fordi der ikke er budget til det, så må idéen i stedet tilpasses forholdene. Iagttager man jernbanearealer, gruspladser, forladte industrigrunde m.m. kan man se at vækst indfinder sig, og det gælder både vedplanter, urter og græsser. Man kan udlede at vækst sjældent er umuligt, men altid betinget af vilkårene på stedet hvor især jorden er afgørende. Pionertræer som birk, pil og poppel kan gro stort set overalt, men deres udvikling og tilvækst bestemmes af forholdene.

Det er derfor afgørende at den idé der besluttet, er afstemt efter voksested og økonomi, og det er en central opgave for grønne fagfolk. Der er ikke andre der varetager den opgave.

Kan det lade sig gøre?

Inden en idé bliver besluttet, er der et vigtigt spørgsmål der altid bør stilles, og det uanset

- På en skole i Bording vokser en del bærmispel tæt ved skolegården og tydeligvis intensivt brugt af børnene. En sådan plantning kan kun opstå ved udvikling over lang tid. Understøttet af ældre luftfotos er det sandsynligt at der oprindeligt var en større og ret tæt plantning i området.

Bærmisplerne har været nogle af de kraftigste planter, men omkring dem har buske gjort plantningen tæt og tvunget bærmisplerne op uden mange sidegrene. Det er dog typisk at de er fler- eller mangestammede. Da bærmisplerne blev så kraftige at de kunne tåle leg, blev alt andet ryddet. Nu står de små træer frit med kroner over nåhøjde.

De krogede og uregelmæssige stammer er resultatet af artens vækstform og en beskyttet opvækst. Det er tydeligt at der inden rydningen ikke har været klippet og savet. En sådan bevoksning er et resultat af en måde at dyrke på og af tiden der har præget væksten. Foto: Henning Looft.

om man er projekterende, bygherre, et offentligt medie eller en engageret kollega: Kan det lade sig gøre? Og hvis ja, hvordan kan det så gøres?

Man kan postulere næsten hvad som helst og med grafiske hjælpemidler kan man forsøge at visualisere en tænkt herlighed. Men det svarer ikke på spørgsmålet om det kan lade sig gøre og hvordan. Her er især to forhold afgørende:

For det første anlægssituationen i forhold til jordbund, kulturarbejder, plantevalg,

plantekvaliteter, etableringsmetode og andet der fastlægges udgangspunktet.

For det andet hvilken pleje der skal udføres indtil en passende udviklingsperiode er gennemført. For blomsterplantninger bør det være to år, for plantninger præget af buske 10 år og for plantninger hvor træer indgår, 20 år.

Selvfølgelig kan man drømme om hvor smukt et anlæg kan tage sig ud om 100 år, men det er og forbliver en drøm som ingen kan vide no-

get om. Det kan vi dog for plantningernes udviklingsperiode, altså op til cirka 20 år, og det er den periode man kan redegøre for når man svarer på det simple spørgsmål og begrundet med hvordan.

Det drejer sig om dyrkning og fremelskning, noget der har været kendt i generationer, men som tilsyneladende ofte undlades som en ellers uadskillelig del af en plantning. Nogle kalder det drift eller pleje, men det er lidt uklare termer, hvor etableringspleje

og udviklingspleje bedre tydeliggør hvad opgaverne er, og hvornår de udføres.

Dyrkning med andre mål

Dyrkning kendes fra planteproduktion i landbrug, skovbrug og gartneri, og både viden og erfaringer herfra er meget nyttige. Men dyrkning af plantninger hvor herlighed, naturindhold, rumforhold eller fysiske virkninger er det væsentlige, dyrkes på andre måder og med andre formål. Forhold som varighed, bæredygt-

- På Vestfyn har en frugtavl plantet valnøddetræer for at producere frugt. Det er formentlig sorter af valnød der dyrkes, dels fordi de allerede efter få år får frugter, dels fordi frugtkvaliteten er kendt. Det er ikke tilfældet med frøformerede planter hvor plantepriisen og udbuddet af store planter i stedet er attraktivt.

Det er selvfølgelig kun en dygtig plantedyrker der starter sådant et projekt, og man kan da også ane hvordan der er sikret bedst mulige vilkår. Fritvoksende kan valnøddetræer blive mægtige og skyggegivende hvilket er en kvalitet i rekreative plantninger.

Frugtavlens mål er med beskæringer er at opnå flest frugter pr. træ som kan høstes effektivt. Alligevel kan man ikke udlede om rækkeplantningen er til produktion eller til rekreation. Frugttræer på række er et kulturelement der sagtens kan indgå i rekreative anlæg. Foto: Henning Looft.

• På Nordvestfyn ligger en tidligere æbleplantage der nu er ved at skifte anvendelse og udtryk. Det er oplyst at plantagen er overgået fra frugtproduktion til jagt- og fritidsliv, men mere eller mindre planlagt også til et attraktivt sted for dyr, fugle og insekter. Man kan se på træerne hvordan de er formet som unge med lave og næsten vandrette hovedgrene for at optimere lystilgang og frugthøst, men som nu med en anden anvendelse fremstår meget karakterfuldt.

Noget der ofte tilføjer herlighed, er alder og begyndende forfald. Smukt og stemningsfuldt er det, men fagfolk ved godt at vi er inde i træernes henfaldsfase. Nogle vil mene at der skal ryddes op og plantes nyt, men man bør overveje om ikke selve henfaldet har så store kvaliteter at man kan lade det fortsætte. Biologisk bliver det et slaraffenland og æstetisk kun smukkere. Ejerens jagt kan formentlig fortsætte, så i stedet kunne man skabe noget nyt et andet sted. Foto: Henning Looft.

tighed, oplevelser, naturindhold og anvendelser betyder at dyrkning tilrettelægges anderledes, og da man sjældent har indtægter, betyder det at omkostninger skal begrundes anderledes, og at unødige ekstraomkostninger er uønskede.

De mål man i stedet forfølger er påviselig succes, gerne år for år. Hurtig tilvækst, effektiv dækkeevne og tydelig vitalitet er væsentlige forhold som dyrkning skal tilgodese. Og selv om udviklingsperioden for nogen kan synes lang, er det en nødvendig periode hvor dyrkning og fremelskning sikrer at formål og idé bliver indfriet. På tyve år kan

et naturpræget skovlandskab, en karakterfuld trægruppe eller et markant gadetræ være af store dimensioner, vel at mærke når dyrkning og fremelskning er foretaget kyndigt.

Grønne fagfolk må ligesom landmanden, frugtavleren og forstmanden have dyrkningsmæssig indsigt for at skabe meningsfulde plantninger, men dyrkningstekniker og metoder skal transformeres så man i stedet for produktion opnår herlighed.

Oftentimes er det plantedyrkningsmæssige aspekt undertrykt, men dyrkning og kultivering er nødvendige processer for at opnå groede miljøer af stor

værdi. Grønne fagfolk skal derfor også se sig selv som plantedyrkere. I årtier er vores nære omgivelser i stort omfang blevet præget af belægninger, udstyr og i bedste fald græsplæner som alle har det tilfælles at de løser få, forudbestemte funktioner. Men de kan ikke tilføre naturoplevelser, udfordre fantasien eller vidne om årstidernes skiften.

Tid skaber skønhed

Det er helt særligt i planteanvendelsen at tiden er en væsentlig og afgørende dimension. Alle ved at planter vokser og at plantninger er dynamiske. Enhver plantning bliver over tid formet af planternes vækst, vilkårene på voksestedet og den pleje der bliver udført. Det er en vidunderlig ting at arbejde med noget der altid er i udvikling, men også et forhold der skal tages vare på, både i planlægning og i pleje.

Plantningers evne til at danne rum er afhængig af tid. Først er der slet ingen rum, men alene et plantet udgangspunkt. Tiden gør at der hurtigt opstår rum hvor planter fra at

danne flader eller enkeltindivider begynder at danne rum der kan omslutte og som man kigger ind på eller op på. Men uanset hvornår man betragter, så vil plantninger med træer og buske fortsat være i udvikling i adskillige generationer fremover. Med en alder på 100 år er plantninger stadig undervejs. Tiden som dimension skal derfor indgå i ethvert plante-projekt.

Nogle gange ser man projekter eller plantninger hvor drømmen eller idéen er noget statisk, hvor alting er som tænkt og tegnet i al evighed - som var det en bygning eller en skulptur. Det kan man f.eks. opleve mesterligt udført i minianlæg som i Legoland og på nogle kirkegårde.

Den helt store glæde ved plantninger er netop at de gror og udvikler sig. Både årstidsvariationen og udviklingen over en årrække er oplevelsesrige, og det uanset om det er dygtige fagfolk der har udviklet karakterfulde plantninger eller om de er relativt selv-groede.

Tid er et arbejdsredskab

• Nyuddannede fagfolk har ikke prøvet faget af og har ikke mange erfaringer at trække på. Noget af det vigtigste er derfor at kunne suge til sig fra erfarne kolleger og at betragte plantninger og deres udtryk.

Når man har med plantninger at gøre hvor tidshorisonten nærmest er uendelig, er det vigtigt at ejere og driftsherrer sikrer at viden og erfaringer samles op og er til rådighed. Det er mest almindeligt at det er enkeltpersoner der har viden og erfaringer, og som så skal have nogen at give det videre til. Det gøres bedst ude i marken, for det er altid noget konkret der er fokus på. Et vandlidende område. En vellykket komposition. Et behov for snarlige udtyndinger. Og meget andet. Sådanne erfaringer bør ikke gå tabt.

På foto ses ph.d.-stipendiat Marie Schnell fra Københavns Universitet på Grønne & Landskab i Slagelse fortælle om etablering af busketter. Grønne fagfolk der arbejder med plantninger, må indstille sig på at der for de fleste bliver tale om livslang læring. Foto: Henning Looft.

hvor man disponerer med udviklingstrin og de indsatser der skal til hvornår. I løbet af en plantnings udvikling vil man hurtigt opleve at de enkelte planter konkurrerer indbyrdes og hver især vil have mest lys og vand. Det er enkelt nok, men hvad det betyder, er ofte uforudsigeligt. Det man ikke kunne forudse, må plejeindsatsen så hjælpe med at udbedre, f.eks. ved udtyndinger, tilbageskæringer eller indplantninger.

Det er vigtigt at få bygherren eller ejeren til at forstå at det er sådan. Helt galt kan det gå hvis drømmen er noget 'vedligeholdelsesfrit'. Det findes ikke i plantninger og heller ikke når man taler bygninger, veje eller biler. Men gennemtænkte plantninger kan minimere behovet for indsats.

Selv om tiden er vel indtænkt, skal man kalkulere med at pleje og pasning i visse sammenhænge kan blive ret sporadisk eller være afhængig af 'mærkværdige' beslutninger

på alle niveauer. Det er altid klogt at indtænke så plantninger over tid ikke taber værdi.

Planternes herlighed

Det er vist meget få mennesker der ikke holder af grønne omgivelser, naturoplevelser eller blomsteroplevelser, og det er for de fleste noget man dagligt har glæde af og er bevidst om. Det må vi som fagfolk ved enhver lejlighed argumentere for med vores viden og erfaringer. Det er ikke et område hvor der er så meget viden, men dog nok til at der er evidens for at oplevelsen af natur, planter, dyrkning osv. har gunstig effekt på menneskers trivsel, både fysisk og mentalt. Vi ved det godt, men ofte bliver det ikke sagt klart og tydeligt.

Landskabsarkitekt Jørn Palle Schmidt har sagt at „det er selve plantevækstens herlighed og frodighed der er noget af det der udløser størst glæde og lykkefølelse og får fantasien til at udfolde sig.“ Det

kan være bevidst eller ubevidst eller en kombination, men at tilbringe en forårsaften i skyggen fra et blomstrende æbletræ fortryller vist de fleste.

De virkemidler vi har for at stimulere planteglæden, er udnyttelsen af planternes mangfoldighed og evnen til at udarbejde kompositioner hvor planterne hver for sig og i indbyrdes samspil giver oplevelser. Groft sagt kan man designe og formgive grønne områder på uendeligt mange måder, men hvis planternes fremtoning ikke kan give oplevelser, bliver områderne ikke interessante uanset hvor raffineret de er formgivet.

Det er ikke ualmindeligt at opleve anlæg præget af form, men kun lidt oplevelsesmæssigt indhold. Form bliver ikke nødvendigvis til rum med mindre planter vokser op i øjenhøjde eller mere.

Mangfoldigt plantevalg

Planterne er det byggemateriale vi har at skabe med og

det er deres fremtoning der giver den samlede virkning. Et af nøglebegreberne er mangfoldighed i plantevalg, altså en diversitet der primært har til formål at skabe frodighed og oplevelser. Monokulturer med kun én art kan i få tilfælde være praktiske, men de har ofte kun ét formål - og det er sjældent planteglæde.

Planter der indgår i en plantning, er ikke kun karakteriseret ved art og eventuelt sort, men også ved kvalitet. Man taler her om to ting: En ydre kvalitet som er produktform, størrelse, rodudformning mm. Og en indre kvalitet som er plantens genetiske form, vitalitet, sundhed mm.

Kvalitet afgør væksten og planternes udtryk. Om et træ plantes som højstammet, som flerstammet, som stambusk eller som landskabsplante har stor og afgørende betydning for oplevelsen i hele plantens levetid.

Forhold som genkendelighed og tryghed betyder meget

• Genkendelighed og den tryghed der følger med, er en væsentlig del af planteglæde. De 90-årige egetræer er fra Universitetsparken i Aarhus, men kan vække genkendelse fra andre steder, fra illustrationer eller fra eventyr man læste som barn. Planteglæde er noget universelt, men i forskellig grad hos forskellige mennesker. Alder spiller ind, måske fordi man efter et langt liv har flere oplevelser så der er mere at genkende.

Det er sjældent de perfekte og standardiserede planter og plantninger der vækker størst planteglæde, men det underfundige, egenartede og eventyrlige. Det kan ikke købes, men skal fremleskes, bedst påvirket af naturens kræfter. Man kan så iagttage forskelle mellem tjørn der let formes af vinden og eg der fremstår mægtige og upåvirkede af vinden eller andet. Foto: Henning Looft.

for mange mennesker. Man hører ofte om referencer til 'mormors have' hvor det ofte handler om store æbletræer, syrenhegnet og stauderabatten med lavendler som mange med glæde husker. Sådanne referencer er en del af en fælles kultur og kan nemt genfortælles med planter.

Det æstetiske er selvfølgelig vigtigt, og hvis plantninger ikke er attraktive, bliver de måske ikke altid beskyttet. Skønheden i sig selv får ofte publikum til at beskytte plantninger. Når noget er smukt nok, bliver det ikke ødelagt, men hvis et anlæg først er blevet misligholdt, er der ingen der ser på det med respekt læn-

- I Mindeparken i Herning er der i april og maj altid mange gæster i Forårshaven. Det er indlysende hvorfor. Den store frodighed, blomsterrigdom og variation i plantematerialet stimulerer i stort omfang plante-glæden og de fleste sanser. Når plantninger, især i den lille skala, er etagerede, altså med flere lag, så bliver oplevelserne ofte langt større end i et-lagede plantninger. Udover selve planteoplevelsen opstår der et interessant spil af lys, som tilfører en særlig dimension.

Et foto kan slet ikke gengive den flimren der er af lys, men man kan lige ane at planternes løv får mange flere farvetoner afhængigt af lyset. Selv om hele haven er omhyggeligt designet og planternes placering nøje tilrettelagt, så får fraværet af linjer og præcise former hele anlægget til at se naturalistisk ud. Når anlægget har så høj en standard og plejen er omhyggelig, så ses der sjældent affald og hærværk. Noget kunne tyde på, at velplejede anlæg er bedre beskyttet mod ødelæggelser end uplejede og rodede anlæg. Foto: Henning Looft.

gere. Også derfor er det utroligt vigtigt at fagfolk skaber anlæg som kan leve op til formål og idé, og hvor planterne kan udfolde deres skønhed.

Viden og uddannelse

Erfaring og fornemmelse for plantevækst kan man ikke kun læse sig til. Det skal erfares i virkeligheden og gerne med kyndige fagpersoner der kan indføre andre i plantedyrking, plantepleje og andet. Kyndighed og erfaring er næsten altid noget der er knyttet til enkeltpersoner og en god forvalter eller ejer skal sikre at der er sådan nogle i virksomheden, og at de bliver der længe med deres viden.

Det er ikke kun et spørgsmål om at kende planter og plantninger, men også hvordan forskelligheder i vækstvilkårene eller plejen fungerer. Det er ikke generelle forhold, men altid specifikt for forskellige plantninger eller delområder. Mange beslutningstagere har en idé om at pleje bliver bedst hvis den sendes i udbud så man kan få den billigste pris. Men hvordan erfaring og den løbende vidensopsamling kan indgå, er sjældent afklaret.

At beskrive og udbyde standardopgaver som græsklipning, hækklipning, renholdelse og andet rutinemæssigt kan man sagtens, men det er sværere at beskrive noget der gror og udvikler sig. Hvis man ikke sikrer sig at den opsamlede erfaring kan indgå i processen er den kompliceret. Man ved aldrig, fra år til år, om der kommer sygdom, tørke eller for meget vand. Vi er nødt til at have en medleven i den dynamik for at kunne håndtere plantninger.

Plantedyrking og pleje af plantninger burde være omfangsrige fag i de grønne uddannelser. Det er jo her fagfolk uddannes som senere skal

varetage opgaverne. Nyuddannede fagfolk inden for hver deres felt er de eneste personer med sådanne dyrkningsmæssige kompetencer. Det kan være fagfolk lige fra de lange videregående uddannelser som landskabsarkitektur til specialarbejdere der har været på korte, men intensive plejekurser.

Faren er når planlægning og udvikling overlades til ukyndige der nok kan producere omfangsrigt materiale, men hvor de dyrknings- og driftsmæssige aspekter ikke er indtænkt - så får de sjældent noget med virkeligheden at gøre. □

KILDER

Annemarie Lund (2007): Grøn form, grønt modspil. Biografi om Jørn Palle Schmidt. Arkitektens Forlag.

Ib Asger Olsen (1998): Planter i miljøet. Forlaget Grønt Miljø.

Jane Schul (2020) Interview af Tine Gils. Landskabsarkitektur.dk.

Plantgruppen (1975): Plant og Plej. Poul Erik Brander (2010, 2021): Træer og buske i by og land, bind 1 og 2. Forlaget Grønt Miljø.

SKRIBENT

Henning Looft er landskabsarkitekt, førhen ansat i flere kommuner og stadsgartner i Aarhus Kommune. Fra 2008 til 2018 var han medindehaver af Moos+Looft Landskabsarkitekter.

Artiklen er den 27. i serien 'Planteanvendelse i praksis' der præsenteres i perioden 2021-2023.

Trafik og byrum i mindre byer - eksempelsamling. Vejdirektoratet 2023. Af en ad-hocgruppe under regelgruppen Byernes Trafikarealer. 38 s. Vejregler.dk.

- Med ni eksempler gives inspiration til hvordan man kan gøre gader og byrum i mindre byer mere attraktive og trygge af færdes og opholde sig i. Eksemplerne er koncentreret om centrum i de mindre byer hvor der er handel og offentlige funktioner. De omfatter både hele strækninger, torve og sidearealer. Ud over eksemplerne er der også nedslagspunkter hvor der med få elementer er skabt et sted med gode muligheder for ophold og aktivitet.

Lauritz de Thurah - Barokkens arkitektur og verdensbillede. Af Peter T. Kristensen, Thomas Lyngby, Else M. Bukdahl, Martin Søberg, Sanne Maekelberg, Natalie Körner og Nina V. Riis. Strandberg Publishing A/S 2023. 432 s. 500 kr. Strandbergpublishing.dk.

- Lauritz de Thurah (1706-1759) var en af Danmarks betydningfulde arkitekter i barokken. Han står bag bygningsværker som Eremitageslottet, Det Gule Palæ i Roskilde samt om- og tilbygninger af f.eks. Ledreborg, Frederiksborg Slot, Børgholm Kloster og det nedrevne Hirschholm. Forfatterne beskriver Thurahs rolle som toneangivende arkitekturhistoriker, topograf, embedsmand, militærmand og fornyer af arkitekturopfattelsen i enevælden. Bogen belyser også barokken i bredere forstand herunder epokens hofkultur, havekunst og kirkearkitektur samt bygningernes brug i dag.

Byfortætning i Danmark, eksempler, data og nye perspektiver. Af Christian Fertner, Søren Smidt-Jensen og Gertrud Jørgensen. Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet 2023. Ign.ku.dk.

- Undersøgelse af byfortætning og byspredning. Der snakkes meget om fortætning, men i virkeligheden er der mere spredning. Se artikel i Grønt Miljø 6/2023 s 26.

Smuk køkkenhave. Inspiration til haveplan. Af Louise Risør og Jacob Fischer. Koustrup & Co 2023. 218 s. 248 kr. Koustrupco.dk.

- Fornyet anden udgave der oprindeligt blev udgivet i 2022. Forfatterne der begge er landskabsarkitekter, giver inspiration til ti haveplaner hvor køkkenhaven er en central del. Inspirationen er bl.a. erhvervet under havebesøg i kendte og smukke haver udenlands - og deres egen havvendte have. Køkkenhaven kan sagtens være til både til pynt og nytte.

Færdselsarealer for alle. Universelt design og tilgængelighed. Trafik i by- og landområder. Håndbog. Vejdirektoratet 2023. Af en ad-hocgruppe under vejregelgruppen Trafik for alle. 94 s. Vejdir.dk.

- Håndbogen er en anvisning til universelt design af færdselsarealer. Den er afgrænset til vejarealer idet tilgængelighed i bygninger, banearealer, skove og strande mv. ikke er omtalt. Håndbogens anvisninger har status som vejledninger. I enkelte afsnit henvises til særlige krav og bestemmelser i andre love og bekendtgørelser. Håndbogen erstatter en udgave fra 2017. Den indgår i en serie der også omfatter 'Håndbog tilgængelighedsrevision' og 'Eksemplarsamling om færdselsarealer for alle', også udgivet i 2023

Kinderæg med mange overraskelser

Cortzens bog 'Tænk os om - alternativer til Lynetteholm' præsenterer den viden som beslutningstagerne ignorerer eller ikke kender

Et kinderæg har hele tre ting: chokolade, legetøj og en overraskelse. Derfor var det passende at daværende statsminister Lars Løkke Rasmussen den 5. oktober 2018 præsenterede planen af en kunstig ø ved Københavns Havn som et kinderæg. Den nye ø Lynetteholm skulle løse tre ting: boligmangel, trafikproblemer og havstigninger. Princippet kendes fra Ørestaden: Man lægger byplaner der hæver grundprisen der finansierer infrastrukturen. Og løser flere ting i ét greb.

Tiltaget kom som en overraskelse for de fleste, og det har modstanden givet også. For siden er projektet løbet ind i et væld af kritik, og både lokale og internationale organisationer har råbt op.

Som forarbejde begyndte man i efteråret 2021 at dumpe lettere forurenede slam i Køge Bugt. Det skabte voldsom reaktion i kommunerne langs bugten fordi de ville beskytte havmiljøet. Også fra svensk side var der krav om stop fordi man kom for tæt på svenske naturbeskyttelsesområder.

Førløbet fik partierne bag til at beslutte at stoppe med denne 'klapning'. Og kort tid senere blev det afsløret at bygherren By & Havns miljøvurderingsrapport for projektet i høj grad var bygget på en over 40 år gammel rapport om floder i Texas. Den kunne ifølge forskerne bag rapporten slet ikke bruges til at konkludere noget om By & Havns projekt.

Der er siden lavet nye miljøundersøgelser, men i mellemtiden er andre tanker vokset frem. Både danske og svenske organisationer, især svenske myndigheder, frygter at den 2,6 km² store ø vil blokere for tilstrømningen af saltvand. Samtidig stilles der spørgsmålstegn ved om kinderægget er finansielt selv bærende.

Et andet ankepunkt har været at borgerinddragelse har været tæt på ikke eksisterende fordi projektet hviler på anlægslove. Transportministeriet satte i oktober 2021 otte klageinstanser ud af spil, bl.a. byggeforloven, lov om naturbeskyttelse, lov om miljøbeskyttelse og lov om forurenede jord. Forløbet virker ikke som et eksempel på hvordan byplanlægning bør foregå i dag.

Inden det er for sent

Den 29. august i år kom debattbogen 'Tænk os om - alternativer til Lynetteholm' redigeret af arkitekt Ane Cortzen. Her giver 14 forskere og eksperter i 12 indlæg deres kritik af Lynetteholmprojektet, og hvorfor de mener at der er behov til at tænke sig om.

„I Danmark har vi nogle af verdens bedste begavelser inden for arkitektur, ingeniørvidenskab, miljø, klima, byplanlægning og demokrati - lad os lytte til dem inden det er for sent,“ indleder Cortzen.

Professor Stiig Markager, Aarhus Universitet, peger i 'Grådighedens ø' på de katastrofale konsekvenser Lynetteholms blokerende effekt på vandgennemstrømningen i Øresund kan få for Østersøens havmiljø og opfordrer til at det hurtigt bør reducere Lynetteholms omfang så undervandsdalen Kongedybet i det mindste ikke blokeres.

Rikke Juul Gram, landskabsarkitekt og kreativ direktør for Schønherr, fremlægger en plan hvordan man tager udgangspunkt i Københavns topografi, udvikle byen som et delta og samtænker stigende vandmængder fra baglandet med fremtidige havstigninger.

Susanne Krawak, tidligere chefkonsulent og stifter af Concito, peger på den snævre sammenhæng mellem problemerne med at finansiere

• Tegning: Transport-, Bygnings- og Boligministeriet. Bearbejdet af News Øresund og Grønt Miljø.

drømmen om en østlig ringvej til lufthavnen og etablering af boliger på Lynetteholm. Uden at flytte borgere ud i vandet, balancerer de økonomiske modeller i vejprojektet ikke.

Infrastruktur rækker ikke

Otto Anker Nielsen, professor på DTU, vurderer at infrastrukturen er underdimensioneret, og at det bliver nærmest umuligt at komme til og fra Nordhavn og Lynetteholm i myldretiden. Den foreslåede ringvej rækker ikke. Og den planlagte metro giver relativt lange rejsetider. Det bliver pointeret at den meget ringe udbygning med cykelstier gør det meningsløst at sammenligne Lynetteholm med brokvarterne.

Otto Anker Nielsen konkluderer at anlæg af Lynetteholm med utilstrækkelig infrastruktur nok vil medføre et behov for store fremtidige investeringer fordi den byggede infra-

struktur ikke er forberedt til udvidelse eller forlængelse. „Risikoen er at de meget store investerede milliardbeløb giver mindre gevinst for samfundet sammenlignet med hvis de havde været investeret på anden vis,“ skriver han.

Uudnyttede potentialer

Arkitekt Kasper Benjamin Reimer Bjørkskov vurderer i 'En ny vision for København' at Lynetteholm stort set gør det umuligt for Danmark at leve op til Parisaftalens 1,5 graders målsætning. Byggesektoren bidrager med 33% af vores udledning af drivhusgasser, og der er behov for alternativer der ikke øger uligheden, gælden og udledningerne.

Planen er at der bor 35.000 på Lynetteholm. Bjørkskovs alternative vision er at skabe 10-20.000 boliger under tagene i København, og at 5.000 tomme boliger kan tages i brug. Resten kan findes bl.a. ved op-

deling af større lejligheder i mindre og ændre regler for boligstøtte så studerende kan bo sammen i større lejligheder.

Både Bjørkskov og Jens Kvorning, professor emeritus på Det Kongelige Akademi, peger på det uudnyttede potentiale der er for byudvikling i hele hovedstadsregionen frem for kun at se på Københavns Kommune. Kvorning nævner at alternativer kan bestå i at udnytte „potentialet for hele byregionen med hensyn til priser, boligforsyning og bæredygtighed hvis man sædse på en fortætning og omstrukturering af forstæderne.“

Teknokratens dinosauræg

Stiig Markagers indledende tekst 'Grådighedens ø' fik Altingets anmelder Simon Kjær Hansen til at påpege at bogens tekster er udtryk for holdninger, ikke saglige fakta. I samme kategori var Rikke Juul Grams beskrivelse af Ly-

netteholm som et 'dinosauræg, lagt af teknokrater'.

Simon Kjær Hansen problematiserer videre at bidragsyderne ikke præsenterer et tilstrækkeligt alternativ til Lynetteholm. Men det er ikke bogens opgave, fastslog bogens fagredaktør Lone Johnsen i Altinget 1. september.

„Det siger sig selv at 12 bidragsydere fra hvert deres faglige perspektiv ikke kan præsentere et 1:1 alternativ til Lynetteholm som Simon Kjær Hansen efterlyser. Og det er netop bogens centrale pointe at den opgave også er forkert stillet. Som planlægningen af Lynetteholm skrider frem, bliver det stadig mere tydeligt hvor forkrampet og kaotisk Københavns transformation bliver hvis man foretager den i ét samlet greb som skal række 50 år frem i tiden uden at det sker på baggrund af et omfattende analysearbejde og inddragelse af relevante eksperter og borgerne. Simon Kjær Hansen retter heller ikke blikket på at bogens vigtige ærinde er at præsentere den mangfoldighed af perspektiver og muligheder som københavnere er blevet snydt for og som vi stadig kan nå at tage.“

Den ignorerede viden

Debatten fortsætter altså - uanset om man mener at Lynetteholm er et visionært kinderæg eller et dinosauræg lagt af teknokrater. I alle tilfælde giver Ane Cortzens bog et overblik over den viden som beslutningstagerne lader til at ignorere eller er uvidende om.

Også selv om den heller ikke selv har alle pointer med. F.eks. kommer man ikke ind på at mængden af overskudsjord som Lynetteholm skal bygges af, kan falde fordi byggejord i højere grad skal bruges lokalt eller kan opgraderes til bærelag. Det virker også - set med grønne briller - uklart hvordan den grønne struktur på øen bliver og hvordan den vil ændre landskabet. Men det ser i al fald ud til at kystbyen bliver en kanalby. *It*

Ane Cortzen (red.): Tænk os om - Alternativer til Lynetteholm. Strandberg Publishing 2023. 128 s. Strandbergpublishing.dk.

• Til den første del af Lynetteholmen mod øst er der etableret inddæmninger. Foto med drone set fra Refshaleøen 2. marts 2023 af Jens Dresling/Ritzau Scanpix

Lytt og Graphisoft skal udvikle LCA

Landskabsarkitektvirksomheden Lytt har i godt et par år arbejdet med livscyklusanalyser (LCA) for landskabsprojekter, også kaldet LCA Landskab svarende til det eksisterende LCA Byg. Det foreløbige resultat blev bl.a. omtalt på konferencen Byens Gulv 9. februar 2023, refereret i Grønt Miljø 3/2023 s. 10. Nu er Lytt gået sammen med Graphisoft Center Danmark om at udvikle metoden videre.

De meddeler at mange landskabsarkitektvirksomheder i forvejen er ved at implementere BIM, Bygnings Informations Modeller, hvor man digitaliserer hele byggeriets livscyklus. Næste skridt er LCA Landskab selv om Bygningsreglementet indtil videre ikke kræver at landskab er omfattet af LCA som selve byggeriet blev omfattet af fra årsskiftet.

Lytt understregede på Byens Gulv i februar at Lytt vil arbejde videre med projektet i tværfaglige samarbejder før det kan lanceres. *sh*

Bytræfond vælger forskningsområder

Nordisk Fond for Bytræer har sammen med sine sponsorer udvalgt fire prioriterede forskningsområder som fonden vil støtte de kommende år. Områderne er plantesektion, fremtidens forvaltning, kompetenceudvikling og formidling samt træerødder og vækstbetingelser. De er nærmere beskrevet på fondens hjemmeside nordiskfondforbytre.org på både dansk, norsk og svensk.

Nordisk Fond for Bytræer støtter forskning og udvikling af bytræers vækst, plantning og pleje i Norden, hedder det på foreningens hjemmeside hvor det også oplyses hvordan man søger støtte. Thomas B. Randrup er formand for fonden der er resultatet af en fusion af Skandinavisk Forskningsfond for Bytræer (stiftet 1990) og Nordisk Anlægsgartnerlegat (stiftet 1986). *sh*

• Green Cities der slutter i år, er et af de initiativer Danske Planteskoler er involveret i. Billedet er fra seneste udmelding, et debatindlæg i Berlingske og organisationens website om hvordan bynatur kan udvikle fremtidens arbejdsressource. Foto fra dk.thegreencities.eu.

Samarbejde og sammenhængskraft

Generalforsamling og 125-års jubilæum hos Danske Planteskoler

Samarbejde på kryds og tværs og sammenhængskraft både internt i planteskollebranchen og eksternt i hele gartnerisektoren. Det er vejen frem for Danske Planteskoler, lød det på foreningens generalforsamling 12. juni på Axel Månssons gartneri i Brande.

„Vi er en lille forening, og vi skal turde og er nødt til at samarbejde med andre inden for den grønne verden, for sammen blive vi stærkere,“ sagde formanden Torben Leisgaard i sin beretning.

Han kom også ind på de mange fondsstøttede udviklingsprojekter som organisationen er med i og om den EU-støttede kampagne Green Cities der afsluttes til nytår. Og

de mange løbende erhvervs-politiske emner, bl.a. vintergrønne marker, støtte til nyetablering og skovrejsning. Der var desuden beretning fra Havens Dag og fagudstillingen Have & Landskab som Danske Planteskoler er medarrangør af. Danske Planteskoler var også medarrangør af Fagmessen for Havecentre som nu er nedlagt, men muligvis genopstår som Formland Garden.

Torben Leisgaard blev genvalgt som formand efter to år på posten. I bestyrelsen har han fået følgeskab af de to genvalgte Søren Iversen fra sektion 1 og Erik Lauridsen fra sektion 2. Henrik Christensen var ikke på valg og fortsætter.

Senere i sommer, 18. august,

kunne Danske Planteskoler fejre 125-års jubilæum. På denne dag i 1898 blev Jydsk Planteskolleejerforening stiftet på Viborg Borgvold med Carl Jacobsen Brostrøm som første direktør. Foreningen blev senere til Dansk Planteskolleejerforening, nu Danske Planteskoler.

Danske Planteskoler blev i 2020 en sektion i Dansk Gartneri, og siden har implementeringen af det nye samarbejde siden præget dagsordenen, oplyser Torben Leisgaard.

„Vi har stadig ikke organisationen helt på plads. Desuden er der jo sket det som alle ved at miljøspørgsmål fylder utroligt meget i Dansk Gartneris arbejde lige nu fordi vores kolleger i væksthushusholdningen er alvorligt udfordret,“ siger han til Gartner Tidende 8/2023 i anledning af jubilæet.

„Vi kan glæde os over at omverdenen vil os. Det skal vi forstå at udnytte. Men vi skal også være gode til at lytte til hvad omverdenen gerne vil have vi producerer,“ tilføjer Leisgaard der gerne vil intensivere samarbejdet med søsterorganisationer: „Samarbejde er vigtigere end nogenside, og samarbejde med andre organisationer giver os en fælles styrke der er større end den vi hver især har. Heldigvis møder vi ingen lukkede døre.“ *sh*

• Torben Leisgaard: Vi skal turde og er nødt til at samarbejde med andre inden for den grønne verden, for sammen blive vi stærkere.“

Nylig lærling køber den halve planteskole

Joel Klerk er i gang med generationsskiftet

Joel Klerk har indledt generationsskiftet på sin planteskole, Joel Kleks Planteskole som han oprettede i 1980 og i 1985 på den nuværende adresse ved Skævinge. Hans nylige lærling Sofie Stage Pedersen har med virkning fra 1. januar 2024 nemlig købt halvdelen af den nordsjællandske planteskole. Det er blevet muligt med etableringsstøtte fra Landbrugsstyrelsen og en ordning hvor Sofie Stage Pedersens overskudsandel går til afbetaling.

Sofie Stage Pedersen er cand.merc.jur. fra CBS og har arbejdet i Helsingør Kommune, bl.a. med udbud. Men hun var ikke endt på den rigtige hyld, siger hun til Gartner Tidende 8/2023. Så hun gik i gang med en gartneruddannelse og fik praktikplads hos Joel Klerk. Og blev planteskolegartner i marts som 36-årig.

Nu er ejerskabet delt. Og 70-årige Joel kan blive afløst

som han ønsker, ikke mindst med alt det digitale som ikke interesserer ham. Men han stopper altså ikke. „Mit incitament er at jeg er så glad for mit arbejde. Det er uoverskueligt at skulle drosle ned, for hvad skal jeg så lave? Det har været og er mit liv, det her,“ siger Joel Klerk og understreger at virksomheden „har en meget flad struktur, og flere medarbejdere opfører sig reelt som medejere.“

Sofie Stage Pedersen supplerer: „Vi har talt meget om at vi har en god og sund virksomhed der har sin niche at operere i, og sådan skal det blive ved med at være. „Hun tilføjer: „Jeg har arbejdet med projektledelse og gennemgang af udbudsmateriale. Det bliver fedt at bruge nogle af redskaberne fra dét. Jeg kommer i virkeligheden med en helt ny værktøjskasse og tror på det kan være med til at give virksomheden et løft.“sh

Foto: Lotte Bjarke.

• Joel Klerk og hans tidligere lærling og nu medejer Sofie Stage Pedersen.

MOBILANE

Hæk og hegn på én gang

FORDELE

- Øjeblikkelig afskærmning og grønt
- Nem at installere og vedligeholde
- Bidrager til et sundere miljø
- PM10 Clean air / luftkvalitet
- Stimulerer biodiversitet
- Holdbar og attraktiv afgrænsning
- Værn mod grafitti

VERDENSNYHEDER

Sesleria heufferiana Norðic® 'Overdam Blue'

Molinia arundinacea Norðic® 'Tiki' Lights'

Norðic®
www.nordicplants.dk

BIRKOLMPLANTESKOLE

Birkholm Planteskole A/S

Farremosen 4 · 3450 Allerød · Tlf. 4817 3126 · www.birk-holm.dk

Kommuners brug af vej- og parkentreprenører sank i 2022

Studie fra Dansk Industri bekræfter ny trend

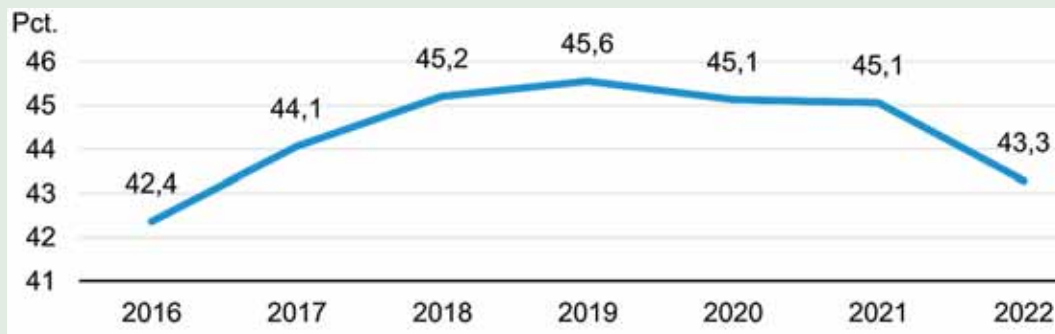
Indtil 2019 blev flere og flere opgaver på vej- og parkområdet varetaget af private virksomheder, men siden har kommunerne hjemtaget en stadig større del af opgaverne. Det bekræfter 2022. Her anvendte kommunerne 11,4 mia. kr. på vej og park hvoraf 43% af opgaverne blev udført af private. Laveste niveau i seks år.

Det viser den nye undersøgelse fra Dansk Industri 'Kommunerne kan høste betydelige gevinster ved at lade virksom-

heder stå for vej og park' der udkom i august.

Det samlede gennemsnit dækker over markante forskelle. F.eks. har Holstebro Kommune ladet private aktører løse 86% af alle vej- og park-opgaver i kommunen i 2022. Andre kommuner har primært valgt in house-løsninger hvor mindre end 20% af opgaverne løses via et samarbejde med private aktører. Satsen er beregnet efter Privat Leverandør Indikator, PLI.

• Udvikling i Privat Leverandør Indikator, PLI, vægdet gennemsnit. Kilde: Dansk Industri der igen anfører Sundheds- og Indenrigsministeriet, Danmarks Statistik og egne beregninger som kilder.

• Anton Snedker og Casper Mogensen (ude af billedet) er i gang på EuroSkills i Gdansk. Foto: SkillsDenmark.

Mange kommuner ligger derfor langt fra 'best practice' på området som DI har fastsat til 74,1% for 2022. Hvis alle kommuner løftede andelen af vej- og parkopgaver, som blev løst i samarbejde med private leverandører, til denne best practice, ville opgaver for yderligere 3,5 mia. kr. blive konkurrenceudsat.

Ud fra studier, rapporter og eksempler vurderer DI at et øget samarbejde mellem kommuner og private virksomheder på vej- og parkområdet har potentiale til gevinster der svarer til 10-15% af driftsudgifterne, bl.a. som følge af konkurrence, teknologi, og stor-driftsfordele. Indregnes en økonomisk gevinst på 10-15% kan et løft til best practice frigive 350-530 mio. kr. i de kommunale budgetter. *sh*

Byggepriser stiger ikke så meget mere

I andet kvartal 2023 voksede omkostninger ved boligbyggeri samlet set med 0,7% i forhold til kvartalet før. Det er ikke så meget når omkostningerne ved boligbyggeri samlet set steg 5,5% fra andet kvartal 2022 til andet kvartal 2023 med. Det oplyser DI der har studeret Danmarks Statistiks nyeste indeks over byggeomkostninger for boliger, nemlig for andet kvartal 2023.

Byggeomkostningerne for boliger har været markant og støt stigende siden 2021. I andet kvartal 2022 steg omkostninger ved boligbyggeri med 3,6%, især fordi omkostninger til byggematerialer har trukket de samlede byggeomkostninger op. Siden har stigningerne været aftagende.

„Det er helt naturligt at prisstigningerne skal dampe af når inflationen falder, og der er bedre adgang til materialer,“ siger Anders Stouge, direktør i DI Byggeri.

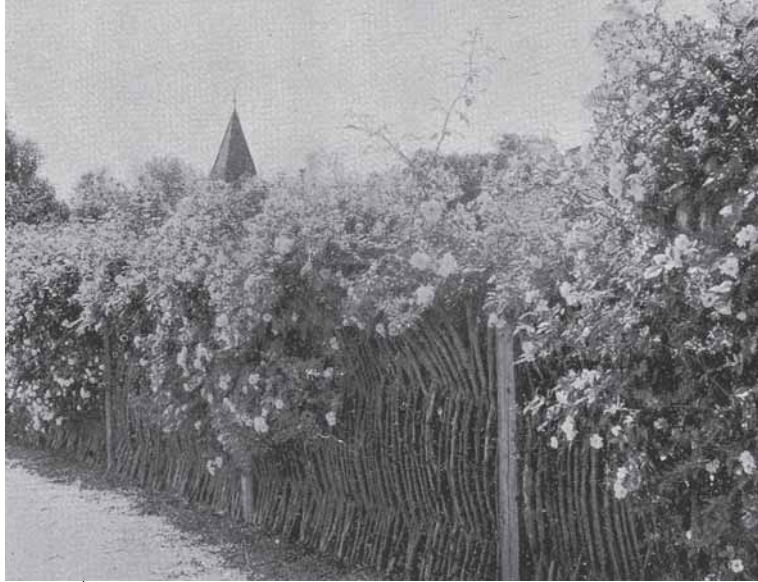
Stigningen på 5,5% siden andet kvartal 2022 er højere end inflationen der ifølge Forbrugerprisindekset steg med 3,6% i samme periode. *sh*

En sjetteplads ved Euroskills i Polen

De nyligt uddannede anlægsgartnerne Anton Snedker og Casper Mogensen fra Jordbrugets Uddannelsescenter Århus fik en sjetteplads da EuroSkills fandt sted den 6.-9. september i Gdansk i Polen.

De fik desuden udmærkelsen Medallions for Excellence som blev givet til alle der fik over 700 point ud af de i alt 800 der var mulige at opnå. Der var i alt 12 teams, hver med to deltagere, som stillede op i anlægsgartnerkategorien.

Samlet set stillede Danmark med 21 faglærte og høstede fem sølvmedaljer, tre bronze-medaljer og seks Medallions for Excellence. Samlet set kom Danmark på en syvendeplass ud af de i alt 32 lande der deltog i EuroSkills 2023. EuroSkills holdes næste gang i 2025 i Herning. Det holdes nemlig kun hver andet år på ulige årstal, mens WorldSkills holdes på lige år. *sh*

• Havekunst 1923: Vindekæppehegn i fru Anna Jacobsens have.

75 år siden SKRAMMELLEGEPLADSEN

En anonym - nok bladets redaktør Sven Hansen - skriver i Havekunst 1948: „Skrammellegepladsen i Endrupvænge. har fejret til 5 aarige Bestaaen med en Udstilling i det helt store Format med et eventyrligt Opbud af Negerkraaler, underjordiske Baner, Maleri, Skulptur, eget Elværk og Madlavning i underjordiske Huler. I Mesterjaket teatret faar Ridder Ribbensteg Prinsesse Pyt under saare dramatiske Omstændigheder. Børnene er ene om Arrangementet, men der er alligevel Grund til at nævne Skrammellegepladsens Opfinder C.Th. Sørensen, dens Organisator, Børnepædagog John Bertersen og dens nuværende Leder Fru Vestereg. Det er ikke saa mærkeligt, at Skrammellegepladsen har opnaaet noget nær Verdensberømmelse, men det maa vist kaldes flovt, at vi stadig kun har den samme.“

100 år siden VINDEKÆPPEHEGN

Under signaturen E.E.-J. skriver havearkitekt Erik Erstad-Jørgensen i Havekunst 1923: “Et af de smukkeste hegn under landlige forhold er det såkaldte vindekæppehegn. De fleste kender det bedst fra Jægersborg Dyrehave, og derfor går det som oftest under betegnelsen dyrehavehegn, men da denne betegnelse med lige så stor ret kan anvendes om andre hegn, f.eks. de nu mere almindeligt anvendte trådhegn, vil det være rigtigst at holde sig til det ovennævnte gode og betegnende navn. De gamle dyrehavehegn, som allerede blev opstillet i Christian V’s tid for at indhegne skovens vildt, der ellers nok kunne finde på at søge bort til roligere græsgange, når parforcejagten rigtig gik løs, blev bygget af slidte egestolper med løsholter af eg og med indflettede enebærstage.”

50 år siden REDSKABS- OG MASKINDEMONSTRATION

Anonymt, Anlægsgartneren september 1973: „Anlægsgartnerisk Redskabs- og Maskindemonstrationsdag lørdag den 29. september 1983 kl. 10-16 på arealet ved ‘Højgård’ (...) Hensigten med dette arrangement er - overfor såvel anlægsgartnere, kunder og iøvrigt alle interesserede - at orientere om den udvikling der i de senere år er sket inden for det anlægsgartneriske fags område med nye arbejdsbesparende redskaber og maskiner.“

25 år siden GRØN TILSTANDSREGISTERING

Adjunkt Jens Balsby Nielsen i Grønt Miljø september 1998 : „Politiske krav til udlicitering af offentlige ydelser har også rettet fokus på planlægning og styring af grønne plejeopgaver. Der er stigende behov for at plejens indhold, omfang og kvalitet specificeres i et udbudsmateriale og en kontrakt så anlægsgartneren ikke er i tvivl om kravene og tilsynet bagefter kan kontrollere at de overholdes.“

PROFESSIONEL RENGØRING OG VEDLIGEHOLD

Tak for besøget på vores stand på Have & Landskab '23

Mere plads til det stille og rolige hverdagsliv

„Skal byens rum virkelig kun være for fulde folk og insekter?“ Sådan lyder overskriften i en kommentar fra Landskabsarkitektvirksomheden 1:1 i Byrummonitor 16.8.2023:

„Fest og ballade eller byrum og biodiversitet? Kontrasterne trives i Københavns nye byrum hvor alle steder programmeres til max med enten aktiviteter eller natur, turister, insekter, badezoner, løberuter, udeservering overalt, interaktive legepladser - fortsæt selv listen. Hvad blev der af de klassiske byrum, parkerne og pladserne til hverdagens små pauser?

Det småkedeligere byrum hvor alt kan ske og ingenting? Vi vil have flere byrum hvor tiden kan stå stille. Hvor du kan læse en bog, nyde solen og gå på græsset. Hvor det stille hverdagsliv er i fokus fremfor vild natur og larmende byture. Og vi tør vædde på at vi ikke er

• Torben Leisgaard: I dag er det en behård forretning hvor man er på 24:7 i sæsonen, og må vente til det regner med at slappe af.

alene. Fælledparken, Kongens Have. Ørstedsparken - eller byens grønne, gammeldags parker er fyldt med unge mennesker, familier og hundeluffere i alle aldre. Hvorfor ikke give mere plads til det stille og rolige hverdagsliv?

Ikke længere en livsstil at drive planteskole

Danske Planteskoler fejrede 18. august 125-års jubilæum. Den nuværende og 24. formand i rækken, Torben Leisgaard, siger i den forbindelse til Gartner Tidende 8/2023:

„Vi er nødt til at være om-

stillingsparate som vi altid har været, og vi er nødt til at være foran med miljøhåndteringen. Det er jo vigtigt for os at have et godt erhverv der kan tiltrække nye planteskolefolk. Vi har brug for at have gode historier at fortælle for at kunne tiltrække de unge. Og vi skal være gode til at få dem fortalt (...) Tidligere var det en livsstil at drive planteskole. I dag er det en behård forretning hvor man er på 24:7 i sæsonen, og må vente til det regner med at slappe af. Det harmonerer ikke nødvendigvis med ungdommens ønsker, så

det er nok et af de områder hvor vi er nødt til at tænke nyt.“

Modstrid mellem et stærkt erhvervsliv og en rig natur

Hvorfor er det ikke konservativt hjerteblod at tage vare på fædrelandets skønne natur? Sådan lyder overskriften i en artikel af formand i Danmarks Sportsfiskerforbund Torben Kaas, i Politiken 23.8.2023.

Han skriver:

„Jo længere jeg kommer fra midten og ud mod det borgerlige og liberale politiske landskab, des mere virker det som man ser en modstrid mellem et stærkt erhvervsliv og en rig natur. Har man overhovedet reflekteret over at naturkrisen ikke kun er et spørgsmål om at nogle arter uddør herhjemme, eller om at skulle nøjes med menneskab, artsfattigt landskab som erstatning for natur? Naturkrisen er et spørgsmål om hvorvidt vi overhovedet kan opretholde et fiskerierhverv og et landbrug hvis der ikke er fisk i havet eller insekter til at bestøve planter og holde jorden sund.“ sh

Gamle bykerner skal sikres bedre

Værdifulde og velbevarede bykerner i de middelalderlige købstæder kan få status som nationale kulturmiljøer. Og for at sikre dem bedre har kulturministeren nedsat et ekspertudvalg der skal udpege kulturmiljøer af national betydning. Det sker efter en politisk aftale fra 2022 mellem Socialdemokratiet, Venstre, Dansk Folkeparti og Konservative.

Der er allerede udpeget 77 kulturmiljøer af national betydning inden for temaerne industri, erhvervshavne, Den Kolde Krig og 2. Verdenskrig. Nu er turen kommet til de middelalderlige bykerner.

Kommunerne har ansvar for at sikre værdifulde kulturmiljøer gennem kommuneplanlægningen og har sammen udpeget 3.800 kulturmiljøer af lokal interesse. De nye nationale udpegninger omhandler miljøer af national interesse.

Udvalget består af Steen Kyed, Anna Mette Exner, Anne Mette Boye, Arne Høi og Søren Bitsch Christensen. sh

KLUMME UDEN FOR NUMMER

Når man kalder noget småt for mikro undergraver man bæredygtigheden

Store boliger og store biler har i livscyklusperspektiv et meget større klimaftryk end mindre boliger og biler. Alligevel bliver både bilerne og boligerne større og større. Kigger vi f.eks. på størrelsen af nybyggede parcelhuse er vi nu oppe på 210 m² i gennemsnit. Og de nyudstykede grunde er fortsat store grunde på ofte omkring 1000 m².

Derfor ses der for tiden meget på om vi kan klare os med mindre og dermed både spare CO₂ og plads til bl.a. mere natur. En af metoderne er at fortætte byerne. Realiteten viser bare et andet billede. Godt nok fortættes der, men som en ny undersøgelse viser spredes der mere byggeri end der fortættes. For når det kommer til stykket bygger man det der sælger. Markedet bestemmer. Og kommunerne er ikke meget for at planlægge, f.eks. ved at byforny de gamle byer med boliger og grunde af mere begrænset størrelse.

Problemet er også at problemstillingen ofte italesættes med udtryk som mikroboliger og mikrobiler. Men det giver et forvrænget udtryk. Det man kalder mikrobiler er biler med 4-5 sidepladser og omkring 70 hk. Mikroboliger kan være 'tiny houses', men er normalt ret almindelige boliger som hver anden af os i forvejen bor i.

At kalde noget for mikro giver et skævt billede der kan få folk til at se bort fra de løsninger der er med til håndtere klimaat og pladsmanglen. Det er kontraproduktivt at gå til yderligheder, også ved at bruge det sproglige billede at boligen og bilen er mikro. Det kan jo også som standard bare være en bolig på 100 m² og en grund på 200 m². sh

Aftale sikrer bedre beskyttelse af hav

Danmark har sammen med 67 andre FN-lande underskrevet en aftale for at sikre bedre beskyttelse af det åbne hav. Aftalen der omfatter 2/3 af verdens havareal, blev indgået 20. september og er et tillæg til FN's havretskonvention.

Det åbne hav er uden for national jurisdiktion så det ikke tilhører bestemte lande. Aftalen hedder derfor også BBNJ-aftalen (biodiversity beyond national jurisdiction), og den gør det muligt at beskytte områder på åbent hav.

Med FN's biodiversitetsaftale i december 2022 er der fastsat mål for at stoppe det globale tab af natur og biodiversitet. Senest i 2030 skal 30% af verdens natur til lands og havs være beskyttet. Den nye aftale er et skridt mod dette mål.

Med aftalen kan man udpege beskyttede områder, fastsætte krav til miljøkonsekvensvurderinger for aktiviteter på åbent hav og fastsætte regler for at udnytte marine genetiske ressourcer. sh

Drænrørene rager ret langt ind. Kan man komme til med at rense? Foto: Kloaktuelt, december 2022.

Der er ført flere påboringer ind i spulebrønden. Er den stærk nok? Foto: Kloaktuelt, december 2022.

Så langt må påboringer gå ind i brønden

Der er ingen præcise regler for hvor langt påboring må rage ind i en spulebrønd. Eller hvor mange påboringer der må være i den. Det fastslår Rør-centret, Teknologisk Institut, i Kloaktuelt december 2022.

Det nærmeste man kommer er DS 432 om afløbsinstallationer, men den siger blot principielt at påboringer skal være tætte, at man skal kunne komme til at rense drænledningen fra brønden, og at spulebrønden skal være stærk nok, også efter påboringerne.

En spulebrønd er en brønd

hvorfra man kan spule drænrør. Drænrør af plast kobles på som påboringer hvor man borer et hul, fører drænrørene igennem og tætnet med en pakning (påboringstætning).

Der er forskellige påborings-tætninger, nogle hvor drænrøret rager ind i spulebrønden, også kaldet opføringsrøret. Nogle hvor kun påboringstætningen rager ind og nogle hvor påboringstætningen ligger tæt op af rørvæggen. Enkelte produkter har et stop så indragningen minimeres, og det løser pladsproblemet. *sh*

Natursten

Granitskærver - Chaussésten
Brosten - Stenmel - Bedsten
Hveder - Trædesten
Kantsten - Fliser - Bordursten
Fuglebade - Bænke
Vandmiljøer - Klippestykker
Sand og Grus

Specialopgaver
Leverandør af natursten til
projekter og anlægsopgaver
Eget skæreværksted i Skive

Granitbutikken.dk

Nordisk Granit A/S · Skive · 97 51 15 11 · mail@granitbutikken.dk

Vi leverer
til hele
Danmark
hver uge

Bæredygtighed er et nøgleord hos os

På savværket høvler og saver vi specialopgaver i længder og dimensioner afpasset kundernes behov. Vi har desuden en lang række produkter i standart mål på lager. Hos Tiset Savværk A/S finder du et stort udvalg i FSC® certificeret eller PEFC certificeret træ. Bæredygtighed er et nøgleord hos os.

Ring nu på **7482 1289** eller mail på ordre@tisetsavvaerk.dk og få hjælp til din næste træløsning.

- Eg: Stolper, sveller og cylindriske
- Lærk: Alt vores lærketræ er skovet i Danmark
- Robinie: Vi er eksperter på robinieområdet
- Douglas
- Natur/ubehandlet
- Hegn og hegnspæle
- Terrassebrædder: Leveres i eg, lærk eller douglas
- Flagstænger og flag
- Bålhytter, sheltere m.m.

TISET
SAVVÆRK

Tiset Savværk A/S
Kongevej 243, Tiset, 6510 Gram
Telefon: 7482 1289
Mail: ordre@tisetsavvaerk.dk

DIN BÆREDYGTIGE PARTNER - www.tisetsavvaerk.dk

Rapport om byfortætning kom allerede i august

Grønt Miljø skrev i august 6/2023 om en undersøgelse af byfortætning og byspredning. Som kilde er der henvist til artikel fra Dansk Byplanlaboratoriums blad - og så bemærkes det at en rapport er på vej. Den nåede allerede at udkomme før Grønt Miljø's augustnummer. Rapporten hedder 'Byfortætning i Danmark, eksempler, data og nye perspektiver' og er skrevet af Christian Fertner, Søren Smidt-Jensen og Gertrud Jørgensen fra Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet, august 2023. Den kan hentes på ign.ku.dk >publikationer >rapporter.

De geografiske navne kan siges på flere sprog

Også i Grønt Miljø kommer man ud for at nævne udenlandske geografiske stednavne. Og så er spørgsmålet: Hvilket sprog der skal skrives på? Her er der flere muligheder.

I nogle tilfælde er der i tidens løb opstået et indiskutabelt særligt dansk navn eller udtale. Så bruger vi - også i Grønt Miljø - naturligvis det, f.eks. Tyskland og ikke Deutschland. Klart nok, men sådan er det ikke altid.

De fleste udenlandske navne har nemlig ikke et særligt indarbejdet dansk navn. Og så er der flere muligheder: Man kan bruge det navn - og eventuelt også udtale - der tales i pågældende lands sprog, f.eks. La Ciudad de Mexico. Man kan bruge en dansk oversættelse som Mexico By. Eller en engelsk som Mexico City. Eller en oversættelse til et helt andet sprog, f.eks. Ville de Mexico.

Den prioritering vi om muligt anvender i Grønt Miljø er: Er der et indarbejdet dansk navn, bruger vi naturligvis det. Findes det ikke, bruger vi helst det nationale navn. Derefter en dansk oversættelse. Og først da en engelsk. Dermed går vi også imod en af de globale trends: at udtale alle udenlandske navne på engelsk, f.eks. Mexico City frem for Mexico By. Det er en tendens der bl.a. skyldes at geografiske steder ofte er engelsksprogede.

Det giver ikke altid sig selv, for ofte er vi blevet vant til at bruge helt andre navne end de nationale, og så kan det virke krukke at bruge dem. Nogle gange kan det være et problem overhovedet at finde det nationale navn. Engelsk har også den fordel frem for det nationale sprog at vi forstår det, så det fortæller mere.

I dette nummers artikel om Tirana i Albanien har diskussionen også været relevant da skribenten først havde skrevet de albanske stednavne på engelsk, ikke på albansk. Nu står de om muligt på albansk med engelsk i parentes.

Muligt force majeure for tørkeramte planter

Grønt Miljø skrev i augustnummeret om hvordan forsommertørken udløste forslag om 'force majeure', i dette tilfælde ekstra midler til at redde tørkeramte plantninger. Det skal tilføjes at fødevareminister Jacob Jensen har varslet en tørkeplan med mulighed for force majeure, men planen er indtil videre rettet mod landbrug og skovrejsning, ikke grønne områder.

Force majeure betyder juridisk set at man fritages for ansvar over for en forpligtelse på grund af en udenfra kommende begivenhed, f.eks. en naturkatastrofe eller krig.

I øvrigt stod der i overskriften til Grønt Miljø's artikel at 'tørke uløste forslag om force majeure i stedet for 'udløste'. Den slags smuttere kan ikke helt undgå, men de burde i det mindste ikke optræde i overskrifter.

Udvidelsen af Aarhus Havn går i Planklagenævnet

Grønt Miljø skrev i nr. 6/2023 s. 104 at Aarhus Kommune har givet Aarhus Havn adgang til at udvide havnen med 84 ha ud i bugten. Fire klager har i mellemtiden indbragt sagen for Planklagenævnet der nu skal afgøre sagen. Danmarks Naturfredningsforening er en af klagerne mens Det Fælles Bedste, Danmarks Sportsfiskerforbund og Beskyt havmiljøet i Danmark er gået sammen om én klage. De henviser bl.a. til procedurespørgsmål. *sh*

• Stevns Klint besøgscenter (Stevns Klint Experience) er et af de turismeprojekter der før har været muliggjort af turistprojektordningen. Foto: Søren Breiting/Biofoto/Ritzau Scanpix.

6 forsøgstilladelser til turismeprojekter

Kystkommuner inviteres til at søge tilladelse til turismeprojekter og udviklingsmuligheder i kystnærhedszonen. Det oplyser Plan- og Landdistriktsstyrelsen 8.3.2023.

Baggrunden er den forsøgsordning for kyst- og naturturisme der blev indført i planloven i 2015 for at udvikle turismen. Nu udbydes de seks forsøgstilladelser fra første ansøgningsrunde i 2015 der ikke blev udnyttet ved fristens udløb i november 2022. Ansøgningsfrist er 1.2.2024.

Forsøgsordningen giver mulighed for at fravige nogle af planlovens regler for kystnær-

hedszonen og få dispensation fra klitfredning- og strandbeskyttelseslinjen. Det skal dog være innovative og miljømæssigt bæredygtige projekter. Forsøgsordningen for kyst- og naturturismen har før muliggjort turismeprojekter som Lalandia ved Søndervig, NordborgResort, Aquapark Møn og Stevns Klint besøgscenter.

Ifølge styrelsen kan kommunerne også søge om udlæg og omplacering af sommerhusgrunde i kystnærhedszonen, udpege udviklingsområder i kystnærhedszonen og overføre kystnære sommerhusområder til byzone. *sh*

KALENDER

KURSER & KONFERENCER

OKTOBER

- Demokrati og byudvikling.** Aarhus 5-6/10. Dansk Byplanlaboratorium. Byplanlab.dk.
- Byplanmødet 2023.** Demokrati og byplanlægning. Aarhus 5-6/10. Dansk Byplanlab. Byplanlab.dk.
- Landdistriktskonferencen.** Vejle 9/10. Plan- og landdistriktsstyrelsen. Plst.dk.
- Superfortove og fodgænger-mobilitet.** Nyborg 10/10. Vejsektorens Efteruddannelse. Vej-eu.dk.
- Høstdebat 2023.** Fremtidens kystlandskaber. København 12/10 kl. 16-21 Danske Landskabsarkitekter. Landskabsarkitekter.dk.
- Planteanvendelse i forhaven og ankomstrådet.** Fr.berg 19/10 kl. 16:30. Havehistoriskselskab.dk.
- Lokalplanlægning for begyndere.** Fredericia 25-26/10. Dansk Byplanlaboratorium. Byplanlab.dk.
- KTC Årsmøde 2023.** Kolding 26-27/10. Kommunalteknisk Chefforening. Ktc.dk.

NOVEMBER

- Sæt pris på bynatur - hvordan får vi mere.** København, Christiansborg 3/11. Green Cities. Dk.greencities.eu.

Dem med **grønt** refereres i Grønt Miljø

- Bæredygtig planlægger.** Bæredygtig planlægger. Aarhus 9/11 + Kolding 29-30/11 og et sted mere. Dansk Byplanlabo. Byplanlab.dk.
- Bytræseminar.** København 16/11. IGN, Københavns Universitet og Dansk Træplejeforening. Ign.ku.dk.
- Idéen om paradiset have som overgang.** Frederiksberg 21/11 kl. 16:30. Havehistoriskselskab.dk.
- Kulturmiljøer og bygningsarv i planlægningen.** Ribe 21-22/11. Dansk Byplanlab. Byplanlab.dk.
- Permeable befæstelser.** Nyborg 23/11. Vejsektorens Efteruddannelse. Vej-eu.dk.

SENERE

- Vejforum 2023.** Nyborg 6-7/12. Vej-EU, Vejdirektoratet, FRI, IDA m.fl. Konferenceforum.dk.

UDSTILLINGER

- Kloakmessen.** Fredericia 25-26/10 2024. Messe C og Danske Kloakmestre. Kloakmessen.dk.
- DM i Skills 2024.** Roskilde. 18-20/4. 2024. Skillsdenmark.dk.
- E&H '24.** Entreprenør & Håndværk. Herning 13-15/6 2024. Maskinleverandørerne og MCH. Eh21.dk.
- Maskiner under Broen.** Middelfart 28-29/8 2024. Maskinerunderbroen.dk.
- GalLaBau.** Nürnberg, Tyskland 11-14/9 2024. Galabau-messe.dk.

Miljøpotentiale på folkekirkens jorder

Med et nyt interaktivt kort kan man se hvor der er potentiale for at udtage lavbundsjord, plante skov, dyrke økologisk landbrug, opsætte solceller eller lave naturgenopretning på folkekirkens jorder. Formålet er at hjælpe til at reducere CO₂ og fremme biodiversiteten.

Folkekirken er samlet set Danmarks tredjestørste jordejer, men det er første gang at data om jorderne og deres nuværende anvendelse er samlet i én oversigt og gjort tilgængelig for offentligheden. Det interaktive kort giver brugerne indblik i hvordan jorderne drives i dag. Med forskellige GIS-lag viser kortet lokale muligheder og begrænsninger for forskellige anvendelser.

Det er de enkelte menighedsråd der forvalter den lokale kirkes ejendomme. Hertil hører 8500 hektar landbrugsjord hvor det meste bortforpagtes og drives konventionelt. Tiltaget er en del af 'Folkekirkens Grønne Omstilling', folkekirkens grønne omstilling.dk.

- ✓ Nyanlæg og belægningsopgaver.
- ✓ Plantearbejde og beskæring.
- ✓ Vedligeholdelse.
- ✓ Vinterberedskab.
- ✓ Kloakarbejde og fugtisolering.
- ✓ Tv-inspektion og strømpeføring.
- ✓ Medlem af Kloakmestrenes TV-inspektion.

Anlægsgartnerfirma
- siden 1921

SkovByKon.dk
Tlf: 61 79 62 63

"FARLIGE TRÆER"
RÅDSCANNING
HULE TRÆER
RØDDER / STABILITET
RÅDGIVNING
UNDERVISNING / KURSER
Christian Nørgård Nielsen
dr.agro cnn@skovbykon.dk

**TOTALLEVERANDØR
AF PLANTER TIL DEN
GRØNNE SEKTOR**
- kontakt os for et godt tilbud
til dit projekt

Campus Ramblaen i Aabenraa,
plantet efterår 2019

Totalleverandør af:

- Træer
- Slyngplanter
- Roser
- Stauder
- Prydbuske
- Hæk- og læplanter
- Stedsegrønt
- Formklippede planter
- Bunddækkeplanter
- Frø, løg og knolde

**HOLDENS
PLANTESKOLE A/S**
- sikker levering
- høj plantekvalitet
- prof. rådgivning

Kongeåvej 12 · 6600 Vejen
Telefon: 75 36 40 99 · mail@holden.dk
www.holden.dk

NATUREN I LITTERATUREN

SER TIL DE SPEKTAKULÆRE SLUGTER

„Plateauet er disse bjerges sande højdepunkt; de må betragtes som ét bjerg, og de enkelte tinder, Ben MacDhui, Braeriach og de øvrige er, om end adskilte fra hinanden af kløfter og dybe afgrunde, ikke andet end krusninger på plateauets overflade. Man står ikke og ser op på spektakulære bjergtinder, men ser i stedet fra tinderne ned på spektakulære slugter. Plateauet i sig selv er ikke spektakulært. Det

er bart og fuldt af sten, og eftersom man skal helt til Norge, før man støder på noget som er højere (med undtagelse af Ben Nevis' tinde), er det hærgnet af blæst. Halvdelen af året er det dækket af sne, og undertiden i op til en måned ad gangen indhyllet i skyer. Vegetationen er mos og lav og stargræs, og i juni blomstrer tue-limurten funklende lyserød. Pomeransflugt og fjelddryper ruger på det, og kilder pibler frem fra dets klippe. Målt med kontinentale standarder er dets højde ikke imponerende - omkring 1200 meter - men for en ø er det ganske pænt, og ligesom intet står i vejen for vindene her, gør intet det heller for øjet. " *It*

Nan Shepherd : Det levende bjerg. Gads Forlag 1988. Originaltitel: The living mountain. England 1977. Bogen er skrevet under 2.verdenskrig, men forfatteren mente ikke at folk ville læse hendes betragtninger om vandringerne i det skotske højland.

Naturen i litteraturen. Grønt Miljø har i år lanceret serien 'Naturen i litteraturen' for at indkredse nogle årsager til at vi er i den grønne branche.

ANNONCØRER GRØNT MILJØ 7/2023

MASKINER
AO, 9
Brdr. Holst-Sørensen, 3
Engcon, 2, 108
GMR, 75
Helms TMT-centret, 57
MaskinhandlerIndkøbsringen, 17
Sønderup Maskinhandel, 49
Tima, 7, 61

PLANTER & JORD
Birkholm Planteskole, 73
DLF, 11
DSV Frø, 2
Holdens Planteskole, 79
Nygaard's Planteskole,
P. Kortegaards Planteskole, 2
Solum, 80
Vognmand Kold, 3

BELÆGNING OG INVENTAR
Granitbutikken, 77
IBF, 29
RBR, 55
Tiset Savværk, 77
Vestre, 15

ENTREPRENØR & RÅDGIVER
Møllerlækkegaard, 43
Plantefokus Sv. Andersen, 79
SkovByKon.dk, 79
Sven Bech, 79
Zinco, 2

UDDANNELSE & FAG
DM&E, indstik
Pension for Selvstændige, 47
Proløn, 37

**Svend Andersen
Plantefokus**
Professionel træ- og planterådgivning

FAGLIG
VIDEN OM:
registreringer,
plantekvalitet
og beskæring i
teori & praksis

Tlf.: 30 32 72 33
www.plantefokus.dk

Al henvendelse: rs@teknovation.dk.

Ukrudtfrie, certificerede jordprodukter

Grobund for vækst

Certificeret jord til:

- Højbede og kummer
- Plantning af træer
- FLL 1 og 2 substrat
- Jordforbedring
- Stauder og køkkenhaver
- Regnbede
- Taghaver
- Græsarealer
- Vilde blomster

Kontakt os for mere information, råd og vejledning på tlf. 21 61 30 45 eller se mere på solum.dk